UNIVERSITATEA „REGELE FERDINAND I" CLUJ — SIBIU
BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE ISTORIE NAŢIONALĂ
XVII

I. MOGA

VOEVODATUL TRANSILVANIEI

— FAPTE ŞI INTERPRETĂRI ISTORICE —

TIPOGRAFIA „CARTEA ROMÂNEASCĂ DIN CLUJ", SIBIU, ŞAGUNA 17
1 9 4 4

PREZENTA LUCRARE S'A TIPĂRIT ŞI ÎN ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE NAŢIONALĂ VOL. X.

CUPRINSUL

	Pag.
Lămuriri	5
I. *Păreri româneşti şi streine*	6—10
II. *Voevodatul Transilvaniei*	10—45
1. Originea Voevodatului	10—15
2. Regnum Transilvanum	15 17
3. Voevodatul lui Roland Borş	17 27
4. Voevodatul lui Ladislau Borş	27 37
5. Voevodul Toma Szécheny	37—41
6. Concluziuni privitoare la voevodatul transilvan medieval	42—45
III. *Voevodatul Maramureşan*	45—76
1. Coloniştii în Maramureş	45—49
2. Vechimea voevodatului maramureşan	49 52
3. Politica regală ungară faţă de voevodatul maramureşan	52—58
4. Răscoala lui Bogdan	58—68
5. Descălecatul lui Bogdan în Moldova	68—75
6. Concluziuni	75 76
IV. *Caracterul şi tendinţele voevodatului românesc*	76 91
1. Voevodatul şi autonomia românească	76—84
2. Tendinţa voevodatului românesc spre suveranitate	84—91
V. *Voevodatul transilvan în raport cu celelalte voevodate româneşti*	91—99
VI. *Incheiere*	99 100

LĂMURIRI

Problema voevodatului transilvan este încă departe de a putea fi definitiv limpezită. Faptul că informaţiunile documentare de cari dispunem se referă numai la funcţiunea acestui voevodat în cadrul ierarhiei regatului ungar, precum şi împrejurarea că autonomia transilvană condusă de voevod, a cuprins numai corpuri politice privilegiate, din cari elementul românesc ca obşte etnică cu funcţiune politică era exclus, a determinat pe istoricii vechi să nu vadă nici o asemănare — cu atât mai puţin indentitate de caracter şi tendinţe — între voevodatul Transilvaniei şi voevodatele Ţării Româneşti şi al Moldovei. Această identitate a fost pentru întâia oră desprinsă şi lămurită de dl prof. I. Lupaş, a cărei comunicare făcută la Academia Română asupra Voevodatului Transilvaniei a deschis noui drumuri de cercetare şi discuţii în legătură cu caracterul acestei instituţii.

Prin studiul ce urmează am căutat să aducem noui lămuriri privitoare la originea şi evoluţia voevodatului transilvan până la mijlocul sec. XIV, iar pentru identificarea mai temeinică a caracterului acestei instituţii, am analizat evoluţia voevodatului maramureşan, care trăind sub aceleaşi influenţe politice exercitate de regalitatea ungară, este mai în măsură a servi drept termen de comparaţie pentru cercetarea instituţiei voevodale în teritoriul dela Apus de Carpaţi. Deasemenea datele analizate în cap. IV al prezentului studiu, cuprinzând informaţii referitoare la sfera de jurisdicţie a voevozilor din Bereg, înlesnesc în mare măsură cunoaşterea caracterului instituţiei voevodatului de pe teritoriul Transilvaniei şi al Ungariei.

In cercetarea noastră, am întâmpinat mari dificultăţi din cauza împrejurărilor cari de patru ani ne împiedecă să putem consulta literatura istorică streină şi internă pentru toate problemele de amănunt. Ne-am văzut deci nevoiţi să ne sprijinim în primul rând pe materialul documentar cunoscut. Acesta, deşi este de mult publicat, în cele mai multe cazuri a fost interpretat fără o situare a informaţiunilor în cadrul istoric şi etnic corespunzător şi din acest motiv datele oferite de documente au fost utilizate doar pentru a înregistra fapte şi stări izolate, fără să se desprindă legătura organică dintre ele. Incercând a împlini acest hiatus din cercetările de până acum, am subliniat că studiul ce urmează are caracterul de: fapte şi interpretări istorice. Fără îndoială că aceste interpretări vor mai avea nevoie de cercetări de amănunt, care vor putea fi făcute numai după cunoaşterea bogatului material inedit care zace încă în arhivele ungare, de multă vreme inaccesibile istoricilor români. In nădejdea că aceste cercetări vor putea fi făcute într'un viitor apropiat, publicăm deocamdată resultatele obţinute până acum.

I. M.

VOEVODATUL TRANSILVANIEI*).

— Fapte şi interpretări istorice. —

de I. MOGA

I. PĂRERI ROMÂNEŞTI ŞI STREINE.

Intre resultatele importante obţinute de istoriografia română din ultimul sfet de veac, un loc de frunte îl deţine voevodatul Transilvaniei ca instituţie autohtonă românească cu rol hotărâtor în evoluţia istorico-politică a acestei provincii. Ignorată de istoriografia noastră, greşit interpretaă sau numai parţial evidenţiată de istoricii streini, această instituţie a fost pentru întâia oră prezentată în rostul ei istoric de profesorul Ion Lupaş în şedinţa din 20 Mai 1936 a Academiei Române[1]. Autorul arăta cu acel prilej eroarea săvârşită de regretatul Ion Bogdan în studiul său *Originea voevodatului la Români*[2], de a fi dat atenţie numai voevozilor mărunţi de pe teritoriul fostului regat ungar, trecând cu vederea fiinţa voevodatului transilvan ca cea mai veche organizaţie de acest fel la Românii din Nordul Dunării. Analizând apoi amănunţit informaţiile izvoare-

---

*) Lecţie de inaugurare a catedrei de Istoria Transilvaniei, rostită în ziua de 1 Decemvrie 1942 la Facultatea de Filosofie şi Litere din Cluj-Sibiu şi întregită cu cercetări ulterioare.

[1]) I. Lupaş, *Voevodatul Transilvaniei în secolele XII şi XIII.* Analele Academiei Române. Mem. Secţ. Istorice. Seria III. Tom. XVIII. Bucureşti, 1936—1937, p. 83—114.

[2]) I. Bogdan, *Originea voevodatului la Români.* Analele Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. Seria II. Tom. XXIV, p. 191—207.

lor istorice, arată caracterul autohton românesc al acestui voevodat, locul pe care l-a ocupat în ierarhia regatului ungar şi tendinţele separatiste pe cari le-a manifestat faţă de coroana ungară.

Revelatoarea comunicare a istoricului nostru a impresionat lumea ştiinţifică străină, impunând istoricilor maghiari la început o rezervă plină de tâlc. Mai târziu apoi, stăruind în părerea lui Homan Balint — combătută de I. Lupaş — că voevodatul Transilvaniei ar fi o creaţie a regelui ungar Ştefan I, după modelul „mărcilor" de graniţă germane, istoricii maghiari evită să discute argumentele academicianului român privitoare la caracterul autohton şi românesc al acestui voevodat, mulţumindu-se să susţină, potrivnic mărturiilor istorice, că despre nici una din organizaţiunile politice aflate de Unguri la data pătrunderii lor în Transilvania nu se poate dovedi că ar fi cuprins în ea element etnic românesc şi că voevodul niciodată nu s'a afirmat ca exponent al independenţei transilvane, ci a fost un funcţionar numit de rege, de obiceiu din rândurile magnaţilor din Ungaria[3]). Acelaş istoric în comentariile ce le face unui document din volumul *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400*[4]), se ocupă de voevodatul românesc din comitatul Bereg şi din Maramureş şi plecând dela constatarea că în regiunea Haţegului şi a Severinului Românii nu aveau voevozi, afirmă că aceasta ar constitui un indiciu că voevodatul, ca instituţie românească, a fost adus din Moldova de către Românii imigraţi în sec. XIV pe pământul Transilvaniei.

O părere interesantă este cea a istoricului german Herbert Schönebaum, care în studiul său *Der politische und kirchliche Aufbau Siebenbürgens bis zum Tartareneinfall*[5]) crede

---

[3]) Revista „*Századok*", Budapest, 1940, p. 234.

[4]) Curante E. Lukinich adjuvante L. Gáldi, ediderunt A. Fekete-Nagy et L. Makkai. („Études sur l'Europe Centre-Orientale", No. 29), Budapest, 1941, LXI+636 pp. +1 hartă. Cf. p. 177, nota 4.

[5]) *Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa.* 1 Jahr. No. 1, April 1937, p. 36—37.

că este posibil ca titulatura de voevod să o fi adus în Transilvania acel „Leustachius Voyvoda" care distingându-se în luptele purtate în 1176 de oastea împăratului bizantin Manuil I, a primit din partea acestuia titlul de βόεβοδος cu care bizantinii numiau pe conducătorii de oaste maghiari. Deşi istoricul german crede această ipoteză verosimilă, admite totuşi că titlul de voevod ar putea fi explicat şi pe altă cale, dar un lucru este sigur — susţine Schönebaum — anume că acest titlu nu îşi are originea în Transilvania.

O atitudine mai răspicată a luat în problema instituţiei voevodatul la Români istoricul sas Georg E. Müller în studiul său *Die mittelalterlichen Verfassungs — und Rechtseinrichtungen der Rumänen des ehemahligen Ungarn*[6]). Autorul face categorică deosebire între voevozii conducători ai districtelor româneşti, supuşi autorităţii comiţilor judeţeni şi „guvernatorii Transilvaniei numiţi de rege, purtători ai titlului de voevod". Pentru primii, prezintă în mare măsură malerialul utilizat de Bogdan, observând doar că sfera lor de autoritate este în decadenţă. In ce priveşte voevodatul transilvan, însă, autorul — potrivnic celor susţinute de I. Lupaş — formulează următoarele păreri:

a) De vreme ce organizaţia politică-administrativă a regiunii Severinului, locuită mai ales de Români, poartă numirea de Banat şi nu de Voevodat, înseamnă că numirea de Voevodat n'a avut nici o legătură cu prezenţa unei populaţii româneşti sau cu amintirea ei istorică.

b) Voevozii Ţării Româneşti şi ai Moldovei au fost Domnitori independenţi, în timp ce voevozii Transilvaniei, ca locţiitori ai regelui, erau numiţi sau destituiţi de rege. Incercarea voevodului Ladislau, dela sfârşitul veacului 13 şi începutul celui următor, de a-şi crea din Transilvania un principat autonom, nu se lega de vre-o tradiţie sau tendinţă mai veche de independenţă, ci a fost prilejuită de luptele pentru trecerea stăpânirei regatului ungar dela dinastia Arpadiană la dinastia Ange-

[6]) *Siebenbürgische Vierteljahrschrift.* 61 Jahrg. Ianuar-Iuni 1938, Heft 1—2, pp. 1—47.

vină. Această încercare a guvernatorului transilvan a rămas însă fără urmări, deoarece regalitatea medievală ungară a fost destul de puternică pentru a zădărnici reuşita eventualelor tendinţe de independenţă ale guvernatorilor transilvani.

c) Voevodatul Transilvaniei, asemenea Banatului Severinean şi Banatul Croaţiei şi Sloveniei, probabil trebuie considerat ca o organizaţie periferică, „marcă" de graniţă (Markgrafschaft) adusă de regii Ungariei din Germania odată cu organizaţia comitatensă franconiană şi transpusă asupra guvernămintelor periferice ale regatului.

d) Cum se poate constata din cea mai veche pomenire a voevodatului transilvan la 1176, — deci pe vremea regelui Bela III — întrebuinţarea titulaturei de „Voevod" pentru guvernatorul Transilvaniei în locul vechei numiri de „Principe" ieşită din uz, trebuie să fi fost ordonată chiar de regele Bela III[7].

Faţă de asemenea afirmaţii, în care nesocotirea mărturiilor documentare este înlocuită cu suficienţa unei certitudini isvorâtă dintr'un fel străin de a privi realităţile etnice şi istorice din Transilvania medievală, se impune o nouă cercetare a instituţiei voevodatului, aşa cum s'a manifestat ea politiceşte pe teritoriul dela Apus de Carpaţi.

II. VOEVODATUL TRANSILVANIEI.

1. *Originea Voevodatului.*

După informaţiunile documentare cunoscute până acum, cel dintâiu demnitar numit de rege la conducerea Transilvaniei este *„Mercurius principes ultrasivanus"* amintit în anii 1103 şi 1113[8]. Am arătat în altă parte[9] că nu avem nici un motiv a

[7]) Georg E Müller, op. c. p. 31—32.

[8]) I. Lupaş, o. c. p. 94.

[9]) I. Moga, *Românii în Transilvania medievală*, în Rev. *Transilvania*, An. 1941, No. 3, p. 193 şi urm.

crede că acest „princips" ar fi condus efectiv destinele Transilvaniei şi că a rămas doar ca simplu demnitar la curtea regala.

Dela 1113 până la 1176 documentele nu mai cunosc nici un asemenea demnitar; la aceasta din urmă dată, apare în schimb *„Leustachius Wayvoda Transilvaniae"* [10]).

Tăcerea de peste 6 decenii a izvoarelor istorice privitor la conducătorii provinciei noastre nu poate fi întâmplatoare. Ea ni se pare cu atât mai semnificativă, cu cât regii Ungariei nu s'au putut desinteresa de conducerea politică a Transilvaniei. de vreme ce tocmai în acest răstimp ei colonizează pe Secui şi pe Saşi în această provincie.

Apariţia lui Leustachius cu titlul de voevod şi nu cu cel de principe, cum l-a avut Mercurius, este şi el un fapt hotărâtor în evoluţia politică a acestei provincii. S'a arătat părerea rostită de H. Schönebaum că acest titlu de voevod l-a putut aduce Leustachius dela Bizantini ai căror cronicari numiau pe conducătorii de oaste unguri cu terminul de βόεβοδος şi că chiar dacă acest titlu ar putea fi explicat pe altă cale, e sigur „Das der Titel nicht aus Siebenbürgen selbst stammt". Părerea lui H. Schönebaum nu ese nouă. Vechii istorici ungari plecând dela faptul că Constantin Porfirogenitul numeşte pe căpetenia Ungurilor cu titlul de voevod[11]) şi făcând legătură cu instituţia voevodatului transilvan, au continuat să numească pe ducii unguri în scrierile lor drept voevozi. La această tendinţă s'a renunţat însă, de când critica istorică a recunoscut caracterul slav al termenului voevod şi că acest termen, folosit pentru ducii unguri de Constantin Porfirogenitul, poate constitui fie dovada că împăratul şi-a cules ştirile prin mijlocirea unui izvor slav[12]),

---

[10]) Wentzel G., *Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus.* Tom. VI, Pest, 1868, p. 486.

[11]) *De Administrando Imperio,* Cap. 38.

[12]) Szabó Károly, *Biborban születet Konstantin czászár munkái mag ar történeti szempontbol ismertetve.* (Operele împăratului Constantin Porfirogenitul, cunoscute din punct de vedere istoric maghiar). *Magyar Akadémiai Értesitö,* 1860, p. 162—163.

fie că termenii slavi se întrebuinţau curent în limba bizantină[13]. Termenul de voevod nu are deci nimic comun cu vechea organizaţie politică a Ungurilor, iar originea lui slavă — ca şi evoluţia acestei instituţii la Români într'o formă proprie faţă de cea a Slavilor, dovedită de I. Bogdan[14]) — arată că H. Schönebaum numai din necunoaşterea realităţilor a putut formula părerea pe cât de categorică pe atât de greşită că acest termen nu este băştinaş în Transilvania.

In urma acestor precizări ni se pare lămurit că *părăsirea titlului de principe pe care Mercurius l-a purtat timp de 12 ani şi acceptarea de către regele ungar a titlului de voevod pentru conducătorul politic al Transilvaniei, a însemnat nu numai o schimbare de titulatură, ci renunţarea la o intenţie şi acceptarea de nevoie a unei realităţi date.*

Dacă ţinem seama de faptul că tocmai în vremea când Mercurius purta titlul de principe al Transilvaniei, se introducea în Ungaria organizarea comitatului după model german, suntem în drept a presupune că după acelaş model german s'a încercat a se organiza pentru Transilvania o marcă de graniţă prin acest Mercurius. Iar dacă la 1176 Leustachius purta titlul de voevod şi nu de principe şi după el continuă cu rare întreruperi seria voevozilor transilvani, aceasta constitue dovada că *organizarea unei mărci după model german în Transilvania s'a lovit de existenţa adânc înrădăcinată a voevodatului, care nu a putut fi desfiinţat şi nici înlocuit.*

Fără îndoială că şi în timpul dela 1113 până la 1176 au existat voevozi în Transilvania. Faptul însă că ei nu sunt amintiţi printre demnitarii regali, poate servi drept indicaţie că autoritatea regală încă nu dispunea de ei, sau că nu avea încredere în aceşti conducători băştinaş ai Transilvaniei, până ce a reuşit să-şi impună în fruntea voevodatului un om de încredere

---

[13]) Marczali Henrik, *Bizanci történetirók.* (Istoriografi bizantini), în Pauler-Szilagyi, *A magyar honfoglalás kutfői* (Izvoarele istorice ale descălecatului unguresc), Budapest, 1900, p. 98.

[14]) I. Bogdan, o. c. p. 203 şi urm.

în persoana lui Leustachius. Deasemenea suntem îndreptăţiţi a bănui că până la 1176 aceşti voevozi băştinaşi şi-au păstrat atribuţiunile administrative şi judecătoreşti precum şi dorinţa de suveranitate deplină, stăruind a le apăra faţă de măsurile de instaurare a autorităţii regale şi a repreznetanţilor ei în Transilvania.

Dacă voevodatul transilvan ar fi fost o creaţie regală după modelul mărcii germane, el ar fi reprezentat o ordine de drept în care coloniştii Saşţi şi-ar fi aflat posibilitatea unei perfecte încadrări. Comitele lor ar fi stat sub controlul Markgrafului (Voevodului) transilvan, ca reprezentant al regelui. Deasemenea, dacă acest voevodat şi-ar trage originea dela ipoteticul stăpâtor al Transilvaniei Gyula de pe vremea regelui Ştefan I — cum încearcă a susţine unii istori unguri — tot atât de firesc ar fi fost ca Secuii să-şi fi aflat în acest voevodat ordinea juridică specifică seminţiei lor, păstrându-l ca pe o instituţie proprie, aşa cum şi-au păstrat vechea lor organizare politcă-sociala de dinaintea colonizării lor în Transilvania.

Faptul însă că atât Saşii cât şi Secuii — departe de a avea instituţia voevodatului — au primit dela rege autonomia lor administrativă şi juridică dându-li-se drept conducător câte un comite numit direct de rege şi anume în aşa fel ca numiţii colonişti să nu fie supuşi autorităţii voevodului transilvan, ci numai regelui, constitue dovada că până la 1176 acesta nu dispunea încă de instituţia voevodatului ca de un organ executiv al puterii regale şi că *Voevodatul transilvan reprezenta o ordine juridică deosebită de cea adusă de Saşi şi de cea moştenită de Secui, deci ordinea juridică autohtonă slavo-română*[15]).

[15]) Se ştie că „Voevoda" la Slavi însemna „belli dux". Ungurii pentru această demnitate au termenul de „vezér", identic cu „vizirul" turcesc. Deosebit de acest vizir ungur pe care Constantin Porfirogenitul îl desemnează când cu termenul de voevod, când cu cel de arhonte, împăratul bizantin mai cunoaşte la Unguri încă două demnităţi: „gülas" şi „carhas", despre cari precizează că nu sunt nume de persoane, ci demnităţi şi anume judecători, dintre cari „gülas" este superior lui „carhas". (De adm. imp. cap. 40). Se cunosc de asemenea străduinţele regelui Ştefan I şi a urmaşilor lui de a

Neîncrederea regelui faţă de această instituţie este şi mai vădită dacă ţinem seama că şi după ce voevodatul transilvan ajunge subordonat coroanei ungare, regele se fereşte să numească în fruntea voevodatului vreun transilvănean şi aşează în această demnitate numai personalităţi de seamă din viaţa publică a regatului ungar, de obiceiu oameni cu experienţă câştigată în conducerea comitatelor de graniţă şi în Banatul Slavoniei[16]).

Acest fapt să-l atribuim oare împrejurănrii că regele avea nevoie de oameni cu experienţă câştigată — cum n'ar fi aflat în Transilvania — pentru ca printr'o strădanie lungă şi încordată să organizeze voevodatul corespunzător nevoilor regatului ungar? In acest caz, pare cel puţin curios faptul că din cei 16 voevozi, câţi s'au succedat în timpul dela 1176 până la 1241, nici unul n'a ajuns să stăpânească în Transilvania mai mult de 1—3 ani, cu excepţia lui Poşa, care în cel de al doilea voevodat a stat 6 ani, căzând în luptă cu Tătarii.

Desele schimbări în fruntea voevodatului constitue mai de grabă o indicaţie că regele evita să creeze dinastii voevodale pentru ca nu cumva cu timpul acestea să poate deveni rivale ale puterii regale în Transilvania. Cu atât mai mult deci trebuia să se ferească a numi voevod pe vreun localnic care, prin legături familiare şi prin sporirea de proprietăţi, ar fi fost mai curând îndemnat să facă din voevodatul transilvan o stăpânire proprie.

---

desfiinţa toate aceste reminiscenţe ale organizaţiei ungureşti din vremea păgână şi a le înlocui cu forme apusene. Dacă voevodatul ar fi corespuns vreuneia din aceste demnităţi, sau dacă el ar fi supravieţuit vreuneia din ele, atunci firesc ar fi fost ca regii ungari să fi înlocuit odată cu instituţia şi numirea de voevod cu una corespunzătoare apuseană. Menţinerea titlului de voevod pentru supremul conducător al Transilvaniei dovedeşte însă că această instituţie nu corespundea nici uneia dintre cele avute de Unguri, că ea nu este o creaţie a regilor ungari, fiindcă atunci nu i-ar fi dat o numire slavă căriea nu i-a găsit corespondentul apusean nici în limba diplomatică, ci era o instituţie autohtonă creştină pe care regii ungari n'au putut-o desrădăcina din solul Transilvaniei.

[16]) H. Schönebaum, o. c. p. 36—38.

Aceste consideraţiuni le credem cu atât mai mult corespunzătoare preocupărilor regale de atunci, cu cât înşişi *regii Ungariei vedeau în voevodatul transilvan posibilitatea unei stăpâniri deosebite.*

2. *Regnum Transilvanum.*

Se ştie anume că încă din 1226 Bela, fiul lui Andrei III a obţinut stăpânirea Transilvaniei pe care a guvernat-o deosebit în calitate de „rex primogenitus regis Hungariae" cu depline puteri, având o curte proprie[17]). După ce a ajuns însă rege al Ungariei, deşi năvălirea Tătarilor produsese mari distrugeri în Transilvania cari cereau prezenţa permanentă a unui conducător cu depline puteri, Bela IV totuşi nu dă asemenea puteri discreţionale voevodului[18]), ci păstrează Transilvania sub exclusiva sa autoritate, până la 1257 când, în urma stăruinţelor fiului său Ştefan, tânăr de 18 ani, îi dă această provincie. Ştefan apoi, folosind titlul de „rex primogenitus illustris Ungariae et *dux Transilvanus*" împlineşte atribuţiuni regale pe teritoriul Transilvaniei[19]). Spre deosebire de tatăl său însă, Ştefan nu s'a mulţumit să guverneze Transilvania în numele regelui Ungariei, ci să domnească întocmai ca într'o ţară cu suveranitate deplină. El pretinde tatălui său să-i cedeze întreg teritoriul dela Răsărit de Tisa fără nici un amestec al autorităţii regale ungare şi reuşeşte să impună această stăpânire deosebită cu

---

17) Cfr. Teutsch-Firnhaber, *Urkunderbuch zur Geschichte Siebenbürgens* Wien, 1837, p. 49.

18) Părerea obicinuit acceptată că Bela IV ar fi dat voevodului Laurenţiu depline puteri în Transilvania ca „ea quae sibi viderentur in terra illa nobis et regno utilia, vice nostra auctoritate ordinaret", este greşită, de vreme ce documentul din 27 Februarie 1243 care cuprinde acest text e fals (Cfr. Karácsonyi I. *A hamis, hibáskeltü és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig* (Catalogul documentelor false, cu dată greşită şi nedate, până la 1400). Budapest, 1902, p. 14.

19) Confirmă privilegii acordate de regii înaintaşi. Cfr. Zimmermann-Werner, *Urkunderbuch zur Geschicte der Deutschen in Siebenbürgen.* Band I. Hermannstadt, 1892, p. 82.

forța armelor. Pacea aparentă încheiată în 1262 la Bratislava între Bela IV și fiul său Ștefan se rupe la 1264, când Bela pornește cu oastea să restabilească autoritatea regalității ungare în Transilvania. Nevoit să se retragă întâiu până la Codlea, Ștefan reușește să alunge oștile lui Bela din Transilvania și să le înfrângă apoi aproape de Pesta. Pacea definitivă dintre tată și fiu se încheie abia la 1269 când Bela recunoaște deplina stăpânire a lui Ștefan asupra teritoriilor dela răsărit de Tisa. După victoria din 1265, Ștefan ca „iunior rex Ungariae, dux Transilvanus et Dominus Cumanorum", dă acte de adevărat suveran[20].

Acest *regnum Transilvanum* a lui Ștefan se suprapunea voevodului transilvan, care având aceleași tendințe spre suveranitate proprie nesocotea privilegiile regale acordate oaspeților colonizați în aceste regiuni. Astfel Sașii din Cricău și Ighiu se plâng lui Ștefan că suferă mari greutăți din pricina deselor descinderi a voevodului sau a oamenilor lui în mijlocul lor și prin faptul că îi supune pe nedrept judecății vicejudecătorului voevodal și le pretinde slujbe grele. Din acest motiv Ștefan oprește pe voevod să facă descinderi în mijlocul Sașilor și în nici un fel să nu îndrăsnească să-i judece voevodul sau judecătorul său[21]. In scaunul voevodal apoi, Ștefan după ce prin moartea tatălui său ajunge la 1270 rege al Ungariei, așează numai oameni de încredere cari judecă și iau măsuri în numele lui „illustris Stephanus rex Ungariae, dominus noster naturalis"[22].

Ca rege al Ungariei Ștefan V nu mai folosește titulatura de „dux Transilvanus", iar voevodul Transilvaniei este amintit printre demnitarii regali, după banul Slavoniei și înaintea celui de Severin. Deasemenea este semnificativ faptul că Ștefan reconfirmă acum în calitate de rege privilegii pe care le acordase „tempore ducatus nostri Transilvani"[23]. Inlăturând titlul de dux Transilvanus și socotind ca nedeplin valabile actele să-

20) Zimmermann-Werner, o. c. I, p. 97.

21) Idem, *ibidem*.

22) Zimmermann-Werner, o. c. I, p. 111—112.

23) Zimmermann-Werner, o. c. I, p. 116—117.

vârşite de el în această calitate, Ştefan mărturiseşte voinţa de a anula tot ce constituia fiinţa lui „regnum Transilvaniae". Temeiurile acestui regnum însă erau mai adânci, în autonomia voevodatului transilvan şi în tendinţele spre suveranitate a voevozilor. Orice eclipsă a puterii regale, deslănţuia aceste forţe înrădăcinate în pământul Transilvaniei.

Timpul potrivit pentru realizarea acestei suveranităţi voevodale pe care Ştefan o împiedeca suprapunându-i-se ca dux Transilvanus s'a ivit în vremea domniei aventurierului rege Ladislau IV Cumanul (1272—1290), când Ungaria a fost teatrul unui necontenit războiu civil. Autoritatea şi puterea voevodului creşte[24]), dar instabilitatea voevozilor determinată de fluctuaţiunile vieţii politice din Ungaria, a întârziat procesul de închegare a statului transilvan. Anume, prin viaţa-i desfrânată în mijlocul Cumanilor, regele Ladislau ridicase împotriva sa toate categoriile politice şi bisericeşti din Ungaria, dând prilejul unor violente lupte de partid. Desele schimbări de voevozi din anii 1278—1284 sunt consecinţa acestor lupte, fiecare voevod reprezentând partidul politic biruitor în anarhia internă a Ungariei. Unii din ei se socoteau exponenţi ai puterii regale în Transilvania, alţii o ignorau, exercitându-şi autoritatea şi atribuţiile cu dela sine putere.

3. *Voevodatul lui Roland Borş.* 1284—1294.

Un asemenea voevod dornic de a exercita puteri depline în Transilvania, a fost *Roland Borş* (1284—1294)[25]).

---

[24]) Matei Csák, credinciosul voevod alui Ladislau IV, judecă, anulează sentinţe vechi şi dă altele noui ca un adevărat suveran al Transilvaniei. (Cfr. Teutsch-Firnhaber, o. c. p. 102—103). Deasemenea vicevoevodul Nicolae dă sentinţe în probleme grele la 1282, sentinţe pe cari abia la 1285 le confirmă regele (Cfr. Teutsch-Firnhaber, o. c. p. 129—130). Voevodul Finta arestează la 1279 pe rege, mai târziu se impune ca palatin şi apoi din nou ca rebel contra regelui.

[25]) Roland Borş ajunge în scaunul de voevod al Transilvaniei ca ur-

Deşi oficial recunoştea pe Ladislau Cumanul ca pe „dominus noster... inclitus rex Hungariae", voevodul Roland Borş s'a impus ca un stăpân care putea nesocoti autoritatea regelui ungar în Transilvania[26]. De fapt opera realizată de el pentru organizarea puterii voevodale în Transilvania este identică cu cea săvârşită de Ladislau Cumanul pentru întărirea puterii sale regale în Ungaria. Incă din vremea lui Bela IV şi Ştefan V, faţă de tendinţele rivale puterii regale ale marilor magnaţi oligarhi, regele sprijineşte nobilimea mijlocie ridicându-o la factor politic în conducerea regatului, încât dela 1277 începând ea participă la „Congregatio generalis regni" care de acum înlocueşte vechile adunări legislative restrânse. Şi în Transilvania se formase o asemenea nobilime mijlocie mai cu seamă după năvălirea Tătarilor, când numeroşi nobili din Ungaria, văzând că avutul lor nu poate fi apărat în câmpie, s'au mutat în regiunile periferice ale regatului şi mai cu seamă în cetatea de munţi a Transilvaniei, unde au pus stăpânire cu, dar mai cu seamă fără voia regelui, pe numeroase moşii. Luptele dintre Bela IV şi fiul său Şte-

mare a alianţei încheiate între familia Borş care avea vaste moşii în judeţul Bihor, cu familiile puternice KöszegiGutkeled cari deţineau, îndeosebi cea dintâi, banatul Slavoniei ca pe un fief politic propriu. Partidul acestor familii reuşeşte să-şi impună guvernarea în Ungaria în urma victoriei militare obţinute împotriva regelui Ladislau Cumanul deţinând sub exclusivă stăpânire politică atât Slavonia cât şi Transilvania.

[26]) Saşii din Dej, cu toate că privilegiile lor obţinute pe vremea „banului" transilvan Irineu, le aveau confirmate de Ştefan ca „rex primogenitus illustris regis Hungariae et dux Transilvanus" (Zimmermann- Werner, o. c. I, p. 86), apoi de acelaş Ştefan V ca rege, precum şi de actualul rege Ladislau Cumanul, se grăbesc a cere confirmarea acestor privilegii şi dela noul voevod Roland Borş (Zimmermann-Werner, o. c. .p 147) cum o ceruseră şi dela înaintaşul acestuia (Zimmermau-Werner, o. c. p. 146) mărturie vădită că aceşti oaspeţi ştiau că cei doi voevozi puteau nesocoti obligativitatea decretelor regale pe teritoriul Transilvaniei. In actul de confirmare dat de Roland Borş se cuprinde formula necunoscută la voevozii înaintaşi şi obicinuită numai în decrete regale: „quod comes de Zonuk qui pro tempore *per nos* fuerit constitus" arătând că noul voevod transilvan nu se mulţumea ca în calitate de comite titular al Solnocului să numească un vice comite ci substituindu-se atribuţiilor regale numia pe comiţii de Solnoc.

Ian V, precum şi anarhia din vremea lui Ladislau Cumanul au dat prilej acestei nobilimi să obţină numeroase danii de proprietăţi, dar totodată şi să pună stăpânire în mod abuziv pe pământurile regale şi eclesiastice. De aceste împrejurări se folosi Roland Borş, care a tras toate concluziile ce se desprindeau din slăbiciunea puterii regale şi din individualitatea politica şi geografică a Transilvaniei, deosebită de cea a regatului ungar, pentru a închega statul transilvan cu deplină suveranitate.

Mărturia realizării acestui stat transilvan o avem în documentul din 8 Iunie 1288, în care „Ladislaus vice voyvoda Transilvanus" dimpreună cu trei comiţi ca *„iudices per regnum Transilvanum constituti et eidem Ladislai vicevoyvode in assesores"*, dând urmare ordinului voevodului Roland Borş, potrivit hotărîrei luate *„in generali convocatione nobilium regni Transilvani"* privitor la litigiul dintre episcopul de Alba Iulia şi Kemény şi Ioan, fiii lui Micula, se deplasează pe teren pentru a aşeza pe numitul episcop în posesiunea unor proprietăţi *„juxta sententiam ejusdem Rorandi vayvode"*[27]).

Din acest document reiese deci limpede că la 1288 era în fiinţă un *„regnum Transilvanum" deosebit de regnum Hungariae.* In fruntea lui era *Roland Borş „vayvoda Transilvanus et comes de Zonuk"* cu puteri de adevărat suveran. *Vicevoivodul* Ladislau *avea atribuţiunile pe cari în Ungaria le îndeplinea palatinul,* anume era locţiitorul voevodului ca şef al puterii judecătoreşti, fiind ajutat în exercitarea atribuţiilor de trei comiţi ca „judices per regnum Transilvanum constituti".

Voevodul, sau în locul lui vicevoevodul, întrunea şi prezida o *„Congregatio generalis nobilium regni Transilvani"*, deci o dietă a ţării; prima cunoscută în Transilvania.

Se ştie că voevozii Transilvaniei în toate timpurile au îndeplinit atribuţiuni judecătoreşti şi la fel au exercitat această sarcină şi vicevoevozii. Dar nici unul n'a ajuns să poată realiza un regnum Transilvanum cu dietă proprie deosebită de cea a

---

27) Teutsch-Firhaber, o. c. p. 144—145.

regatului ungar, aşa cum a reuşit să realizeze voevodul Roland Borş.

Acest regnum transilvan nu se poate compara cu cel stăpânit de Ştefan V când era rex primogenitus ilustris regis Hungariae et dux Transilvanus. Regnum Transilvanum a lui Ştefan s'a constituit la început prin recunoaşterea fiinţei politice deosebite a Transilvaniei, peste voevodatul căreia a suprapus instituţia superioară a ducatului, ca singură compatibilă unui fiu de rege[28]), pentru ca în această ultimă calitate Ştefan să-şi extindă puterea şi asupra părţilor exterioare ale Transilvaniei aparţinătoare regatului ungar până la Dunăre[29]). Dacă, cu toată această depăşire a graniţelor transilvane, în documente Ştefan stăruie să vorbească de regnum transilvanum sau ducatum transilvanum, o face fiindcă acesta era temeiul stăpânirii lui în lupta pentru cucerirea Coroanei ungare. Recunoaştera fiinţei Transilvaniei ca individualitate politică deosebită este însă numai provizorie.

Ştefan nu face nimic pentru afirmarea suveranităţii transilvane; din vremea lui nu cunoaştem nici o dietă transilvană, iar curtea şi-o organizează nu în calitate de dux Transilvanus, ci ca rex junior Hungariae. Odată ajuns rege, Ştefan V nu vrea să ştie de existenţa unui regnum Transilvanum şi nici să menţină titlul de dux Transilvanus, ci voevodului transilvan îi lasă doar rolul de a administra această provincie în numel regelui. Faţă de acest caracter al stăpânirei lui Ştefan, *regnum Transilvanum al voevodului Roland Borş este un stat autonom cu rădăcini în instituţia voevodatului transilvan ca o expresie a tendinţelor acesteia spre suveranitate deplină.*

---

[28]) Timon Ákos, *Magyar alkotmány- és jogtörténet* (Istoria constituţională şi juridică maghiară). Budapest, 1906, p. 116—117.

[29]) Impărţirea aceasta în două a regatului ungar o va menţine din punct de vedere legislativ Ştefan V şi după ce va ajunge rege; la 1271 el ţine o „Conventio et congregatio omnium nobilium existentium a parte Danubii versus orientem . . . pro statu Regni nostri reformando et justitiam cuique reddendo“ (Cf. M. G. Kovachich, *Supplementum ad Vestigia Comitiorum apud Hungaros.* Budae, 1798, p. 31).

Această tendință a voevodului Roland Borș era firesc să fie sprijinită de nobilime care participa la Congregatio generalis nobilium regni Transilvaniae și anume în primul rând de proprietarii unguri, poate și de unii Secui, dar fără îndoială și de acei „Saxones praedia tenentes ac more nobilium se gerentes", pe cari îi vom întâlni în documentele de mai târziu.

Situație mai nelămurită față de regnum transilvanum a lui Ronald Borș o aveau însă Secuii și mai cu seamă Sașii. Privilegiile colective obținute prin diploma andreană din 1224 — în temeiul cărora erau scoși de sub autoritatea voevodală și puși în directă subordonare față de rege — nu le puteau apăra față de tendința spre depline puteri suverane a lui Roland Borș, decât cu ajutorul regelui. Ladislau Cumanul însă era cu autoritatea total compromisă și atât Sașii cât și Secuii erau îndemnați de factorii politici și bisericești din Ungaria fie să dea sprijin voevodului Roland, fie cu forțele proprii să activeze împotriva regelui[30]).

In asemenea împrejurări, se pare că Sașii căutau să-și făurească o autonomie națională, fără un control direct al regelui. Din acest motiv între anii 1280—1290 nu mai găsim amintit nici un comes Cibiniensis, care obicinuit era numait de rege, ceeace constitue un indiciu că voiau să obțină dreptul de a-și alege singuri comitele. Care era atitudinea lui Roland Borș față de o asemenea autonomie națională săsească, nu o putem ști; credem însă că veleitățile de suveranitate deplină a voevodului n'ar fi putut admite asemenea autonomii. Fapt este că nici dela Ladislau Cumanul și nici dela voevodul Roland Borș, Sașii n'au

[30]) La 1282 un document regal vorbește despre „Saxones Transilvanos qui contra nostram procedere nitebantur majestatem" (Wenzel G. *Cod. Arpad.* IX, p. 330), iar la 1285 Secuii ajută pe Roland Borș să alunge pe Tătarii aliați ai regelui din Transilvania. Mai târziu, la 1288, când Ladislau Cumanul trimise din nou după ajutorul Tătarilor, arhiepiscopului Ladomir se adresează „universis nobilibus Ungarorum, Saxonibus, Siculis et Volachis de Cibiniensi et Burcia comitatibus Transilvanis" să împiedece pe rege să intre în legătură cu Tătarii (Karácsonyi I., in *Századok*, an 1910, p. 8 și urm).

obţinut nici un act prin care să li se recunoască privilegiile din 1224. Voevodul le nesocotea.

Pentru regnum transilvanum a lui Roland Borş cel dintâiu moment critic s'a produs în iarna anului 1288—1289 şi în lunile August—Septemvrie ale anului 1289, când regele se afla în Transilvania. Intâiu venise gonit de armata întregului regat, aflând ocrotire în Ţara Bârsei la comitele Braşovului[31]), instituit — se pare — de el aici ca un punct de razim al puterii regale faţă de pornirile ostile ale Saşilor şi Secuilor. De aici caută să se împace cu episcopia de Alba Iulia[32]), al cărei sprijin era preţios. Scăpat de strâmtorare, în Maiu 1289 regele se reîntoarce la Buda unde se împacă din nou cu clerul ungar, dar cu toată iertarea obţinută, el nu fu lăsat să îndepărteze dela guvern partida Köszegi—Borş. Revenirea lui în Transilvania în August 1289 pare a fi avut scopul de a sdruncina situaţia lui Roland Borş, un stâlp al guvernării acestui partid. De această prezenţă a regelui au căutat să profite în primul rând Capitlul de Alba Iulia[33]) apoi Saşii din Cricău[34]) şi Secuii de pe Arieş[35]). Reconfirmările de privilegii făcute cu acest prilej opresc pe voevod să mai calce privilegiile Capitlului de Alba Iulia. Verificarea acestor drepturi Ladislau Cumanul a făcut-o prin mărturia a „universos viros religiosos, nobiles Ungaros, Saxones et Siculos partis Transilvaniae"[36]). Documentul nu precizează că toţi aceştia ar fi fost întruniţi într'o congregatio generalis; este însă neîndoielnică prezenţa lor la solemnitatea închinărei pe care regele o făcu în catedrala episcopală din capitala Transilvaniei. Prin acest act de devoţiune regele a căutat să-şi recâştige încrederea

---

31) E. Lukinich, o. c. p. 41.

32) Zimmerman-Werner, o. c. I, p. 159.

33) Zimmermann-Wiener, o. c. I, p. 161 şi 163. Teutsch-Firnhaber, o. c. p. 153.

34) Zimmermann-Werner, o. c. I, p. 162.

35) Teutsch-Firnhaber, o. c. p. 147.

36) Zimmermann-Werner, o. c. p. 161.

factorilor politici şi bisericeşti din Transilvania, în dauna autorităţii voevodale a lui Roland Borş.

Cu toată dorinţa lui Ladislau Cumanul de a îngradi puterea voevodală, autoritatea lui Roland Borş a rămas neatinsa; el era stăpânul necontestat al acestei provincii. Din acest motiv peste un an, la 10 August 1290, când Papa solicita din nou sprijinul Transilvaniei împotriva lui Ladislau Cumanul recăzut în cunoscuta-i rătăcire, nu se mai adresează nobililor unguri, Saşilor, Secuilor şi Românilor, cum a făcut-o la 1288 arhiepiscopul Ladomir, ci „nobili viro Rolando Voivode Ultrasilvano, ejusque fratribus"[37]), cu unui potentat de neînvins.

Mai grea situaţie pentru regnum Transilvanum a lui Roland Borş s'a ivit însă odată cu moartea lui Ladislau Cumanul şi urcarea pe tronul Ungariei a lui Andrei III.

Sătui de anarhie, clerul şi nobilimea regatului s'au strâns în jurul tânărului rege, care după ce fu încoronat la 13 Iulie 1290, în Septemvrie al aceluiaşi an întruni dieta ţării la Buda, luând toate măsurile pentru refacerea prestigiului Coroanei, recuperarea posesiunilor regale înstrăinate în timpul lui Ladislau Cumanul şi reorganizarea stării clerului şi nobilimei, cari primimiră drepturi sporite[38]).

In Ianuarie 1291 Andrei III vine în Transilvania şi la 22 Februarie 1291 dă diploma prin care extinde hotărîrile dietei din Buda şi asupra acestei provincii[39]). Din acest important document semnalăm unele puncte cari au o legatură directa cu regnum Transilvanum a lui Roland Borş. Anume se precizează că în cazul când ţara va fi atacată de duşman, nobilimea rega-

[37]) Wenzel G. *Cod. Arpad.* IV, p. 368.

[38]) „Conscriptis libertatibus nobilium regni Hungariae antiquis, *insertis etiam quibusdam articulis de novo concesis*" (Zimmermann-Werner, o. c. I, p. 190).

[39]) Zimmermann-Werner, o. c. I, p. 173 şi urm. Greşit s'a susţinut că regele ar fi întrunit la 12 Februarie 1291 o dietă la Alba-Iulia. (Cfr. A. Decei, in *Revue de Transylvanie*, Tome VI, p. 217 precum şi autorii Kérészi, Vass, Trausch, citaţi de autor). „Alba" din document nu e Alba Iulia, ci Székesfehérvàr-ul din Ungaria, locul de încoronare unde s'a stabilit, într'o dietă, punctele cuprinse în document.

tului şi Saşii din Transilvania cari deţin predii cu drept nobilitar[40]), sunt datori să meargă în ajutorul oastei regale. Apoi se subliniază că voevodul Transilvaniei nu are dreptul de a face popas (descensus) la nobilii din această provincie şi nici la Saşii din categoria menţionată, precum nici banul Slavoniei nu poate face popas la nobilimea din părţile Dravei. Deasemenea se prevede ca atunci, când palatinul pleacă în cuprinsul regatului să ţină judecată, trebue să fie asistat în fiecare provincie de patru judecători aleşi şi de comitele parohial. Dacă palatinul ar da o sentinţă nedreaptă, cei patru judecători în frunte cu comitele parohial se vor opune şi vor refera regelui. Despre voevod, ca reprezentat al puterii regale şi deci având cel puţin atribuţiile judecătoreşti ale palatinului în Transilvania, nu se face nici o amintire .Dimpotrivă *prin diploma din 22 Februarie 1291 nobilimea din Transilvania şi Saşii deţinători de predii cu drept nobilitar au fost scoşi prin dispoziţiile amintite de sub orice jurisdicţie şi autoritate a voevodului transilvan.*

Mai erau însă în această provincie colectivităţile etnice-politice ale Saşilor şi Secuilor, precum şi Românii, despre cari diploma din 22 Februarie 1291 nu aminteşte, nici cel puţin ca având obligaţia de a veni în sprijinul oastei regatului, aşa cum au făcut-o în trecut. Drepturile şi datoriile acestora faţă de Coroană au fost stabilite într'o dietă specială (congregatio) la *11 Martie 1291*, pe care Andrei III o ţinu „universis nobilibus, Saxonis, Siculis et Olachis in partibus Transilvanis apud Albam Iulae pro reformatione status eorundem"[41]). Cu acest prilej regele reuşi să aducă pe Saşi şi Secui la necondiţionată supunere faţă de Coroană, acordându-le drepturi politice-naţionale colective[42]). Astfel dela 1291 începând apar din nou comiţii Sibiului şi ai Secuilor numiţi de rege, iar la dietele regatului ţi-

40) „Saxones Transilvani praedia tenentes et more nobilium se gerentes".

41) Zimmermann-Werner, o. c., I, p. 177.

42) Rostul prezenţei Românilor la această dietă îl vom lămuri într'un alt studiu cu titlul: „Dieta transilvană din 1291 şi descălecatul Ţării Româneşti".

nute în Iulie 1292 la Buda[43]) şi August 1298 la Pesta[44]), participă reprezentanţii tuturor Saşilor şi Secuilor, alături de clerul, nobilimea şi de reprezentanţii Cumanilor din regatul ungar.

Reintegrarea Saşilor şi Secuilor din Transilvania în corpurile politice ale regatului ungar şi scoaterea nobilimei transilvane şi a Saşilor nobili din această provincie de sub orice jurisdicţie şi autoritate a voevodatului, însemna desfiinţarea lui regnum Transilvanum a lui Roland Borş.

Temându-se de reacţiunea acestuia, regele îi oferi drept recompensă funcţiunea de palatin asupra întregului teritoriu stăpânit de Ştefan V ca rex junior, dela Dunăre până la Carpaţi şi astfel în dieta ungară din Iulie 1292 Roland Borş apare ca „palatinus Ultradanubialis", în timp ce reprezentant politic al Transilvaniei era fostul vicevoevod, acum „Ladislaus vayvoda Transilvanus"[45]).

In Octomvrie 1293 însă Roland Borş se afla din nou în Transilvania, dar nu în calitate de „palatinus Ultradanubialis" ci cu vechia-i demnitate de „vayvoda Transilvanus et comes de Zonuk", impunându-şi autoritatea-i temută. Oaspeţii din Dej se şi grăbesc să solicite lui Roland Borş întărirea dreptului obţinut dela regii Ladislau Cumanul şi Andrei III de a ţine târg liber scutiţi de orice jurisdicţie a slujbaşilor voevodali, iar Roland le confirmă acest privilegiu, dar în termeni de adevărat autocrat („hanc gratiam duximus conferendam benivole et favore" etc.[46]).

Scopul revenirii lui Roland Borş în fruntea voevodatului a fost fără îndoială reorganizarea lui regnum Transilvanum care şi după măsurile luate de Andrei III continua să existe ca o realitate politică înrădăcinată în conştiinţa publică[47]). Pe te-

---

[43]) Zimmermann-Werner, o. c. I, p. 192—193.

[44]) Zimmermann-Werner, o. c. I. p. 211.

[45]) Zimmermann-Werner, o. c. I. p. 192.

[46]) Zimmermann-Werner, o. c. I. p. 194.

[47]) Insuşi Andrei III în diploma din 22 II 1291 vorbeşte de „nobiles *regni nostri* et predicti Saxones *regni Transilvaniae*" (Zimmermann-Werner, o. c. I, p. 174 rândul 17—18); la 8 Mai 1291, deci după măsurile cunoscute

meiul acestui regnum autoritarul voevod transilvan înţelegea să susţină lupta deslănţuită de numeroşii magnaţi din regat împotriva acţiunii de revizuire a averilor ordonată de rege. In adevăr controlul sever asupra felului cum s'au achiziţionat proprietăţile deţinute de nobilime, insistenţa pusă de reprezentanţii coroanei pentru recuperarea drepturilor, proprietăţilor şi veniturilor regale înstreinate prin abuz, precum şi hotărîrea dietei de a dărâma toate cetăţile nobililor devenite cuiburi de atacuri banditeşti şi de rezistenţă împotriva puterii regale, a stârnit o generală nemulţumire în lumea acestor potentaţi. Mai cu seamă acei magnaţi oligarhi, cari au ajuns să stăpânească judeţe întregi, nu înţelegeau să renunţe la atotputernicia lor şi revoltându-se împotriva dispoziţiilor regale, continuau să deslănţue pretutindeni actele lor de violenţă, atacând în deosebi proprietăţile episcopilor şi ale mânăstirilor.

Seria acestor revolte a deschis-o voevodul transilvan Roland Borş, care împreună cu fraţii săi stăpâneau o imensă avere strânsă pe cale legală şi ilegală în judeţele Bihor, Solnoc şi Dobâca, precum şi numeroase cetăţi clădite de ei sau uzurpate dela alţii. Voevodul atacă posesiunile episcopiei de Oradea, constrânge pe magistrul Iacob, fratele episcopului, să se retragă cu oastea în cetatea Feneş, dar află între timp că regle însuşi plecă cu armata împotriva lui, semn că Andrei III considera ca cea mai periculoasă şi plină de urmări politice revolta fraţilor Borş.

Roland se grăbi atunci să acorde magistrului Iacob la 23 Mai 1294 un armistiţiu de 15 zile, în care timp acesta putea să se retragă cu oastea la Oradea, făgăduindu-i că îi va apăra retragerea „atât de Unguri, cât şi de Românii, fie de-ai noştri, fie de-ai episcopiei, aflători în interiorul sau în afara hotarelor Şoimuşului, cari în timpul acestor conflicte s'au sustras sau nu

---

ale regelui pentru desfiinţarea acestui regnum sunt pomeniţi „comites per *regnum Transilvanum judices*" (Teutsch-Firnhaber, o. c. p. 169), iar la 24 Iunie 1291 arhiepiscopul de Calocea, cancelarul regelui, se adresează „sacerdobitus universis *in ducatu Transilvano constitutis*" (Teutsch-Firnhaber, o. c. p. 171) evidentă mărturie a fiinţei politice a Transilvaniei distinctă de cea a regatului ungar.

de sub autoritatea episcopiei"[48]). Curând însă regele aparu în fruntea oastei, ocupă cetăţile lui Roland Borş, care se retrase în cetatea Adorian, dar şi aceasta căzu la 6—7 Septemvrie 1294 în mâna regelui. Andrei III destitui pe Roland din voevodatul Transilvaniei, acordându-i în schimb alte demnitaţi pentru a împăca pe acest temut oligarh şi a-l avea de sprijin într'o vreme când revoltele cuprinseră întregul regat.

4. *Voevodatul lui Ladislau Borş.* 1924—1315.

In locul lui Roland, în fruntea voevodatului transilvan, dela 1294 începând se afla fostul vicevoevod, Ladislau, din familia Borş, care a ridicat puterea voevodală la un prestigiu neatins până atunci, făurind din regnum Transilvanum o putere ce depăşia pe cea a regatului ungar.

Ascensiunea politică şi activitatea noului voevod este cunoscută istoriografiei române[49]). Din ea se desprinde personalitatea dominantă a lui Ladislau Borş, care înfruntând voinţa Papei şi a tuturor factorilor politici din regatul ungar, s'a impus ca „arbitru al situaţiei politice din acest regat". De fapt Ladislau stăpânea regnum Transilvanum cu puterea unui suveran deplin. Tot ce se afla pe teritoriul Transilvaniei, cetaţi, oraşe, domenii regale, saline etc., erau în stăpânirea lui, şi voinţa-i autoritară căuta să şi-o impună şi la conducerea bisericii catolice şi în autonomia corpurilor privilegiate cari stăteau în directă dependenţă faţă de rege, cum erau Saşii. Astfel după moartea episcopului Petru din Alba Iulia întâmplată la 27 Noemvrie 1307, Ladislau ocupă toate moşiile şi bunurile epis-

———

48) Wentzel G., *Cod. Arpad.* X, Budapest, 1873, p. 153.

49) Por Antal, *László erdély vajda 1291 1315* (Ladislau voevodul transilvan 1291—1315) în rev. *Erdély Muzeum*, 1891; I. Lupaş, *Un voevod al Transilvaniei în luptă cu regatul ungar. Voevodul Ladislau (1291 1315)* în vol. omagial *Fraţilor Alexandru şi Ioan Lapedatu.* Bucureşti, 1936 şi în I. Lupaş, *Studii, Conferinţe şi Comunicări istorice,* vol. II, Cluj, 1940. p. 32 şi urm.

copiei. Spre marea indignare a clerului aşează în palat oameni de-ai lui şi impune candidatura fiului său la scunul episcopesc vcant[50]). Ca stăpân al Episcopiei, apără „tamquam caput membra sua" interesele ei în procesul cu Saşii[51]), acestea fiind şi interesele fiului său candidat la vlădicie. Cum însă această candidatură întâmpina rezistenţa înverşunată a clerului, arestează pe canonici, pe cari îi eliberează numai pentru ca strângându-i în sinod la 7 Ianuarie 1308, să-i silească a primi şi semna actul de alegere şi numire a fiului său ca episcop, act cetit de însuşi voevodul Lodislau în şedinţă[52]). Stăpân, acum, şi pe biserică, Ladislau Borş avea putere nelimitată în voevodatul său. Ţine diete („congregatio generalis... cum nobilibus regni ad nos pertinentibus")[53]) şi are o adevărată curte de suveran[54]) în cetatea sa dela Deva.

Prestigiul unic şi putera politică a voevodului Ladislau ies însă în evidenţă din atitudinea lui faţă de luptele cari s'au dat după moartea lui Andrei III (14 Ianuarie 1301), pentru succesiunea la tronul Ungariei. Se ştie anume că Venceslav (1301—1305) renunţând la tronul Ungariei, a cedat drepturile lui în favoarea lui Otto de Bavaria (1305—1307) care, după ce fu ales şi încoronat rege, îşi văzu stăpânirea zădărnicită de sentinţa Papei, potrivit căreia coroana fu atribuită candidatului Carol de Anjou, oprind pe Otto să poarte titlul de rege şi deslegând pe supuşii lui de jurământul de credinţă făcut. In această situaţie critică Otto vine în Transilvania, la Bistriţa. Scopul călătoriei era cererea în căsătorie a ficei voevodului Ladislau, cu sprijinul căruia Otto era sigur că îşi va putea păstra tronul Ungariei, cu toate ameninţările Papei. Fără a ţine seama de oferta

---

50) Temesváry I., *Erdély középkori püspökei* (Episcopii Transilvaniei din Evul Mediu), Cluj, 1922, p. 112.

51) Zimmermann-Werner, o. c., I, p. 249, 278.

52) Temesváry I., o. c., p. 113.

53) *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy.* Tom. I, Pest. 1871, p 118.

54) Cf. „Nos comes Iohannes, *Judex Curiae Ladislai Wayvode Transilvani*" *şi* „magister Petrus, dapiferus domini Wayvode" (Cod. Zichy, I, p. 122).

lui Otto, Ladislau refuză mâna ficei sale, arestă pe regele peţitor şi luă la sine coroana Ungariei. Prin aceasta voevodul transilvan îndepărtă un puternic rival în persoana lui Otto din calea lui Carol de Anjou, dar sechestrarea coroanei, arată limpede că nu sprijinirea candidatului pontifical a fost planul urmărit de Ladislau Borş. Căsătorindu-şi la 1308 fica cu Ştefan Uroş al Serbiei, voevodul transilvan preconiza o alianţă îndreptata împotriva lui Carol Robert şi a planurilor pontificale privitoare la regatul ungar.

Papa interveni, grăbindu-se să trimită pe cardinalul Gentile în Ungaria pentru a consolida situaţia lui Carol Robert. La 27 Noemvrie 1308 acesta a şi fost ales rege, dar încoronarea nu s'a putut face din pricină că Ladislau Borş refuza să restitue coroana sechestrată dela Otto. Gentile trimite delegaţi la voevodul transilvan, dar nici rugăminţile, nici ameninţările acestora nu-l putură îndupleca. In consecinţă Carol Robert fu încoronat cu o coroană nouă, sfinţită, dar actul a fost socotit ca nevalabil dacă n'a fost săvârşit cu coroana regelui Ştefan I. Rezistenţa voevodului transilvan trebuia deci înfrântă cu ajutorul factorilor politici ostili voevodului. Delegaţii cardinalului porniră să împace pe Saşi[55]) cu Episcopia din Alba Iulia[56]) şi

[55]) Saşii nemulţumiţi de perspectiva pierderii procesului lor cu episcopia, la conducerea căreia se afla fiul voevodului şi pierzându-şi prin arestarea lui Otto sprijinul nădăjduit, în Februarie 1308 atacară Capitlul din Alba-Iulia devastând şi terorizând pe preoţi (Zimmermann-Werner, o. c. I, p. 256, 288, 291), după ce mai nainte distruseră castelele nobililor sprijinitori ai voevodului aflători în regiunile lor. (Zimmermann-Werner, o. c. I, p. 277).

[56]) Cu acest prilej Saşii acuzară pe voevod că prin teroare i-au împiedecat să-şi revendice drepturile lor faţă de Episcopie şi să ia contact cu delegaţii cardinalului (Zimmermann-Werner, o. c. I, p. 249, 278), iar la rândul lor Saşii au fost acuzaţi — în afară de violenţa săvârşită împotriva Capitlului de Alba-Iulia şi de faptul că au jurat credinţă lui Otto, — că au participat la oastea acestuia strânsă la Buda şi apoi la Seghedin, că au trimis dela Sibiu delegaţi la Otto, când se afla la Rodna şi la Bistriţa, declarând că sunt gata să-l sprijine ca rege al Ungariei, chemându-l să vină în această calitate la ei, nesocotind textul excomunicării pontificale rostită împotriva acestuia. (Zimmermann-Werner, o. c. I, p. 273 274). Rezultatul cercetării fu trimis apoi Cardinalului Gentile.

au ajuns să netezească terenul în acest scop. Ladislau, la rândul sau, convins că nu va putea obţine confirmarea pontificală pentru fiul său în scaunul vlădicesc, renunţă la alegerea silnică făcuta şi dădu libertate pentru o nouă alegere, cu condiţia să fie ales un prieten al lui, altcum nu va restitui moşiile episcopale[57]. Capitlul a ales pe candidatul indicat de voevod, pe Benedict (1309—1319).

Noul episcop, din ordinul cardinalului făcu mari stăruinţe pe lângă voevod să restitue coroana sechestrată, dar Ladislau Borş refuză orice compromis în această privinţă. Faţă de intransingenţa voevodului, cardinalul recurse la ultima armă: excomunicarea.

La 25 Decemvrie 1309 actul de excomunicare fu semnat la Bratislava. Cardinalul arată că misiunea lui este de a păstra şi întări curăţenia credinţei catolice, ferindu-o de amestecul cu alte credinţe mai cu seamă în regiunile la cari se referă delegaţia sa pontificală. A aflat însă că între voevodul transilvan şi regele Ştefan al Serbiei s'a încheiat contract pentru căsătoria ficei voevodului, născută din părinţii catolici, cu fiul regelui amintit, care este rătăcit dela dreapta credinţă. Deşi cardinalul i-a trimis repeţite scrisori şi emisari, prin care l-a rugat să renunţe la această căsătorie, Ladislau „cu încăpăţinare a refuzat să-l asculte şi cu o dispreţuitoare şi trufaşe nesupunere i-a întors spatele" încheind acea căsătorie şi refuzând să restitue în termenul prescris bunurile regale pe cari hoţeşte le deţine. Aceste fapte — spune cardinalul — trebuesc pedepsite pentru că altcum „infama impunitate" a voevodului ar îndemna la nesupunere şi pe alţi nobili din regat şi ar răspândi la viitoarele generaţii asemenea porniri spre îngâmfată îndrăsneală.

Din motivele de mai sus deci cardinalul pronunţă excomunicare asupra voevodului Ladislau şi asupra vasalilor, comiţilor, castelanilor, juzilor şi iobagilor, cari îl vor mai susţine, lipsindu-i de înmormântare bisericească.

Din pricina căsătoriei amintite, împotriva lui Ladislau se va

57) Temesváry I., o. c., p. 116.

proceda ca împotriva unui sprijinitor al ereticilor şi duşman al credinţei şi întreg teritoriul supus lui, ca şi cel al aderenţilor, sprijinitorilor şi a celor ce i se vor supune sau îi vor da ajutor, sfat sau înlesnire, „ atât dincolo cât şi dincoace de padure", va fi supus interdicţiei bisericeşti. Deasemenea, de oarece cardinalul adese ori l-a avertizat pe voevod să restitue coroana regatului ungar — ceeace Ladislau până acum a refuzat sa facă — îi pune în vedere să o predea pâna la data de 2 Februarie 1310, altfel va suporta pedepsele prevăzute de legile ţarii.

Cardinalul ordonă clerului de toate categoriile să citească actul de excomunicare în biserici în sunet de clopote şi cu candelele aprinse, până ce voevodul şi supuşii lui nu se vor întoarce la datorită supunere. Totodată pune în vedere voevodului Ladislau că, dacă se va supune Bisericei şi va da satisfacţie pentru tot ce a făcut, va fi iertat nu numai de pedepsele arătate, ci va fi şi răsplătit cu favoruri din partea cardinalului[58]).

Actul de excomunicare a produs efectul dorit. Deşi mai erau preoţi în Transilvania cari nu voiau să respecte excomunicarea[59]), Ladislau Borş, cunoscând din cazurile lui Venceslav şi Otto consecinţele unei atari anateme, a cedat şi în ziua de 8 Aprilie 1310 a semnat la Seghedin actul prin care declară că „ab hora et die antea, dominum Karolum Dei gratia regem Hungariae recognoscimus et recipimus în dominum nostrum naturalem et legitimum"... Va restitui deci regelui coroana până la 1 Iulie 1310, precum şi minele de argint din Rodna, apoi comitatele Bistriţa, Sibiu şi cel al Secuilor precum şi oraşele Dej, Cluj şi Szek cu oficiile camerale. Restituirea Coroanei o va face însă cu condiţia ca în acea zi, cererile pe care le va înainta să fie respectate şi bogat răsplătite, aşa cum se cuvine din partea maiestăţii regale[60]).

---

[58]) Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*. Vol I, p. 568—571. Cf. şi I. Lupaş, *o. c.*, în *Studii, Conferinţe şi Comunicări istorice*, II, p. 37.

[59]) Temesváry I., o. c., p. 130.

[60]) Zimmermann-Werner, o. c., I, p. 295 296.

Ce anume pretenţiuni va fi ridicat voevodul Ladislau, nu se poate preciza. E sigur însă că ele n'au fost satisfăcute de rege. Dovada o avem atât în atitudinea voevodului faţă de Carol Robert, cât şi a regelui faţă de Ladislau Borş. Anume, cu toate că semnase actul din 8 Aprilie 1310, voevodul transilvan lipsea din oastea pe care regele o pregătea în 1311 împotriva lui Matei Csák, deşi în ea se aflau toţi demnitarii regatului[61]). Regele, la rândul său, căuta să-şi asigure credincioşi în interiorul Transilvaniei împotriva voevodului transilvan. Intr'un document de mai târziu, Carol Robert mărturiseşte că, fiind constrâns de turburările din regat, s'a văzut nevoit să dea ascultare cererilor făcute de unii ardeleni, scoţându-i de sub jurisdicţia voevodului[62]), fapt care — după cum însuşi regele recunoaşte — constituia o micşorare a autorităţii voevodale. Motivarea regelui că a acordat asemenea scutiri numai constrâns de mişcările din regat, este menită doar să justifice revenirea asupra acestor măsuri, mai târziu. De fapt Carol Robert după 8 Aprilie 1310 a urmărit statornic reducerea autorităţii voevodale şi prin aceasta nimicirea puterii pe care o exercitase Ladislau Borş. In răstimpul dela 1310, până la 1315 când Ladislau fusese destituit din voevodat, nu mai avem nici o urmă de activitatea lui de voevod; nici o dietă ţinută, nici un act dat de el, toate actele fiind date fie de rege fie de Capitlul de Alba-Iulia. Toate acestea constituesc dovada că *prin actul din 8 Aprilie 1310, Ladislau Borş a semnat desfiinţarea puterii lui voevodale neţărmurite în regnum transilvanum.*

Voevodul transilvan, fireşte nu se împăca cu situaţia dată şi când regele voi să aşeze garnizoane proprii în cetăţile transilvane, Ladislau s'a împotrivit, fapt care i-a dat prilej regelui să-l destitue în 1315 din voevodat[63]). Carol Robert se grăbi acum să desfiinţeze măsurile luate de Ladislau Borş prin abuz de putere, sau prin nesocotirea privilegiilor regale preexistente.

---

61) Homan-Szekfü, *Magyar történet* (Istorie maghiară), vol. II, p. 262.

62) Nagy I., *Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis*. Tom. II, Budapest, 1881, p. 118.

63) Homan-Szekfü, o. c., II, p. 263—264.

Astfel restitue Abaţiei din Egreş unele sate cari „odinioara au fost ocupate de voevodul Ladislau"[64]), apoi dă dreptul Saşilor din Mediaş, Şeica şi Biertan să se reunească cu cei din Sibiu, de oarece „prin volnicia lui Ladislau, fostul voevod Transilvania, au fost separaţi de comunitatea Saşilor din Sibiu şi ocupaţi, şi cari de fiul său, tot cu numele Ladislau, voevodul transilvan, potrivnic libertăţii lor, au fost până acum stăpâniţi"[65]). Deasemenea, noul voevod, Nicola Pok, opreşte pe iobagii celor doi foşti voevozi Ladislau dela folosinţa moşiilor Babuş şi Beud, cari sunt ale comitelui Iacob fiul lui Apa[66]), iar regele restitue magistrului Doja moşia Pănad din judeţul Bihor care „de Ladislau fostul voevod silnic fusese ocupată"[67]).

Revolta împotriva regelui era acum unicul gând al lui Ladislau Borş. El se afla în strânse legături cu fostul palatin Iacob Kopasz din familia Borş, destituit şi el din aceleaşi motive din demnitatea ce o ocupa, stăpânul unui întreg ţinut compus din judeţele Bihor, Sabolci, Sătmar, Crasna şi Solnocul Interior, având la Nord-Est graniţă Scmeşul, la Nord-Vest Tisa, la Sud Bereteul, iar la Răsărit întinzându-se până la Baia Mare şi Almaş. Acesta organiza revolta intrând în legătură cu puternicele familii Köszegi şi Gutkeled, cu Matei Csák, precum şi cu Moiş, fiul lui Moiş din Transilvania. In cazul când revolta va da rezultatele dorite, ei aveau candidat la tronul Ungariei pe Andrei, principele de Halici. In acelaş scop şi-au asigurat sprijinul regelui sârb Ştefan Uros II şi, — se pare — aşteptau ajutor şi dela Basarab, domnul Ţării Româneşti.

Răscoala începu în primăvara anului 1317. Regele căută să-şi asigure aliaţi în regiunile unde stăpânirea lui era mai periclitată.' Şi precum în lupta împotriva lui Matei Csák avusese cel mai statornic ajutor dela Saşii din Zips, la fel caută să-şi consolideze situaţia în Sudul Transilvaniei, acordând la 25 Mai

64) Zimmermann-Werner, o. c., I, p. 301.
65) Zimmermann-Werner, o. c., I, p. 315—316.
66) Zimmermann-Werner, o. c., I, p. 317.
67) Nagy I., *Cod Andeg.* I, p. 380.

1317 Saşilor, ceea ce timp de opt decenii n'au reuşit să obţină dela regii Ungariei, anume confirmarea drepturilor cuprinse în diploma andreeană din 1224[68]).

Sigur de Saşi, Carol Robert trimite pe credinciosul său Doja împotriva lui Iacob Kopasz, care încă în acelaş an, 1317, fu înfrânt la Debreţin. Palatinul se refugie în cetatea Solyomkö unde fu asediat; Moiş îi vine în ajutor din Transilvania dar fără rezultat şi în cele din urmă Kopasz fu prins şi ucis[69]). Anul următor acelaş Doja sdrobeşte răscoala lui Moiş, fiul lui Moiş din Transilvania.

Regele răsplăteşte acum pe cei ce l-au servit cu credinţă, între alţii pe Dionisie Elefant, care şi-a lăsat familia în captivitatea lui Matei Csák pentru a-l servi pe rege, a ajuns în prinsoare, de unde scăpând a cucerit cetatea Valcău a lui Ştefan şi cetatea Dergench a lui Bekch predându-le regelui. Acelaş Dionisie a mai înfrânt pe alţi rebeli şi a cucerit din mâna lui Iacob Kopasz cetatea Adrian, proprietatea familiară în care la 1294 se refugiase şi Roland Borş. Pentru toate aceste merite Dionisie primeşte moşiile unor rebeli cari au luptat alături de Moiş, fiul lui Moiş, moşii pe cari le deţineau prin abuz încă din vremea voevodului Ladislau[70]). Deasemenea regele dă magistrului Toma, comite de Sirmiu, Bács şi Arad, drept recompensă pentru meritele câştigate în luptă contra lui Matei Csák, 22 de moşii în Transilvania, foste ale lui Andrei fiul lui Ipoci şi sechestrate din cauză că s'a alăturat acţiunii lui „Ladislau, fost voevod, principal rival şi necredincios împotriva majestăţii noastre regale"[71]). Doja de Debreţin, voevod al Transilvaniei şi comite de Solnoc, pentru luptele victorioase purtate împotriva lui Kopasz şi Moiş, primeşte cetatea Uioara dimpreună cu 13 sate aparţinătoare, care fusese sechestrată dela fraţii Ioan, Nicolae şi Iacob, vinovaţi de rebeliune[72]). Autoritatea lui fusese apoi

---

68) Zimmermann-Werner, o. c., I, p. 322—323.

69) Nagy I., *Cod. Andeg.* II, p. 217 218.

70) Nagy I., *Cod. Andeg.* I, p. 521—522.

71) Zimmermann-Werner, o. c., I, p. 340—341.

72) *Codex dipl. comitum* Zichy. I, p. 171—172.

extinsă şi asupra celor cinci comitate stăpânite odinioară de palatinul Iacob Kopasz[73]).

Răsculaţii, înfrânţi, nu se mai pot menţine în Transilvania de cât în cetăţile Ciceu şi Deva, iar în Bihor în cetatea Leta. In primăvara anului 1321 voevodul Doja pregătea, din ordinul regelui, campania împotriva lor[74]). Castelanul Ciceului trecuse de partea regelui, fiind iertat şi chiar răsplătit pentru aceasta[75]), iar comitele Nicolae, fiul lui Petru Gerend, a predat regelui cetatea Leta pe care o deţineau „fiii lui Ladislau, fostul voevod, necredinciosul nostru", fiind pentru aceasta iertat de toate samavolniciile săvârşite în timpul cât a stat alături de fiii lui Ladislau, până la predarea cetăţii[76]).

Situaţia fiilor lui Ladislau devenise critică. Regele, printr'o expediţie personal condusă, înfrânse pe Ştefan Uroş II, cuceri Belgradul şi banatele Maciva, Şo şi Ozora, adică Nordul Serbiei dela Dunăre până la râul Bosna[77]). Deasemenea regele smulse cetatea Mehadiei, din mâna răsvrătitului Ioan, fiul banului severinean Teodor[78]). In acelaş timp, Ştefan Uroş II muri la 1321, iar fiul său Ştefan Uroş III (1322—1331) schimbase orientarea politică a tatălui său, căutând alianţa cu Carol Robert.

Pierzând orice nădejde de ajutor din Serbia, fiii lui Ladislau, rămaşi stăpâni doar în Deva, nu mai aveau altă posibilitate de ajutor decât la Basarab, domnul Ţării Româneşti. Ocuparea cetăţii Mehadiei de către oştile regale însemna întreruperea oricăror legături posibile ale fiilor lui Ladislau, prin banatul severinean, cu domnul Ţării Româneşti. Ei se pare că au căutat alte puncte de legătură prin Carpaţii Meridionali.

Numai în cadrul unor asemenea tendinţe ne putem explica textul documentului din 5 August 1322, prin care regele arata că în timpul când „Ladislau, fiul fostului voevod transilvan Ladis-

---

73) Nagy I., *Cod. Andeg.* I, p. 604, 611—612, 631 632.

74) Nagy I., *Cod. Andeg.* I, p. 612.

75) Zimmermann-Werner, o. c. I, p. 354—355.

76) Nagy I., *Cod. Andeg.* II, p. 124—126.

77) Homan-Szekfü, *Magyar Történet*, II, p. 265—266.

78) Nagy I., *Cod. Andeg.* II, p. 151.

lau, împreună cu fraţii săi, răpiţi de îngâmfare, cu îndrăsneală temerară şi cunoscuta necredinţă, în chip rebel s'au ridicat împotriva majestăţii noastre, atacând regiuni din părţile Transilvaniei pe cari cu păgubitoare incursiuni şi tiranice devastări în numeroase rânduri le-au pustiit, ridicând numeroase piedeci în calea străduinţelor noastre".... Nicolae fiul lui Conrad de Tălmaciu a dat dovezi de neclintită credinţă pentru „înfrângerea, umilirea şi exterminarea pomeniţilor necredincioşi ai noştri" şi mai cu seamă numitul Nicolae, mărturisindu-şi statornicia în sincera credinţă şi curăţenia gândurilor, a restituit regelui cetatea Salgo, pe care o deţinea împreună cu nouă sate şi anume Cunţa, Amnaş, Săcel şi Orlat cu alte cinci sate româneşti" (Sălişte, Galeş, Vale, Cacova şi Sibiel), fapt de pe urma căruia — după cum însuşi regele mărturiseşte — „a rezultat, în afară de sporirea stăpânirei noastre, toată odihna şi liniştea dorită de credincioşii noştri în aceste părţi, împotriva incursiunilor sau atacurilor neprevăzute ale adversarilor noştri"[79]). Raportul direct între activitatea desfăşurată de Nicolae de Tălmaciu împotriva acţiunii rebele a fiilor lui Ladislau şi restituirea cetăţii Salgo cu cele 9 sate în mâna regelui este evident. Faptul că această cetate, ale cărei ruine se văd şi azi pe Vârful Zidului, deasupra Sibielului[80]), închidea una din cele mai importante trecători folosite pentru incursiuni militare peste Carpaţi[81]), arată că „incursiunile sau atacurile neprevăzute ale adversarilor" despre cari pomeneşte regele, nu trebuesc raportate numai la acţiunea revoluţionară a fiilor lui Ladislau, în interiorul Transilvaniei, ci înainte de toate la incursiunile pe cari Basarab le-a făcut, sau populaţia locală şi regele se temea că le va face peste Carpaţi în sprijinul fiilor lui Ladislau. Asemenea incursiuni erau aşteptate de vreme ce regele între anii 1321—1323 a trimis la Basarab în repeţite rânduri pe Martin fiul lui Bugar care şi-a

---

[79]) Zimmermann-Werner, o. c. I, p. 365—366.

[80]) A. Decei, *Cetatea Salgo dela Sibiel (jud. Sibu)* în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, VIII (1939—1942), Sibiu, 1942, p. 299—342.

[81]) I. Moga, *Marginea, Ducatul Amlaşului şi Scaunul Săliştei* în *„Omagiu profesorului Ioan Lupaş"*, Bucureşti, 1943, p. 577—578.

împlinit „cu credință și în chip lăudabil" însărcinările primite[82]. Se pare că rezultatul obținut de Martin a fost recunoașterea de către Basarab a suzeranității ungare, cu prețul păstrării banatului severinean pe care îl revendica domnul român.

5. *Voevodul Toma Széchény.*

Neintervențiunea lui Basarab în favoarea acțiunii fiilor lui Ladislau era cu atât mai prețioasă pentru Carol Robert cu cât noul voevod transilvan Toma de Széchény, om de verificată încredere a regelui, stârnise o generală nemulțumire în Transilvania. Nu voia să rămână, în ce privește autoritatea lui voevodală, mai prejos decât Roland și Ladislau Borș. Chiar dacă nu putea pretinde o suveranitate deplină, voia ca puterea lui voevodală să nu aibă nici o îngrădire în cuprinsul Transilvaniei. Curând după venirea lui în Transilvania, Toma convoacă la 18 Aprilie 1322 dieta țării (congregatio generalis) la Turda cu clerul, nobilimea, Sașii și Secuii unde ține judecată dând sentințe în diferite procese[83]. Cum însă în scutințele acordate de rege între anii 1310—1322 diferitelor persoane sau comunități din Transilvania, scoțându-i de sub jurisdicția voevodală și punându-i în directă spunere față de rege, Toma își vedea limitată autoritatea în voevodat, la 25 Aprilie 1324 obținu dela rege un important act, prin care *Carol Robert,* revocând toate aceste scutințe, *reașeză pe Toma și pe voevozii ce-i vor urma în deplina lor jurisdicție, având dreptul să judece în toate pricinile „precum judecau vechii voevozi din vremea înaintașilor noștri iluștri regi ai Ungariei"*, rezervând pe seama judecății regale numai cazurile referitoare la proprietățile sechestrate pentru acte de înaltă trădare și nedreptățile săvârșite de oameni din Ungaria în pretențiile lor bănești asupra celor din Transilvania, sau de aceștia împotriva celor din regatul ungar[84]. Actul obținut avea

---

82) Nagy I., *Cod. Andeg.* II, p. 151.

83) Zimmermann-Werner, o. c., I. p. 361—364.

84) Zimmermann-Werner, o. c., I, p. 32—383.

repercusiuni mai mari decât textul documentului lasă să se vadă, de oarece Toma încă din Ianuarie 1324 reuşi să obţină şi demnitatea de comite al Sibiului[85]), extinzându-şi astfel autoritatea şi asupra Saşilor. Iar pentru ca nemulţumirea mai veche a acestora să poată fi stăpânită şi să nu poată primi vreun sprijin dela Domnul Ţării Româneşti, voevodul — la 11 Aprilie 1324 — obţinu dela rege stăpânirea cetăţii Salgo cu satele care-i aparţineau[86]).

Saşii, înspăimântaţi de puterea nelimitată a lui Toma de Szécheny, care le nesocotea privilegiile de curând (1317) confirmate de rege, s'au răsculat sub conducerea greavului Henning din Sânpetru. Regele veni în vara aceluiaş an în Transilvania şi chemă pe Cumani în ajutorul voevodului Toma. In Iunie 1324 regele era lângă cetatea Deva[87]), de unde Toma isgonise pe rebelii fii ai lui Ladislau, cucerind cetatea; în luna următoare era pe Târnave, iar în August la Sibiu, apoi la Orăştie[88]). Intre timp sosind Cumanii, voevodul Toma atacă oastea săsească a lui Henning la Rupea, o sdrobeşte, iar greavul revoluţionar căzu în luptă. Liniştea fu restabilită în Transilvania, iar pentru ca Saşii să nu mai aibă motive de nemulţumiri, lui Toma i s'a luat demnitatea de comite al Sibiului, dându-i-se în schimb numeroase moşii în diferitele judeţe ale Ungariei.

Despre fiii lui Ladislau nu se mai face amintire documentară decât la 1329. Anume regele, continuând politica urmată până acum de a împroprietări în Transilvania cât mai mulţi nobili din Ungaria cari s'au distins în luptele contra răsculaţilor, mai cu seamă cei cari au luptat împotriva lui Matei Csák, la 10 Aprilie 1329 face schimb, primind dela Ştefan Pogány proprietăţile acestuia din judeţul Trencin din Ungaria de Nord, dându-i în schimb alte moşii din judeţele Dobâca şi Cluj, sechestrate pentru înaltă trădare dela Moiş fiul lui Moiş şi dela

---

85) Zimmermann-Werner, o. c., I, p. 379, 381, 388.
86) Zimmermann-Werner, o. c., I, p. 383—384.
87) Zimmermann-Werner, o. c., I, p. 385.
88) Zimmermann-Werner, o. c., I. p. 386—387.

fostul voevod Ladislau şi fiii lui. Despre aceştia din urma documentul spune că satele şi moşiile le-au fost sechestrate *„din pricina nefastei necredinţe cunoscute, la care fusese convertit acel Ladislau voevod care trăeşte şi acum, iar fiii sai, urmându-l în stricăciunea necredinţei, totdeauna s'au învrajmaşit contra majestăţii noastre şi şi acum, întovărăşiţi cu alţi necredincioşi şi rivali ai regelui, uneltesc spre aceeaşi necredinţă a trădării şi, făcând incursiuni în posesiunile regale, nu se înfricoşează a provoca vaste incendii şi atâta distrugere şi depopulare încât abia se poate spune prin vorbe"* [89]).

Documentul este în adevăr revelator. Batrânul voevod Ladislau era încă în viaţă. Unde s'a putut refugia dupa înfrângerea răscoalei? In Serbia, din cauza imprejurarilor cunoscute nu, deci numai la Basarab. Intr'un document din 9 Decemvrie 1330 regele pomeneşte de Domnul Ţării Româneşti ca de „cunoscutul rival rebel al nostru"[90]), cu care se luptase la Posada. El trebue să fi fost şi „rivalul" cu care — după cum marturiseşte regele în documentul din 10 Aprilie 1329 — fiii lui Ladislau uneltեau trădarea şi devastau posesiunile regale.

In mod curent se arată drept cauză a expediţiei lui Carol Robert împotriva lui Basarab, ocuparea Banatului severinean de către Domnul Ţării Româneşti. I. Lupaş a arătat însă că acel care a stăruit la Carol Robert să porneasca campania împotriva lui Basarab, a fost în primul rând Toma de Szécheny voevodul Transilvaniei. Anume Cronicon Pictum Vindobonense, precizează că „după ce Regele strânsese oştire numeroasă... el însuşi *la îndemânul voevodului transilvan Toma şi alui Dionisie, fiul lui Iancha,* s'a dus în luna Septemvrie prin Severin, în ţara lui Basarab, voevodul Valahilor... ca regele să alunge din ţara aceasta pe însuşi Basarab, sau ţara lui să o dea cel puţin în stăpânirea unuia din apropiaţii săi, cu toate că însuşi prin-

---

89) Nagy I., *Cod. Andeg.* II, p. 394.

90) I. Lupaş, *Atacul lui Carol Robert, regele Ungariei, contra lui Basarab cel Mare, Domnul Ţării Româneşti,* în *Studii, conferinţe şi comunicări istorice,* II, p. 54.

cipele plătise totdeauna cu credință darea cuvenită Măriei Sale Regelui. Indată ce Regele a cuprins Severinul și castrul acestuia, toate cele amintite le-a predat lui Dionisie împreună cu demnitatea de Ban[91]). După cum cu dreptate s'a afirmat, cei doi instigatori ai acestei campanii nenorocite pentru oștile regale urmăreau fiecare câte o stăpânire peste munți: Dionisie banatul severinean, iar voevodul Toma domnia Țării Românești[92]).

Dionisie era mare demnitar, stolnicul regelui[93]) și bun cunoscător al împrejurărilor din Severin. După ce regele smulsese la 1321 cetatea Mehadiei din mâna rebelului Ioan, fiul banului Teodor, așează aici castelan pe Dionisie[94]), pentru a supraveghea atitudinea lui Basarab. In acelaș scop, am văzut, dăduse regele și cetatea Salgo, voevodului Toma.

Odată precizate aceste fapte, textul documentului din 10 Aprilie 1329, în care Carol Robert se plânge că fiii lui Ladislau întovărășiți cu rivali de-ai regelui fac incursiuni, incendiază, distrug și depopulează posesiuni regale, nu se poate referi la banatul Severinului, de oarece Basarab nu avea motiv să prădeze un teritoriu care îi aparținea. Aceste atacuri nu s'au putut produce decât în regiunea românească a castelului Salgo — ducatul Almașului de mai târziu — și în ținutul plin de cnezi români ai cetății Mehadiei. Din aceste două importante puncte strategice trebuia îndepărtată puterea regală, pentru a înlesni acțiuni mai mari în Transilvania.

Aceste atacuri periclitau atât veleitățile lui Dionisie, cât mai cu seamă voevodatul lui Toma de Szécheny. Bătrânul Ladislau Borș, refugiat la curtea lui Basarab, nu se mai gândea la o revenire în scaunul voevodal al Transilvaniei. El sprijinea pe fiul său, tot Ladislau, care purta titlul de voevod transilvan, demnitate pe care o socotea ca o dreaptă moștenire din care în

[91]) I. Lupaș, o. c., p. 50.

[92]) C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*. Ed. III. București, 1938, p. 364.

[93]) Nagy I., *Cod. Andeg.* II ,p. 467, 629.

[94]) Turchányi T. *Krassó-Szörény megye története* (Istoria județului Caraș-Severin), Lugoj, 1906, p. 198.

mod abuziv fusese îndepărtat de rege. Basarab, prin numeroasele incursiuni făcute peste munţi, arăta o hotărâtă voinţă de a ajuta pe tânărul Ladislau să se reîntoarcă în scaunul voevodal al Transilvaniei, ceeace primejduia voevodatul lui Toma de Széchenу. Din acest motiv deci, voevodul transilvan stăruia ca regele să pornească cât mai neîntârziat campania împotriva lui Basarab pentru a îndepărta primejdia unei coaliţii între Ţara Românească şi Transilvania condusă de tânărul Ladislau Borş. Numai în lumina acestor fapte ne putem explica de ce regele fixă drept scop al expediţiei nu numai constrângerea lui Basarab de a se supune autorităţii coroanei ungare — ceeace după cum arată Cronicon Pictum Vindobonense, Domnul Ţării Româneşti a şi acceptat — ci îndepărtarea lui din domnie, punând banatul Severinului sub conducerea lui Dionisie, iar Ţara Românească sub cea a lui Toma de Széchenу.

Nu ştim dacă acesta, odată ajuns domn al Ţării Româneşti, mai intenţiona sau nu să-şi păstreze şi voevodatul Transilvaniei. Probabil că nici regele n'ar fi admis acest cumul şi nici Toma de Széchenу nu l-ar fi dorit. Ţinând seama de stăruinţa cu care a impus regelui să reaşeze autoritatea voevodală în deplinele ei atribuţiuni, apoi de felul arbitrar cum acest voevod a înţeles să se folosească de puterea lui judecătorească[95]), precum şi de dorinţa de a-şi extinde autoritatea şi asupra autonomiei săseşti, tot atâtea fapte cari ţinteau la făurirea unei stăpâniri nelimitate în Transilvania, suntem în drept să afirmăm că Toma Széchenу prin alungarea lui Basarab din scaunul de domnie al Ţării Româneşti, urmărea să ajungă la o stăpânire cu toate atributele suveranităţii, pe care în Transilvania nu o putea realiza.

Biruinţa lui Basarab la Posada în anul 1330 asupra oştilor regale a pus capăt acestor proiecte. Ele rămân totuşi ca preţioase mărturii despre tendinţele voevozilor transilvani spre suveranitate, tendinţe pe cari regii angevini au reuşit să le zădărnicească.

---

95) Nagy I., *Cod. Andeg.* II, p. 617—618.

6. *Concluzizuni privitoare la voevodatul transilvan medieval.*

Din cele expuse cu privire la voevodatul transilvan în sec. XII—XIV, se pot desprinde unele constatări menite a lămuri caracterul și tendințele acestei instituții.

Inainte de toate, primele mărturii documentare despre voevozii transilvani şi atitudinea pe care regele a avut-o față de instituție ne îndreptăţeşte să afirmăm că *voevodatul, departe de a fi o creație a regilor unguri, este o realitate politică străveche autohtonă în Transilvania, reprezentând la originea lui o ordine de drept şi o formă politică de stat româno-slavă,* pe care regii s'au străduit a o modifica după nevoile statului ungar, dar n'au putut-o desrărdăcina din pământul acestei provincii.

Prin scoaterea colectivităţilor politice privilegiate, precum şi a unor particulari din Transilvania, de sub autoritatea voevodului, *regii Ungariei totdeauna au mărturisit dorinţa de a micşora puterea voevodală, preocuparea lor de căpetenie fiind* — mai cu seamă pe vremea lui Ştefan V, Ladislau Cumanul, Andrei III şi Carol Robert — *de a împiedeca constituirea statului transilvan deosebit de cel al regatului ungar.*

In schimb, *voevodatul Transilvaniei a tins spre suveranitate proprie,* voevozii afirmându-şi această tendinţă, la început uneori prin nesocotirea privilegiilor acordate de regi diferitelor persoane sau colectivităţi din Transilvania, apoi prin exercitarea atribuţiunilor judecătoreşti cu depline puteri şi mai cu seamă prin constituirea lui Regnum Transilvanum cu dietă proprie, iar mai târziu cu o constituţie proprie, până la afirmarea independenţei totale faţă de regatul ungar.

* * *

In lumina acestor precizări, afirmaţia lui G. E. Müller că încercarea voevodului Ladislau Borş de a-şi crea în Transilvania un principat autonom nu avea rădăcini în vreo tradiţie sau tendinţă mai veche de independenţă, fiind prilejuită doar de

luptele pentru trecerea stăpânirei regatului ungar dela dinastia arpadiană la cea angevină, precum şi aserţiunea ca această încercare a „guvernatorului transilvan" Ladislau a ramas fară urmări, se dovedesc a fi lipsite de orice temeiu. Tendinţele spre suveranitate ale voevodatului transilvan sunt mai vechi decât voevodatul lui Ladislau Borş; acesta a avut precursor pe Roland Borş şi urmaş pe Toma de Széchény, rivalul sau. Regnum Transilvanum al lui Ladislau Borş n'a fost deci o apariţie spontană şi ocazională, ci desăvârşirea unu proces mai vechiu.

S'ar putea, fireşte, ridica obiecţia, că acest Regnum Transilvanum al lui Roland şi Ladislau Borş, spre realizarea caruia tindea şi Toma de Széchény, a fost creaţia izvorâtă din dorinţa nestăpânită de putere a unor oligarhi, fără vreo legatura cu instituţia voevodatului transilvan. Fără îndoială că anarhia care a bântuit regatul Ungariei în a doua jumătate a secolului XIII şi începutul celui următor, a înlesnit în primul rând posibilitatea pentru Roland şi Ladislau Borş, de a organiza acest Regnum Transilvanum deosebit de cel al Ungariei. După cum se ştie, ei nu sunt singurii cari au deţinut asemenea stăpâniri potrivnic drepturilor coroanei ungare. Făcând însă comparaţie între Regnum Transilvanum şi celelalte stăpâniri oligarhice, se constată că acestea din urmă au dispărut odată cu înfrângerea militară sau moartea celor cari le-au creat. Stăpânirea lui Iacob Kopasz a dispărut fiindcă nu se sprijinea pe mai vechi tendinţe de autonomie şi mai cu seamă fiindcă nu avea la temelia ei o individualitate geografică şi politică închegată şi distinctă de cea a regatului ungar; „regatul" lui Matei Csák n'a putut supravieţui fiindcă, deşi avea o individualitate geografică proprie, nu se sprijinea pe o instituţie politică autohtonă — asemenea voevodatului transilvan şi al banatului slavon — care sa fi supravieţuit în cadrul regatului ungar.

Regnum Transilvanum în schimb, cu toate înfrângerile politice şi militare suferite de exponenţii lui principali, Roland şi Ladislau Borş, a supravieţuit nu numai prin tendinţele similare, nerealizate, ale lui Toma de Széchény, dar prin toata evo-

luţia ulterioară a voevodatului transilvan. Păstrarea dietelor transilvane ca for judecătoresc şi legislativ propriu şi organizarea unei ordine sociale şi politice cuprinse într'o constituţie transilvană deosebită de cea a regatului ungar, sunt etapele prin care voevodatul Transilvaniei a ajuns să exercite atribuţiile suveranităţii interne, până când prin sdrobirea puterii militare a Ungariei în bătălia dela Mohács, a fost în măsură să-şi impună şi suveranitatea externă, rupându-se de coroana ungară şi devenind stat independent. La temelia acestei evoluţii nu stă deci o creaţiune improvizată — cum greşit a fost socotit regnum transilvanum al lui Ladislau Borş — ci însaşi instituţia voevodatului.

* * *

Cu aceste concluziuni am putea socoti terminată expunerea noastră asupra voevodatului transilvan.

Totuşi, fiindcă în fruntea acestui voevodat, dela 1176 încoace au stat, cu unele excepţii, personalităţi maghiare, iar autonomia transilvană s'a alcătuit din uniunea corpurilor politice privilegiate, din rândul cărora colectivitatea etnică românească a fost exclusă, uşor s'ar putea susţine că voevodatul transilvan şi-a pierdut caracterul lui originar românesc şi deci că tendinţele lui spre autonomie şi suveranitate n'au nimic comun cu instituţia voevodatului românesc aşa cum este ea cunoscută ca trăind în diferitele regiuni ale Transilvaniei sau ale Ungariei.

In adevăr, dacă am încerca să desprindem caracterul şi sensul evoluţiei voevodatului românesc pe baza informaţiunilor oferite de documentele medievale ungare, lesne am cădea în eroarea lui I. Bogdan şi G. E. Müller, de a judeca această instituţie numai după cum apare sporadic în faza ei de decadenţă, în regiuni unde feudalismul reuşise să reducă atribuţiile voevodului la simplul rol de cnez sătesc, sau în cel mai favorabil caz, să facă din voevodul român un subaltern al comitelui judeţean. La aceşti voevozi. evident că numai în rare cazuri putem între-

vedea tendinţe spre păstrarea autonomiei româneşti; în nici un caz ei nu se pot ridica până la afirmarea unor tendinţe spre suveranitate. Din acest motiv, caracterul, evoluţia şi tendinţele voevodatului românesc nu le putem urmări decât în acele regiuni periferice ale regatului ungar, unde organizarea feudală a pătruns târziu şi unde instituţia voevodală s'a putut menţine în vechile ei atribuţiuni, apărându-se viguros împotriva ordinei feudale. O asemenea regiune este Maramureşul. Studierea evoluţiei voevodatului maramureşan în raport cu politica regală dusă faţă de această instituţie, va înlesni posibilitatea de a lămuri caracterul şi tendinţele voevodatului românesc şi măsura în care acest caracter şi tendinţe sunt identice sau nu cu ale voevodatului transilvan.

III. VOEVODATUL MARAMUREŞAN.

1. *Coloniştii în Maramureş.*

Maramureşul este amintit documentar întâia oră la 1199 ca pădure regală[96], iar la 1231 ca domeniu regal[97]. La 1272 sunt amintiţi coloniştii streini („hospistes") cari au înaintat pe valea Tisei dela Vest spre Răsărit până la prisăcile („indagines") Maramureşului[98], iar în următoarele trei decenii aceşti oaspeţi pătrund în Maramureş, încât documentele ne pot aminti la 1300 de „populi seu hospites nostri în terra Maramaros congregati"[99]. La începutul aceluiaş an, Conventul din Alba Iulia arată că făcuse plângere la Scaunul Apostolic împotriva episcopului de Agria, care „deşi cunoaşte sfintele canoane, totuşi nesocotindu-le . . . a solicitat şi obţinut dela rege dreptul de

96) G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I_2, Budae, 1829, p. 384.

97) Wenzel G., *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. I. XI, Budapest, 1873, p. 231.

98) G. Fejér, o. c., V, p. 210 şi 176.

99) I. Mihályi, *Diplóme Maramureşene din secolul XIV şi XV*. Maramureş-Sighet. 1900, p. 4.

dijmă şi jurisdicţiunea spirituală în Maramureş care este parte a diecezei Transilvane..."[100]). La această dată deci încă nu era definitiv precizat căreia dintre cele două autorităţi bisericeşti urmează să se supună nouii colonişti, ceeace constitue o indicaţie pentru recenta lor provenienţă.

Abia după sosirea acestor oaspeţi începe organizarea politică şi administrativă a acestui ţinut. Intâia oră la 1300 avem amintit pe „Nicolaus vayvoda"... în calitate de „comes de Ugocha et Maramarusio"[101]) care apoi la 1319 este numai „comes de Maramarusio"[102]. Urmaşul lui Nicolae este fiul său Ştefan, amintit documentar la 1326 şi 1327 în calitate de comite al Maramureşului[103]). In aceste prime trei decenii ale secolului XIV fusese organizat comitatul maramureşan şi drept consecinţă firească pentru oaspeţii colonişti, li s'a fixat situaţia şi drepturile prin documentul din 26 Aprilie 1329. Anume regele acordă oaspeţilor Saşi şi Unguri din Maramureş, grupaţi în oraşele Vişc, Hust, Teceu şi Câmpulung dreptul ca, în numitele oraşe orice om liber să se poată aşeza şi locui dimpreună cu averea lui, după ce mai nainte şi-a plătit darea şi a primit au-

100) I. Mihályi, o. c., p. 1.

101) Fejér G., o. c., VIII, p. 147. Titlul de voevod nu se referă la Maramureş, ci la demnitatea de voevod al Transilvaniei purtată de Nicolae în anii 1272 şi 1312—1315. Părerea d-lui A. Decei (Cf. *Une opinion tendancieuse de l'historiographie hongroise* în *Revue de Transylvanie*, Tome V, Nr. 3, p. 308), că Mauriciu , tatăl lui Nicolae, ar fi fost primul voevod român al Maramureşului înainte de 1299, nu poate fi menţinută. Aceeaşi părere o susţine greşit şi D. Onciul: „Din documentele ungureşti aflăm că comitatele Ugocea şi Maramureş formau sub regii ungureşti un voivodat român autohton, ale cărui începuturi sunt necunoscute. Prima menţiune de un asemenea voevod se află în documentele ajunse până la noi la anul 1299, cu numele Nicolau, care se mai află numit şi la anul 1303". (Cf. D. Onciul, *Dragoş şi Bogdan, fundatorii principatului moldovenesc*. Convorbiri Literare, Anul 1884, p. 306.

102) Nagy I., *Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis*, Tom. I, Budapest, 1878, p. 505.

103) Zimmermann-Werner, *Urckundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, Band., Hermannstadt, 1892, p. 407 şi Fejér G., o. c., VIII1, p. 212.

torizaţie dela primarul său. Oaspeţii (coloniştii amintiţi) nu vor fi supuşi judecăţii nici unui comite, ci numai judelui destinat lor de rege, sau judelui ales de ei. Au dreptul sa-şi aleaga liber judele şi să primească pe preotul sau protopopul pe care-l doresc ei. Toate pricinile ivite, sau cele cari se vor ivi în viitor între ei, vor fi judecate de primarul şi bătrânii lor, în afara de cazurile de omucidere, violenţă, furt şi incendiu, cari vor fi judecate de judele regesc dimpreună cu primarul, iar din pedepsele încasate două treimi vor reveni judelui regesc, iar o treime primarului. Regele acordă apoi numiţilor oaspeţi dreptul de a merge cu mărfurile lor ori unde, în deplină libertate, precum şi dreptul de a ţine târguri, la zile fixe, în oraşele amintite, fără să plătească nici o dare. Totodată opreşte ca vreunul din demnitarii regali să poată face cu sila sălaş strângând dajdie printre oaspeţi. *„Mai hotărâm* — spune regele în punctul 10 al actului privilegial — *ca pământurile lor pe cari după cum declară ei prin defrişeri le-au luat în stăpânire ... să nu poată fi înstrăinate din mâna lor de nimeni, oricărui graiu sau neam ar aparţine"*. Oaspeţii vor plăti în schimb regelui drept terragium pentru fiecare pământ câte o jumătate de şoim în ziua de Sf. Martin a fiecărui an. Dacă vor să întemeieze aşezări noui, sunt liberi să o facă, dar pentru fiecare curte sau pământuri fară arătură să plătească drept teragiu numai trei mărci. In schimb regele scuteşte total pe oaspeţi de dijmă, de darea porcilor, a fructelor şi de plocoanele obicinuite, aceasta din cauza lipsei cerealelor.

Drept justificare a acestor numeroase scutiri, regele arată în textul documentului motivele invocate de colonişti: „quia ipsa terra Maramurusiensis multum sterilis esse dicitur" ... „quod terra Maramurusiensis infertilis, laboriosa et gravis ad residendum fore dignoscitur". Această mărturie a oaspeţilor are o valoare deosebită; ea rezumă experienţa făcută de aceşti streini în decurs de peste 4 decenii, cari deşi s'au aşezat în cea mai fertilă regiune a Maramureşului, în valea Tisei, totuşi o găseau neproductivă şi greu de locuit. Ei nu erau deci în stare să valorifice bogăţiile acestei regiuni şi să asigure veniturile cu-

venite regelui, dimpotrivă, pentru menţinerea lor în Maramureş regele le acordă alt isvor de venit şi anume libertatea de a ţine târguri şi de a face comerţ scutit de dări.

Toate aceste scutiri şi privilegii regele le acordă cu un singur scop: ca numărul supuşilor credincioşi să sporească, iar puterea regală să se extindă cât mai departe. (quod numerus... fidelium subiectorum... augeatur et regalis potentia latius extendatur). *Consolidarea poziţiei acestor colonişti în Maramureş*, în afară de latura ei secundară economică, *avea o importanţă înainte de toate politică; ei erau un sprijin al puterii regale în aceste părţi.* Din acest motiv regele îi apără împotriva dreptului de stăpânire al locuitorilor de altă limbă, precizând că pământurile pe cari oaspeţii le-au defrişat să nu poată fi luate din mâna acestora de nimeni, de orice graiu sau neam ar fi el („terras eorum, quas ipsi stirpando praeocupasse dicuntur... nullis idiomatis vel nationis homines ipsos terras ab ipsis auferendi habeant facultatem").

Acest al 10-lea punct din documentul privilegial are o semnificaţie de mare valoare. El presupune existenţa unor drepturi mai vechi de proprietate a locuitorilor de altă limbă şi naţionalitate — sau cel puţin pretenţia acestora de a fi stăpânit — în regiunea din Valea Tisei, unde în decurs de patru decenii coloniştii au săvârşit defrişeri de păduri pentru a câştiga teren de agricultură.

Un alt fapt deosebit de caracteristic este absenţa comitelui din actul privilegial. Atribuţiunile lui, între altele, aceea de a judeca în numele regelui în procesele de violenţă, furt şi omucidere, nu le îndeplineşte un comite, ci un jude anume însărcinat de rege. De veniturile comitelui nu se pomeneşte nimic, nici în forma de scutire acordată oaspeţilor. Dar certitudinea absenţei comitelui o avem nu numai din aceste consideraţiuni, ci înainte de toate din faptul că în acest timp, *vreme de două decenii, între anii 1328—1348, nu mai este amintit documentar nici un comite în Maramureş*[104]).

[104]) Dr. Wertner M., *Adalékok a XIV századbeli magyar világarchon-*

Această vacanţă în demnitatea supremă de conducere a comitatului maramureşan este cu atât mai vrednică de a fi subliniată, cu cât *tocmai în acest răstimp şi anume pentru vremea anterioară anului 1343 documentele pomenesc de existenţa unui voevod al Maramureşului.* Anume în cunoscutul document din 21 Octomvrie 1343 regele pomeneşte de „Boghdan, quondam woyvoda de Maramarosio, noster infidelis"[105]). De vreme ce la 1343 Bogdan era „fost voevod", rezultă că el şi-a îndeplinit această demnitate înainte de anul amintit, fără să se poata preciza de când şi dacă regele l-a recunoscut în această demnitate ca pe o autoritate oficială în Maramureş, sau voevodul funcţiona fără încuviinţarea regală. Deocamdată reţinem că înainte de 1343, în timpul când nu este amintită existenţa vreunui comite în Maramureş, exista un voevod al acestui ţinut, care — fără îndoială — era conducătorul acelei populaţii de alt graiu şi neam decât coloniştii Saşi şi Unguri, despre care se vorbeşte în punctul 10 al documentului privilegial din 26 Aprilie 1329.

2. *Vechimea voevodatului maramureşan.*

Odată stabilit acest fapt, se impune întrebarea: de când există instituţia voevodatului românesc în Maramureş?

Răspunsul isoricilor unguri — după cum s'a arăat la începutul acestui studiu — este că instituţia voevodatului a fost adusă aici de Românii cari au imigrat din Moldova în sec. XIV pe pământul Maramureşului, mai precis: „de către anumite familii române de rang superior, cari după imigrarea lor voiau să scoată în evidenţă prin titlul de voevod starea lor mai aleasă în societatea vremii"[106]).

Pentru verificarea ipotezei de mai sus, precizăm că documentar pentru întâia oră este pomenit un Român în Maramureş

---

tologiához. (Contribuţiuni la arhontologia laică maghiară din veacul XIV) în rev. *Tèrténelmi Tár,* an. 1907, p. 24.

[105]) I. Mihályi, o. c., p. 17.

[106]) E. Luchinich, o. c., p. 177, nota nr. 4.

la 1317, anume Dragomir, fiul lui Dragoş, care primise la acea dată nu ştim în ce condiţiuni, moşiile Giuleşti şi Valea Mare (Nireş)[107]), apoi la 1326 cneazul Stanislau fiul lui Stan, care primeşte moșia Strâmtura[108]), la 1336, fraţii Drag şi Dragoş în favoarea cărora se delimitează moşia Bedeu[109]) şi în sfârşit tot din vremea domniei lui Carol Robert (1310—1342) fără să precizeze anul, voevodul Silvestru (Erdeu) şi fratele său Stan, cari primesc cneziatul din Sarasău[110]). Admițând, deci, că vreunul din aceşti Români ar fi adus cu ei din Moldova titlul de voevod, putea acest fapt să ducă la constituirea unui „voevodat al Maramureşului"? Fiindcă, trebue subliniat, că Bogdan nu era un „voevod" orecare, ca Silvestru de exemplu, ci regele precizează că era „vayvoda de Maramarosio", deci voevodul întregului ţinut. Și mai cu seamă putea admite regele să se constitue un asemenea voevodat, când exista organizat încă din anii 1303—1327 un comitat al Maramureşului?

In logica susţinătorilor teoriei imigrării româneşti s'ar putea obiecta că regele putea admite constituirea voevodatului maramureșan tocmai pentru a sprijini imigrarea Românilor în acest ţinut, acordându-le în acest scop autonomia obiceiurilor proprii cuprinse în jus valahicum şi în instituţia voevodatului.

O asemenea obiecţiune însă nu poate fi susţinută cu nici o dovadă ştiinţifică. Dimpotrivă, dacă ea ar corespunde realităţii istorice, atunci în mod firesc pentru anii 1303—1327, când sunt pomeniţi comiţi maramureşeni, ar trebui să avem amintiţi şi voevozi, ca subalterni sau colaboratori ai lor. Iar dacă voevodatul s'ar fi organizat numai după 1327, regele n'ar fi putut admite constituirea acestei forme de autonomie românească în detrimentul şi chiar cu preţul desfiinţării comitatului, de vreme ce comitele era reprezentantul puterii şi al intereselor regale în acest ţinut.

---

107) I. Mihályi, o. c., p. 27 nota nr. 5.
108) I. Mihályi, o. c., p. 6.
109) I. Mihályi, o. c., p. 13.
110) I. Mihàlyi, o. c., p. 20.

Dar toate consideraţiunile de mai sus devin inutile în faţa faptului documentar controlabil că *voevodatul maramureşan exista mult înainte ca vreun izvor istoric să poată dovedi fiinţa unui voevodat al Moldovei.* Acest fapt singur arată câta lipsa de temeiu stă la baza teoriei formulată de istoricii maghiari ca instituţia voevodatului ar fi fost importată din Moldova în Maramureş, şi încă târziu, în sec. XIV.

Autorul acestei ipoteze pleacă dela premiza falsa ca Românii Maramureşeni ar fi imigraţi din Moldova. Aceasta ipoteză însă — pe care istoriografia ungurească de mult o prezinta drept certitudine — nu se sprijină pe nici o dovadă istorica, ci exclusiv pe repetarea până la exasperare a acestei aserţiuni. Insuşindu-şi această ipoteză ca pe un fapt real, dl. L. Makkai intenţionat nesocoteşte faptul că acele familii — la cari se referă şi al căror număr, după cum s'a arătat este atât de redus — nici una nu este de provenienţă moldoveană; despre nici unul din Românii amintiţi documentele nu arată că sunt „venetici" (advenae), cum se obicinuia în asemenea cazuri[111]). Dimpotrivă, când se face aluzie la prezenţa acestei populaţii maramureşene băştinaşe în punctul 10 al documentului privilegial acordat la 26 Aprilie 1329 coloniştilor Saşi şi Unguri de pe valea Tisei, se întrevăd pe seama acestei populaţii drepturi de proprietate mai vechi decât ale coloniştilor, regele fiind nevoit să ia apărarea acestora, faţă de pretenţiile ei nesprijinite pe anterioare danii sau încuviinţări regale, ci pe conştiinţa stapânirii din strămoşi a pământului maramureşan.

Aceasta fiind realitatea, regele nu putea organiza aici comitatul pentru a-l sacrifica în faţa unei instituţii importate din Moldova încă neîncadrată în ierarhia politică-administrativă a regatului ungar. Dimpotrivă, rostul înfiinţării comitatului a fost tocmai supunerea acestei populaţii băştinaşe la legile regatului şi deci a desfiinţării voevodatului existent, chiar dacă documentele nu pomenesc de el.

---

111) I. Moga, *Les Roumains de Transylvanie au Moyen Age.* Bibliotheca Rerum Transilvaniae, VI. Sibiu, 1944, p. 89—91. Cf. şi E. Lukinich, o. c., p. 168.

Tot ceeace putem afla din documente în perioada mult mai bogată în informaţii de după anul 1343, confirmă acest punct de vedere în ce priveşte raporturile dintre comitat şi voevodat.

3. *Politica regală ungară faţă de voevodatul maramureşan.*

In lumina acestor constatări, puţinele documente anterioare anului 1342 primesc un înţeles cu totul diferit de cel care li s'a atribuit până acum. O atenţie deosebită merită în această privinţă documentul din 22 Septemvrie 1326. Regele Carol Robert „ţinând seama de dovezile de credinţă şi de serviciile vrednice ale cneazului Stanislau, fiul lui Stan", şi mai cu seamă de „statornicia fidelităţii lui şi de sincera devoţiune pe care totdeauna a avut-o faţă de Noi şi faţă de Sacra Coroană şi de cari dă dovadă în prezent şi credem că va da şi în viitor"... dă posesiunea regală Strâmtura (Surduc) din Maramureş numitului cneaz Stanislau şi prin el moştenitorilor lui şi urmaşilor acestora „iure perpetuo et irrevocabiliter ac hereditarie possidendam, tenendam et habendam, *eximendo et excipiendo eandem ab omni jurisdictione, judicio et collecta qualibet regali, per nos vel officiales nostros quoslibet exercenda, exigenda pro tempore quandocumque,* et dimissimus eidem Kenesio et suis heredibus, omnem ipsius terrae seu populorum in eandem commorancium debitum et collectam, more et lege nobilium regni precipiendam. Nulli ergo omnino hominum liceat presentem paginam infringere, aut ei ausu temerario contraire et nullus sit, qui super populos dicte terre Zurduky collectam aliquam exigere presumpmat, quod si quis facere presumpserit, Regiam indignationem incurant"[112]).

Textul de mai sus a suferit mai târziu un amendament. Anume la 1346, când urmaşii lui Stanislau, fiii săi Micu, Neagu, Manea şi Radu, reconfirmară actul de danie primit de tatăl lor, regele Ludovic, după transcrierea integrală a documentului din 22 Septemvrie 1326 mai adaugă: „Quendam autem articulum in pretacto privilegio paterno, scilicet de exemptione, ob-

112) I. Mihályi, o. c., p. 6—7.

scurum positum, clarius specificamus. Ita ut idem Mik et fratres sui et ipsorum heredes, ad instar aliorum nobilium Regni nostri, judicio et jurisdictioni regali, necnon aliorum judicum ordinariorum Regni debeant et teneantur subiacere"[113]. Acest amendament, care abia acum, cu prilejul reconfirmării actului obținut la 1326 de Stanislau, s'a simțit nevoia a fi adăogat, drept interpretare a textului subliniat de noi din documenul privilegial originar, arată atât sensul în care a fost redactat, cât și felul cum a fost aplicat textul daniei din 1326, în înțelesul ca nu numai moșia Strâmtura și locuitorii ei, ci chiar și cneazul Stanislau și urmașii lui sunt scutiți de jurisdicția și judecata regelui și a slujbașilor lui, precum și de orice dare regală. Așa s'a aplicat textul arătat până în 1346 și se pare că nimeni nu s'a opus, de vreme ce abia în acest an, când în urma pierderii peceții de pe actul originar urmașii lui Stanislau se văd nevoiți a-l reconfirma, i se dă textului amintit o interpretare mai restrânsă. Această din urmă interpretare corespunde însă situației politice din 1346, când regele era biruitor în Moldova și stăpânea în Maramureș, iar nici decum celei anterioare cu două decenii.

Drepturile acordate la 1326 sunt neobicinuit de mari, și ele sunt semnificative pentru politica urmată de rege în acest timp în Maramureș. Comparându-le cu cele obicinuite a fi conferite nobililor cari au prestat servicii mari regalității, în deosebi prin fapte de arme, cele obținute de cneazul Stanislau depășesc orice uzanță în această privință. Avem anume unicul caz când un cneaz român obține ca:

a) moșia și locuitorii ei și cneazul însuși să nu fie supuși jurisdicției și judecății regelui și nici a subalternilor lui;

b) cneazul să aibă dreptul a strânge impozite feudale (lege et more nobilium) fiind în acelaș timp scutit atât el cât și populația moșiei de impozitele regale.

Pentru a înțelege rostul acestei neobicinuite danii, se cer reîmprospătate unele evenimente premergătoare. Am arătat că în primăvara anului 1317 izbucnise răscoala palatinului Iacob

---

113) I. Mihályi, o. c., p. 21.

Kopasz, a cărui stăpânire se întindea până la Baia Mare în vecinătatea Maramureşului.

Această răscoală n'a rămas fără răsunet între Românii maramureşeni. O indicaţie în această privinţă ne-o oferă faptul că în acelaş an 1317 regele dă lui Dragomir, fiul lui Dragoş, moşiile Giuleşti şi Valea Mare. Asemenea danii nu se făceau însă de cât pentru a răsplăti servicii sau dovezi de credinţă aduse în împrejurări grele regelui şi deci suntem în drept să bănuim că Dragomir, pentru a-şi merita dania obţinută, a sprijinit acţiunea de înfrângere a răscoalei lui Iacob Kopasz, poate chiar a participat la învingerea din acelaş an 1317 a palatinului rebel la Dobriţin. Cum însă o danie similară, sau orice alt act de recompensă a serviciilor prestate, regele n'a mai dat nici unui alt român maramureşan în acest timp, e logic să presupunem că cnezii şi mulţimea românilor din acest ţinut a avut altă atitudine de cât Dragomir, poate chiar una de insubordonare, de revoltă împotriva autorităţii regale. O atare mişcare era cu atât mai îndreptăţită, cu cât cu sprijinul acestei autorităţi se infiltraseră coloniştii streini în cea mai fertilă regiune a Maramureşului, în valea Tisei, unde Românii se vedeau pe rând expropriaţi.

Revolta lui Iacob Kopasz şi a lui Moiş fiul lui Moiş constituiau un prilej bine venit pentru Românii maramureşeni să se ridice împotriva acestor intruşi şi a sprijinitorului lor comitele. Se pare că o asemenea mişcare nu numai că s'a produs, dar a continuat şi după înfrângerea în anii 1317—1318 a celor doi revoluţionari amintiţi. Numai admiţând această ipoteză se poate explica de ce printre măsurile luate de rege la începutul anului 1319 împotriva revoluţionarilor din Vestul Transilvaniei conduşi de fiii lui Ladislau, a fost nu numai înlocuirea voevodului transilvan Nicolae Pok, cu luptătorul neînfricat împotriva rebelilor, Doja de Debreţin, ci şi trimiterea lui Nicolae în Maramureş, unde mai îndeplinise funcţiunea de comite. Rostul lui Nicolae era deci să aducă pe Românii maramureşeni în credinţă faţă de rege.

Ţinând seama de aceste antecedente, dania obţinută de cneazul

Stanislau primeşte semnificaţia unui act ce depăşeşte caracterul său individual. Timpul când a fost dată, corespunde epocei în care regele răsplătia din plin pe toţi cei ce au contribuit prin atitudinea sau faptele lor la înfrângerea rebelilor. Dupa cum s'a arătat, în aceste acte de răsplată în mod curent se precizeaza faptele de arme săvârşite în slujba regelui. In actul de danie din 22 Sept. 1326 acordat lui Stanislau nu se face însa nici o pomenire de asemenea fapte de arme, ci se subliniază ca un merit deosebit al cneazului român „neclintita credinţă şi sincera supunere" faţă de rege şi Sacra Coroană, atitudine pe care regele nădăjdueşte că Stanislau o va menţine şi în viitor. Acum se pune în mod firesc întrebarea dacă o asemenea atitudine izolată a unui cneaz român din Maramureş putea reprezenta pentru rege o importanţă suficientă a justifica dania şi libertaţile excepţionale acordate prin actul amintit? Fără îndoială că da, însă numai în cazul când cneazul avea suficientă trecere printre mulţimea Românilor maramureşeni cari au avut atitudine potrivnică celei dovedite de Stanislau, fiind ostili autorităţii regale şi deci şi reprezentantului ei în Maramureş, comitele.

Putea exista o asemenea nemulţumire împotriva comitelui? Fără îndoială că da; însăşi fiinţa comitatului Maramureşan venea să introducă o altă ordine de drept decât cea autohtonă românească: ordinea şi justiţia feudală. Din acest motiv cneazul care accepta această ordine, deţinând puterea lui din mâna regelui şi sub controlul comitelui, dacă ar fi încercat să impună dreptul şi fiscalitatea feudală chiar şi în satele pe cari le deţinea dela rege — cum era cazul Strâmturei —, risca să întâmpine rezistenţa poporului[114]). Din acest motiv Stanislau obţinu dela rege ca măsură de prevedere:

a) neobligativitatea de a primi şi a se supune atât el, cât şi locuitorii Strâmturei justiţiei şi fiscaliăţii feudale şi

[114]) Cf., în această privinţă ordinul sever dat de rege Românilor din Lipce şi Hernice de a se supune cnezilor impuşi de el, poruncindu-le ca altfel să nu îndrăznească a face. (I. Mihályi, o. c., p. 29—30).

b) scutirea de impozitele regale, cari, în cazul când încasarea dărilor feudale nu s'ar putea efectua, să poată fi reținute drept recompensă pentru el.

Aceste neobicinuite libertăți acordate cneazului Stanislau dovedesc că organizarea ordinei feudale prin comitat în Maramureș întâmpina mari rezistențe printre Români și lasă să întrevadă că meritele dovedite de cneazul Stanislau prin neclintita sa credință față de coroana ungară nu se reduc numai la neparticiparea eventuală la vre-o răscoală, ci mai cu seamă la atitudinea binevoitoare, poate chiar la sprijinul efectiv dat pentru consolidarea comitatului regal în Maramureș.

In lumina acestor considerațiuni, *documentul din 22 Sept. 1326 constitue o formă de compromis între voința regelui de a introduce în Maramureș ordinea feudală prin mijlocirea comitatului și între ordinea băștinașe cuprinsă în jus valachicum exercitată de cnezi și voevozi, ordine de care era nevoit să țină seama. Acest compromis constituia cea mai ispititoare tentație oferită de rege cnezilor maramureșeni pentru a-i câștiga la credința față de coroana ungară.*

In vremea când Stanislau primise dania amintită, exista un comite în fruntea Maramureșului. Scurta prezență a acestuia însă (1326—1327) și absența următoare timp de două deceni (1328—1348) a comiților maramureșeni, ne determină să credem că instituția comitatului în aceste regiuni la 1326 era intrată în grea criză; altfel regele n'ar fi oferit lui Stanislau acea formulă de compromis cu ajutorul căreia credea că va mai putea converti și pe alții pentru salvarea și consolidarea acestei instituții ca organ al puterii regale în Maramureș. Adăogând la aceste constatări faptul că anii următori, la 1329, regele ia măsuri pentru asigurarea rezultatelor obținute de coloniștii Sași și Unguri în valea Tisei, acordându-le cunoscutele privilegii și apărându-le — într'o vreme când în Maramureș nu era comite — pământurile defrișate de ei față de pretențiile de mai vechi proprietari ale populației băștinașe, avem întrezărită adevărata situație politică din această regiune.

De fapt, prezența coloniștilor Sași și Unguri în orașele Vișc,

Hust, Teceu şi Câmpulung, constituia singurul reazim de nădejde al puterii regale în Maramureş. Aşezările lor, toate dealungul văii Tisei — care pentru ei era încă tot o regiune „neproductivă şi greu de locuit" — străjuiau singura cale de pătrundere dinspre Ungaria în acest ţinut. Din acest motiv credem ca nu numai prin simplă întâmplare, în rarele cazuri când se întâmpla ca regele să câştige pentru scopurile lui politice oameni mai de seamă dintre Români, le dădea moşii tot pe valea Tisei, în apropierea coloniştilor amintiţi, căutând oarecum să-i solidarizeze cu aceşti oaspeţi în susţinerea comună a unui regim, pe care poporul din regiunea dealurilor şi dela munte îl priveau cu ostilitate. Astfel, moşia Bedeu a cărei delimitare nouă se face la 1336 în favoarea lui Dragoş şi Drag — amândoi pomeniţi ca „sèvientes regiii", deci ca nobili în slujba regelui — se află între Teceu şi Câmpulung, iar Sarasăul, al cărui cneziat tot dela Carol Robert îl primise voevodul Silvestru şi fratele său Stan, este aşezat între Câmpulung şi Sighet.

Alte documente privitoare la Români şi la Maramureş în general de pe vremea lui Carol Robert (1310—1342) nu sunt cunoscute. Se pare că numai la aceste patru familii (Dragomir din Giuleşti, Dragoş şi Drag din Bedeu, cneazul Stanislau şi voevodul Silvestru cu fratele său) s'a redus succesul regelui de a câştiga oameni credincioşi, dispuşi a primi ordinea feudală şi supunerea necondiţionată faţă de Coroană. Rezultatul nu era de dispreţuit, ţinând seamă că cei doi fraţi, Dragoş şi Drag, vor fi mai târziu campionii politicei regale în Moldova, înainte de descălecatul lui Bogdan.

Carol Robert n'a ajuns să se bucure de roadele acestor convertiri. Faptul că dela 1328 până la sfârşitul domniei (1342), deci timp de un deceniu şi jumătate, n'a numit nici un comite în Maramureş, dovedeşte că preznţa unui asemenea demnitar se lovea de rezistenţa unor factori puternici, cari nu puteau fi nici cele câteva familii româneşti amintite şi cu atât mai puţin coloniştii privilegiaţi, ci massa populaţiei băştinaşe în frunte cu cnezii şi voevodul ei. Fără această rezistenţă puternică nu poate fi explicată absenţa comiţilor maramureşeni în acest timp,

cum nu poate fi motivat nici caracterul vădit politic al drepturilor şi libertăţilor neobicinuit de mari date cneazului Stanislau, precum nici momentul acordării privilegiilor speciale coloniştilor Saşi şi Unguri de pe valea Tisei.

4. *Răscoala lui Bogdan.*

Această rezistenţă colectivă condusă de voevod o vedem confirmată documentar de faptul că la 21 Oct. 1343, când pentru întâia oră se rupe tăcerea, pomenind despre fostul voevod al Maramureşului în persoana lui Bogdan, acesta este amintit ca rebel: „noster infidelis", cum precizează regele. De când data acţiunea de nesupunere a lui Bogdan nu se poate preciza. Faptul însă, care nu poate fi contestat, că Bogdan a îndeplinit funcţiunea de voevod încă de pe vremea lui Carol Robert şi că nici un izvor contimporan nu arată că nesupunerea lui Bogdan s'ar fi produs şi în vremea acestui rege, ne îndreptăţeşte să bănuim fie că regele între anii 1328—1342 a sacrificat comitatul recunoscând voevodatul românesc în deplina lui autonomie, fie că — şi această ipoteză ne pare mai verosimilă — aceşti ani constitue o perioadă de negocieri şi concesiuni din partea regelui, care suspendând numirea de comiţi în Maramureş, căuta să obţină dela voevodul român modalitatea acceptabilă prin care autonomia românească s'ar fi putut încadra în ierarhia regatului ungar.

Şi într'un caz şi într'altul, rezultă că acţiunea revoluţionară a lui Bogdan a început după moartea lui Carol Robert şi urcarea pe tronul Ungariei a regelui Ludovic Angevinul (21 Iulie 1342), fapt care dovedeşte că noul rege a luat altă atitudine de cât tatăl său în chestiunea voevodatului, sau poate s'a grăbit să ia măsuri pentru a pune capăt unei acţiuni mai vechi de insubordonare a lui Bogdan, destituindu-l din voevodat. Dacă o asemenea schimbare radicală în raporturile dintre voevodat şi regalitate nu s'ar fi produs, documentele ar fi ignorat total, în orice caz ar fi mai întârziat încă să pomenească de voevodatul Maramureşului.

Despre acţiunea revoluţionară a lui Bogdan în acest timp, izvoarele nu dau indicaţiuni de cât incidental. Anume documentul din 21 Oct. 1343 arată că Ioan, fiul lui Dionisie Kölcsei a dat în judecată pe Crăciun de Bilke, voevodul Românilor din Bereg, acuzându-l că a sprijinit pe fostul voevod al Maramureşului, Bogdan, necredinciosul regelui, în lupta pe care voevodul rebel a purtat-o împotriva fraţilor Kölcsei în iarna din 1342—1343 şi pe care intenţiona să o reia din nou. Regele convingându-se de nevinovăţia lui Crăciun, îl scuteşte să se prezinte în proces[115]).

Despre aceşti fraţi Kölcsei se ştie că moşiile lor aflătoare în judeţul Sătmar, fuseseră sechestrate de Carol Robert în favoarea Coroanei, fapt care determină pe numiţii fraţi să poarte un lung proces pentru recunoaşterea dreptului de proprietate asupra moşiilor pierdute. Ei au obţinut reintegrarea în posesiune abia la 1 Iulie 1344, drept recompensă a meritelor câştigate în luptele pe care le-au purtat cu voevodul revoluţ.onar Bogdan[116]). Acuzaţia lui Ioan Kölcsei împotriva voevodului de Bereg, Crăciun, că ar fi sprijinit pe Bogdan în aceste lupte, chiar dacă s'a dovedit nedreaptă în ce priveşte persoana lui Crăciun şi a fiilor săi, nu putea fi formulată, dacă acţiunea revoluţionară a lui Bogdan n'ar fi alat răsunet şi printre Românii din Bereg. Nu este exclus ca voevodul maramureşan să fi aşteptat ajutorul lui Crăciun, sau să fi dus negocieri prealabile cu el în acest sens, dar voevodul de Bereg, ţinând mai mult la siguranţa situaţiei lui şi a fiilor săi, precum şi la beneficiile[117]) pe cari le avea de pe urma atitudinei credincioase faţă de rege să se fi răsgândit, evitând să treacă de partea lui Bogdan.

Ludovic avea motiv să aprecieze luptele fraţilor Kölcsei îm-

---

[115]) I. Mihályi, o. c., p. 17.

[116]) Dr. Karácsonyi I., *A magyar nemzetségek a XIV század közepeig.* (Seminţiile maghiare până la mijlocul sec. XIV). Vol. III. Budapest, 1901, p. 70.

[117]) Moşia Bilke se află în colţul Nord-Estic al comitatului Bereg, în apropierea imediată a Maramureşului. Crăciun o avea de mult; la 1339 se face o nouă delimitare a ei în favoarea lui Crăciun. (Cfr. E. Lukinich, o. c., p. 93—94).

potriva voevodului maramureșan cu atât mai mult, cu cât acțiunea revoluționară a acestuia se deslănțuise tocmai când regele începuse pregătiri în vedrea campaniei împotriva Tătarilor din Moldova. Ceruse anume, dela papa Clement VI deslegarea păcatelor pentru el și luptătorii lui în cazul că vor cădea „pentru apărarea credinței catolice în războiul sau lupta contra schismaticilor, Tătarilor, păgânilor și a altor neamuri necredincioase" și Ludovic obținu această iertare prin rescriptul pontifical din 6 Martie 1343[118]). Campania fu amânată — se pare din cauza acțiunii lui Bogdan; expediția s'a desfășurat apoi în anii următori, 1345—1346, condusă fiind de Andrei Lackfi, comitele Secuilor[119]). In urma succeselor obținute, Ludovic, pentru consolidarea puterii regale în Moldova eliberată de Tătari, la 1347 reînființă episcopia catolică din Milcov.

Curând după aceste campanii din Moldova, avem noui știri despre acțiunea desfășurată în Maramureș de revoluționarul Bogdan. Anume, un document din 15 Septemvrie 1349 arată că Ștefan, fiul lui Iuga și nepot al lui Bogdan „nuperrime notam infidelitatis Bogdano quondam vayvoda patruo suo, nostra et regni nostri infideli notorio adherendo incidit" și a alungat pe Giula fiul lui Dragoș și pe frații aceluia, anume Dragoș, Ștefan, Tatar, Dragomir, Costea și Miroslav de pe moșiile lor Giu-

---

118) Documentul, copiat din arhiva Vaticanului se află în posesiunea d-lui Dr. Șt. Pascu, căruia îi mulțumesc pentrucă mi l-a semnalat.

119) Pentru această calitate a lui Andrei Lackfi cfr. Wertner M., *o. c.*, în *Történelmi Tár*, 1907, p. 63. Documentul din 1343 care amintește pe Andrei Lackfi ca voevod al Transilvaniei e fals (Cfr. Dr. Karácsonyi I., *A hamis, hibáskeltü és keltezetlen oklevelek kritikai jegyzéke*. (Catalogul critic al documentelor false, greșit datate și nedatate). Budapest, 1902, p. 36) și deci și concluziile lui D. Onciul (cfr., *Originele Principatelor Române*. București, 1899, p. 247), trase din acest document fals privitoare la data expediției din Moldova în anul 1343 rămân greșite. Ordinea în care cronicarul Ioan Küküllö povestește această expediție, după călătoria reginei Elisabeta în Italia (1343—1345) și înainte de campania din Croația (1344—1345), nu poate servi drept indicație că expediția din Moldova a fost la 1343. Ea s'a putut săvârși și în anii când regele era ocupat în alte părți, de vreme ce nu el o conducea. Mai degrabă sunt exacte datele stabilite de Podhracki, anume anii 1345, 1346, combătute de Onciul.

leşti şi Valea Mare (Nireş) primite dela Carol Robert, arzându-le şi casele, din pricina că Giula şi fiii săi „a via fidelitatis divertere et suo (scilicet Sthepani) ac ipsius Bogdan quondam voyvodae, nostri infidelis notorii, contubernio et societati jungere nequivissent"[120]). Dim. Onciul[121]), considerând pe „nuperrime" din textul de mai sus ca referindu-se la o acţiune recentă a lui Bogdan o pune în legătură cu descălecatul acestuia în Moldova, care s'ar fi săvârşit în anul 1349. Textul însă ni se pare destul de clar: „nuperrime" se referă la recenta aderarea a lui Ştefan la acţiunea unchiului său Bogdan şi la devastarea moşiilor lui Giula şi deci cronologia lui Onciul bazată pe interpretarea semnalată mai sus este greşit datată cu un deceniu mai de vreme decât cea arătată de cronicele moldovene.

Documentul de mai sus arată atitudinea lui Bogdan faţă de rezultatele obţinute de rege în campaniile din Moldova. Voevodul maramureşan reia acţiunea revoluţionară împotriva regelui şi a Coroanei, folosindu-se — probabil — pe lângă motivele vechi şi de argumente mai noui: ameninţarea catolicismului în Moldova şi Maramureş[122]) deopotrivă, contra ortodoxiei. Incearcă să determine pe Giula fiul lui Dragoş şi pe fiii sai să adere la mişcare, dar aceştia, înfeudaţi prin dreptul de proprietate deţinut dela rege asupra moşiilor lor, rămân neclintiţi alături de Coroană. Bogdan reuşeşte în schimb să convingă pe nepotul său Ştefan, fiul lui Iuga, care porneşte acţiunea de răzbunare împotriva Dragoşizilor din Maramureş, alungându-i din moşiile Giuleşti şi Valea Mare şi arzându-le casele. Faptul s'a petrecut curând „nuprrime", înainte de 15 Sept. 1349.

Acelaş document mai precizează apoi că la data de 15 Sept. 1349 în fruntea voevodatului maramureşan stătea fratele lui Ştefan, „Johannes, filius Ige, voyvoda Olachorum nostro-

---

[120]) I. Mihályi, *o. c.*, p. 27.

[121]) D. Onciul, *o. c.*, p. 100, 244.

[122]) La 1346 protopopul catolic din Sighet face jurământ în calitate de „Vicarius in Maramorosia" al episcopului din Agria, dovadă a unui program sporit de activitate a catolicismului în Maramureş (I. Mihály, *o. c.*, p. 23—24).

rum Maramarusio", cum îl numeşte regele. El nu era însă unica autoritate în Maramureş; tot la data de 15 Sept. 1349 apare în calitate de comite al acesui judeţ până la 31 Martie 1350, Andrei Lackfi, care nu mai este acum numai comite al Secuilor, ci, pe lângă demnitatea de comite al Maramureşului, mai deţinea şi pe cea de comite al Braşovului şi al Sătmarului[123]).

Această primă apariţie documentară a unui voevod oficial recunoscut în Maramureş, concomitent cu comitele sub controlul căruia era aşezat, impune în mod firesc întrebarea, cine a exercitat puterea voevodală în Maramureş în răstimpul dela 1343 până la 1349?

Dl. C. C. Giurescu crede că Dragoş[124]). Nici un document nu pomeneşte de Dragoş în calitatea lui de voevod al Maramureşului, iar în împrejurările de atunci, numirea şi funcţionarea acestui „serviens regius" ca voevod maramureşan nu putea să rămână trecută sub tăcere de documente. Titlul de voevod al Maramureşului atribuit de tradiţie[125]) lui Dragoş, provine fără îndoială din calitatea mai târzie de voevod al Moldovei, demnitate pe care făuritorii tradiţiei nu puteau să nu o acorde

---

[123]) M. Wertner, *o. c.*, în *Történelmi Tár*, 1907, p. 24.

[124]) *Istoria Românilor.* Ed. III, vol. I. Bucureşti, 1938, p 386. Cfr. şi N. Iorga, *Istoria Românilor.* Vol. III. Ctitorii. Bucureşti, 1937, p. 204, unde vorbind despre unirea Sătmarului, Maramureşului, a Secuimei şi Braşovului sub conducerea lui Andrei Lackfi, scrie: „In legătură cu aceasta sau şi îndată, dincolo de acestea, nefiind întindere să se facă un Banat, cum se va încerca la Vidin pentru Bulgaria, s'a dat o *simplă delegaţie fără titlu* unuia din mulţii voevozi maramureşeni, lui Dragoş".

[125]) Cf. Letopiseţul dela Bistriţa şi cel dela Putna la D. Onciul, *o. c.*, p. 71. Variantă mai bogată a tradiţiei, din cronica anonimă nu admite un voevodat maramureşan a lui Dragoş. Acesta este doar „un bărbat cuminte şi viteaz" care împreună cu tovarăşii săi, după ce au ucis zimbrul cu prilejul vânătoarei din Moldova „s'au întors îndărăt". „Şi s'au rugat de craiul unguresc Vladislav să le dea drumul, iar craiul cu mare milostivire i-au lăsat să plece". Aşa au revenit cu toţii apoi în Moldova şi —abia acum şi aici! — , şi-au ales pe Dragoş domn şi voevod. Şi de atunci s'au început cu voia lui Dumnezeu ţeara Moldovei"... (Apud D. Onciul, *o. c.*, p. 73—74). Această parte a tradiţiei, aşa cum se cuprinde în cronica anonimă, cuprinde mai mult adevăr istoric.

unui descălecător de ţară şi pentru timpul şi locul lui de provenienţă.

S'a emis şi părerea că în răstimpul amintit voevod al Maramureşului ar fi fost tot Bogdan[126]). Documentele însă, atât la 1343 cât şi la 1349, îl pomenesc stăruitor ca „*fost* voevod al Maramureşului" şi ca „rebel" împotriva regelui. Sigur este deci numai voevodatul lui Bogdan înainte de 1343, pe vremea lui Carol Robert[127]); în primii 6 ani de domnie a lui Ludovic, nu. Ţinând seama apoi de faptul că regele în aceşti ani poarta primele campanii în Moldova şi deci că este puţin verosimil ca sa fi pornit la o asemenea intreprindere fără să aibă asigurata liniştea în Maramureş, pare cu atât mai greu de admis să fi lăsat soarta acestei provincii în mâna revoluţionarului Bogdan, fără să o fi dat în grija unui comite, căruia să-i fi lăsat suficiente forţe militare pentru a înfrâna pe voevodul rebel. In acest timp însă nu avem amintit nici un comite în Maramureş şi deci suntem în drept să bănuim că regele avea aici un om de încredere printre Români, care se bucura de suficientă autoritate. Acest om credem că a fost Iuga. Ca frate a lui Bogdan, el aducea prestigiul ce se lega de membrii familiei voevodale şi printr'o atitudine rezervată faţă de activitatea voevodului rebel, el putea potoli pe Românii maramureşeni, făcându-i să aştepte soluţionarea problemelor ridicate de Bogdan dela rezultatul campaniilor militare din Moldova. Faptul că Iuga nu este amintit de documente ca voevod sau ca fost voevod al Maramureşului, nu exclude ca el să fi îndeplinit rolul indicat mai sus, cu atât mai mult cu cât o numire a lui de către rege ca voevod ar fi stricat scopului urmărit, provocând conflictul şi ruptura cu fratele său Bogdan, popularul voevod al Maramureşului.

---

[126]) Dl. L. Makkai, în comentarul pe care-l face documentului din 21 Oct. 1343 (Cf. E. Lukinich, *o. c.*, p. 101), în arborele genealogic al Bogdăneştilor, consideră pe Bogdan voevod al Maramureşului între anii 1343 1365.

[127]) Pentru timpul anterior anului 1343 dl. L. Makkai aşează voevod în Maramureş pe Iuga, deşi cum s'a arătat, în acest timp e sigur voevodatul lui Bogdan. Singurul timp când Iuga a putut împlini neoficial dar efectiv această sarcină sunt anii 1343—1348.

In perspectiva acestor consideraţiuni, numirea lui Ioan, fiul lui Iuga, ca voevod al Maramureşului, în preajma sau chiar în anul 1349, — fără ca documentele să pomenească în prealabil de vreun serviciu făcut de acesta regelui — apare ca o dreaptă răsplată a serviciilor reale dar tăcute ale tatălui său.

Punerea voevodului Ioan sub controlul comitelui de Maramureş în persoana puternicului şi temutului Andrei Lackfi, s'a făcut din cauza neprevăzutei defecţiuni a lui Ştefan, fratele voevodului. Hotărârea s'a luat la Bistriţa unde la mijlocul lunei Septemvrie 1349 venise regele pentru a verifica situaţia din Moldova şi pentru a lua măsuri cuvenite în Maramureş, înainte de a pleca, însoţit de Andrei Lacfi, în campania din Italia.

Aici, la Bistriţa, se afla atunci şi Ioan, voevodul Maramureşului, chemat de rege pentru a raporta asupra situaţiei create de mişcarea lui Bogdan şi defecţiunea lui Ştefan. Această defecţiune a trezit neîncrederea regelui şi faţă de voevodul frate, bănuit probabil că lasă mână liberă unchiului său Bogdan. Faptul că n'a putut împiedeca pe fratele său Ştefan să alunge pe Dragoşeştii din Maramureş de pe moşiile lor Giuleşti şi Valea Mare, apăsa greu pe umerii voevodului Ioan. Din acest motiv regele decise punerea voevodului sub controlul lui Andrei Lackfi, a cărui putere se întindea dealungul întregei graniţe de Nord-Est a ţării, din Sătmar, peste Maramureş şi Secuime până în Braşov şi în Moldova pe care el o apăra de Tătari. In ziua de 15 Sept. 1349, voevodul Ioan, însoţit acum de un om de încredere al lui Andrei Lackfi („Nicolaus filius Petri, proximus et fidelis magistri Andreae Lack") fu trimis de rege dela Bistriţa în Maramureş, cu ordin la mână ca fără întârziere să reaşeze în posesiunea moşiilor Giuleşti şi Valea Mare pe Giula şi fiii săi, iar peste câteva zile, la 21 Sept. 1349, voevodul Ioan raporta din Sighet regelui că a executat ordinul, de faţă fiind toţi cnejii maramureşeni şi vecinii moşiei[128]).

Tot ca o măsură de asigurare a ordinei în Maramureş tre-

---

128) I. Mihályi, *o. c.*, p. 27—29.

bue considerat și documentul dela 1 Apiilie 1350 în care regele dăruiește cneziatul satelor românești d n Maramureș Lipce și Hernicești (Zeleumezeu) lui Seracin, Nicolae, Valentin și Lucaciu, fii lui Crăciun de Bilke, voevodul din comitatul Bereg. Caracteristic pentru acest act de danie este ordinul energic formulat al regelui către populația acelor sate, să primeasca pe frații amintiți ca pe cnezi și stăpâni ai lor (tamquam Kenesios et seniores vestros), să-i păstreze atât pe ei cât și pe urmașii lor în pace (pacifice!) și în toate să se supună lor, așa cum au ascultat și de cnezii predecesori. Altfel să nu îndrăsnească a face[129]). Acest ordin, neobicinuit în asemenea acte de danie, dovedește că populația acestor sate era în stare de insubordonare și ca regele credea posibil ca ea să refuze primirea unor cnezi straini, chiar dacă din ordinul lui ar fi așezați în fruntea satelor amintite, poate tocmai fiindcă erau cnezi regali și nu aleși de populație. Deasemenea documentul precizează că regele daruise fiilor voevodului Crăciun din Bereg cneziatul acestor sate cu scopul: „habitatorum multitudine decorari et ad statum uberiorem reformari", ceea ce lasă să se intrevadă că o buna parte a populației plecase împreună cu cnezii lor, probabil în tabara lui Bogdan.

Deocamdată, drept consecință a acțiunii desfășurate de voevodul rebel și a reacțiunii imediate regale, s'a ajuns ca, după două decenii de absență totală (1328—1348), comitatul maramureșan să fie reînființat, iar voevodatul — care în aceste două decenii se impusese ca unică autoritate efectivă în Maramureș — fu subordonat comitatului. Poate la aceasta, în afara de evenimentele arătate, a contribuit — dacă ipoteza noastra este justă — moartea voevodului Iuga, ai cărui fii s'au dovedit sub nivelul prestigiului și autorității tatălui lor.

Reabilitarea Dragoșeștilor din ordinul regelui, chiar de către fratele lui Ștefan care i-a alungat de pe moșii, apoi reîntoarcerea voevodului Ioan dela Bistrița cu demnitatea pusa sub controlul și tutela comitelui maramureșan, constituia o lo-

129) I. Mihályi, *o. c.*, p. 29—30.

vitură dată acţiunii lui Bogdan, ale cărui acte erau arătate ca neputincioase faţă de voinţa regală. Dar mai scădea simţitor şi prestigiul fiilor lui Iuga, deci a Bogdăneştilor, faţă de Dragoşeşti. Situaţia acestora din urmă a fost şi mai mult consolidată prin numirea lui Dragoş, la 1352, ca voevod al Moldovei[130]).

Prilejul pentru aşezarea lui Dragoş în această demnitate îl aduseră pregătirile pe care le făcea regele pentru o expediţie hotărâtoare împotriva Tătarilor din Moldova[131]). Dela 1336 nu mai avem nici o ştire despre Dragoş şi fratele său Drag. Nu este exclus ca ei încă din vremea campaniilor dela 1345—1346, să fi rămas în Moldova, sau poate numai în regiunea Bistriţei, eventual a Câmpulungului molodovenesc, colaborând cu Andrei Lackfi, comitele Secuilor, la organizarea Moldovei şi la apărarea ei împotriva Tătarilor. Nu avem nici un document care să arate o recompensă dată de rege lor, sau chiar numai o menţionare a lor în această activitate. Faptul însă, că regele pe Dragoş îl însărcinează, la 1352, cu conducerea Moldovei, — pe care trebue să o bănuim cel puţin în parte, dacă nu total, organizată ca provincie periferică a regatului ungar —, ne lasă să întrevedem că Dragoş era un bun şi verificat cunoscător de pe teren al împrejurărilor de acolo şi că era cel mai indicat om care, — cunoscut de Românii din Moldova — era în măsură să-i ţină în ascultare faţă de coroana ungară şi să-i ducă la luptă împotriva Tătarilor[132]).

Organizarea statului moldovean şi desăvârşirea lui prin aşezarea lui Dragoş ca voevod al ţării, coincide cu destituirea lui Ioan fiul lui Iuga din voevodatul maramureşan. Infrânt,

---

[130]) Lui Dragoş şi fiului său Sas cronicele îi dau 6 ani de domnie înainte de descălecatul lui Bogdan dela 1359, deci Dragoş a început să domnească în calitate de voevod al Moldovei la 1352.

[131]) Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, I_2, Bucureşti, 1890, p. 22, 24—28.

[132]) Tradiţia cunoaşte un descălecat în massă: „au plecat din Maramureş cu toţi tovarăşii lor şi s'au aşezat acolo şi şi-au ales pe Dragoş domn şi voevod". (Onciul, *o. c.*, p. 71, 73—74).

Ştefan, rebelul înfocat din anii 1348—1349, se pocaeşte, obţinând acum iertarea regelui şi împreună cu Ioan, destituit din voevodat, la 14 Mai 1353 se mulţumesc ca în calitate simplă de „Stefanus et Iohannes Olahi . . . filii Ige . . . fideles servientes Domini Regis"... să împartă între ei acea porţiune din domeniul familiar Cuhea, care le revenea lor[133]). De partea aparţinatoare lui Bogdan regele nu s'a atins. Deşi era socotit ca rebel — la 1349 se precizează că este „nostro et regni nostro infidelis notorius" şi deci îndeplinea toate motivele pentru a fi judecat pentru înaltă trădare cel puţin la confiscarea averii, — regele nu îndrăzneşte să sechestreze averea lui Bogdan şi nici cu prilejul împărţirei dela 1353 nu o dă nici fiilor lui Juga, nici altor servientes regii, probabil având încă nădejdea să-l reîntoarcă la credinţa faţă de Coroană. Bogdan nu era doar un delicvent comun, ci un răzvrătit în numele unei idei potrivnice regalităţii şi coroanei ungare. Impărţeala dela 1353 constituia totuşi un succes pentru rege; pe această cale s'a rupt definitiv legatura între Ioan şi Ştefan, fiii lui Ioan, şi unchiul lor Bogdan, deci o mai mare izolare a acestuia şi un îndemn pentru ceilalţi aderenţi ai lui să-l părăsească, de vreme ce şi nepoţii lui, inclusiv răsvrătitul de odinioară Ştefan, l-au părăsit. Ultima nădejde a aderenţilor lui Bogdan, regele socotea să o spulbere prin campania pe care o pregătea pentru îndepărtarea definitivă a Tătarilor dintre Prut şi Nistru şi consolidarea autorităţii coroanei ungare şi a domniei lui Dragoş în Moldova.

Expediţia — cum se ştie — s'a desfăşurat în 1354, cu deplină izbândă. Dragoş poate a căzut în luptă; în orice caz n'a supravieţuit mult această victorie. După cronologia letopiseţului dela Bistriţa între anii 1354—1358 a domnit în Moldova fiul său Sas.

Fratele acestuia, Drag, apare la 1355 în documente ca nefiind în Moldova, ci în calitatea de comite („comes Drag") ca delegat al regelui, însărcinat să revizuiască graniţele moşiei Giuleşti şi Valea Mare în favoarea lui Dragoş fiul lui Giula şi

---

133) I. Mihályi, *o. c.*, p. 30—32.

a fraţilor săi[134]). Să fi fost aceasta o încercare a regelui de a verifica la faţa locului, cum ar fi primită de Români instalarea lui Drag în funcţia de comite al Maramureşului, cu evidenta consecinţă a renunţării definitive la voevodat? Dacă prezenţa lui Drag în calitate de comite şi delegat al regelui la această hotărnicie ar putea fi în acest sens interpretată — ceeace date fiind împrejurările politice de atunci n'ar fi exclus — ar însemna, fie că Românii maramureşeni au privit rău această eventualitate, fie că Drag însuşi n'a vrut să ia asupra lui oprobriul unei asemenea situaţii.

In anul următor, Maramureşul este pus sub autoritatea lui Oliver Ratold, comite de Sătmar şi Maramureş, (Noemvrie 1356)[135]). Despre existenţa oficial recunoscută a unui voevod român dela 1349 încoace nu mai avem nici o ştire. Voevodatul maramureşan pare să fi fost desfiinţat la 1356 în favoarea comitatului. A fost sau nu o măsură temporală de încercare — dela 1356 până la 1361 nu mai avem amintiţi comiţi maramureşeni — nu putem preciza. Prezenţa chiar şi numai vremelnică a unui comite în Maramureş, în timp ce nu exista nici un voevod român oficial recunoscut, constituia însă pentru Bogdan şi aderenţii săi o confirmare a scopurilor urmărite de politica regală în Maramureş şi deci un prilej de a relua cu şi mai îndârjită hotărîre mişcarea revoluţionară. De data aceasta numărul aderenţilor hotărîţi sporeşte, iar Bogdan dă mişcării un obiectiv nou: stăpânirea Moldovei, fiindcă acest bastion răsăritean al coroanei ungare, atâta timp cât era condusă de oameni credincioşi regelui, zădărnicea orice putinţă de afirmare a autonomiei româneşti din Maramureş.

5. *Descălecatul lui Bogdan în Moldova.*

Prilejul potrivit pentru trecerea în Moldova, Bogdan îl găsi după moartea voevodului Sas, întâmplată în anul 1358.

---

134) I. Mihályi, *o. c.*, p. 35—36.

135) Wertner M., *o. c.*, în *Történelmi Tár*, 1907, p. 21.

Cronicarul Ioan de Küküllö, fără să precizeze anul, povesteşte evenimentele: „In timpul acestuia (regelui Ludovic) Bogdan voevodul Românilor din Maramureş, adunând pe Românii din acel district, a trecut în taină în ţara Moldovei, care era supusa coroanei ungare, dar din pricina vecinătăţii Tatarilor de mult timp părăsită de locuitori. Şi, deşi a fost combătut mai adese ori de oastea regelui, crescând numărul Românilor în acea ţară, ea s'a constituit în stat"[136]. Avem deci înregistrat un exod mare de Maramureşeni cari l-au întovărăşit pe Bogdan în Moldova.

Descălecatul a surprins pe rege. Nu l-a putut împiedeca cu forţa, dar a luat imediat măsuri pentru a atenua pericolul care ameninţa întreg rezultatul cu grele jertfe obţinut de politica regală în Maramureş şi mai cu seamă în Moldova. Proporţiile acestei primejdii le vedem din documentele date de rege în anul următor. La 20 Martie 1360 Ludovic arată cum „cunoscând strălucitele merite ale credinciosului nostru din Maramureş, Dragoş fiul lui Giula, câştigate prin multe feluri de acte de credinţă şi loială supunere, servicii aduse majestăţii noastre cu prilejul mai multor misiuni şi expediţii încredinţate lor, mai cu seamă în restaurarea ţării noastre moldoveneşti, când pe mai mulţi Români, porniţi spre abatere din calea cuvenitei credinţe, prin necontenita lui strădanie, cu trează veghe şi neobosită grije i-a readus la păstrarea neclintitei credinţe faţă de coroana regală".... dărueşte lui Dragoş fiul lui Giula, precum şi fiilor săi Giula şi Ladislau satele maramureşene, Slatina, Brebu, Copăceni, Herniceşti, Deşeşti şi Satul-Sugatag „eo jure nobilitatis titulo, quo caeteri veri primi et naturales regni Nobiles sub vexillo regio exercituantes uti dignoscuntur"[137]. In aceleaşi condiţiuni regele recompensează în ziua de 14 Mai 1360 meritele românului său credincios Vanciuc, dându-i mo-

---

[136]) Trad. după Onciul, *o. c.*, p. 99—100. Textul latin în Schwandtner *Scriptores rerum hungaricarum veteres ag genuini*. Vindobonae, 1766. Nom. I p. 245.

[137]) I. Mihályi, *o. c.*, p. 38.

şia Varalia[138]) şi pe cele ale lui Stan fiul lui Petru, căruia-i dărueşte satul şi moşia Rona de Sus[139]).

La 24 Iunie 1360 apoi, un document arată pe *Ştefan*, fiul lui Iuga, *rebelul de odinioară şi pocăitul de mai târziu, voevod al Maramureşului* („Stephanus, filius Ige, woywoda noster Maramorosienisi")[140]).

Precipitarea acestor danii — unele neobicinuit de mari şi toate în condiţiuni excepţionale, cu drepturi şi situaţii egale primilor nobili ai ţării cari sub steagul regelui şi-au câştigat merite războinice — *apoi reînfiinţarea voevodatului maramureşan*, — fiindcă aceasta o dovedeşte documentul din 24 Iunie 1360 — *arată de fapt panica, de care era cuprins regele în urma descălecatului lui Bogdan*. Iar spaima era motivată. Cele trei acte de danie dela 20 Martie şi 14 Mai 1360, deşi se referă la o expediţie militară — trimisă, se pare, sub conducerea lui Dragoş din Giuleşti, încă în anul descălecării, 1359, împotriva lui Bogdan — ele nu pomenesc de lupte cu voevodul descălecător şi nici de riscuri militare, pe cari le-ar fi înfruntat beneficiarii actelor de danie semnalate, ci numai de „dovezi de credinţă şi servicii" neprecizate, sau, în cazul lui Dragoş, de succesul obţinut prin readucerea unor Români la credinţă faţă de rege. Campania pornită s'a redus deci la o încercare de pacificare a Moldovei prin negocieri şi persuasiuni. Rezultat efemer. *Bogdan n'a putut fi constrâns la o luptă, n'a putut fi învins; el rămânea o primejdie în Moldova, scăpat de sub supravegherea regelui.*

In lumina acestor fapte, reînfiinţarea voevodatului maramureşan şi numirea lui Ştefan, fiul lui Iuga, în această demnitate, primesc o semnificaţie deosebită. Ele constituesc o dovadă că *descălecatul lui Bogdan din vara anului 1359 a năruit întreg rezultatul străduinţelor de şase decenii a politicei regale în Maramureş*. Acest descălecat a constrâns pe rege să recunoască

138) I. Mihalyi, *o. c.*, p. 41.
139) I. Mihalyi, *o. c.*, p. 42—43.
140) I. Mihályi, *o. c.*, p. 45—46.

existenţa, acum din nou oficial confirmată, a voevodatului românesc, ca unică soluţie la care s'a putut opri regele pentru menţinerea Maramureşului sub ascultarea sa.

Ludovic pentru a menţine în credinţa faţă de Coroana pe puţinii aderenţi rămaşi încă nerăsplătiţi, la 14 Mai 1361 dă jumătate din cneziatul satului românesc Ozon din Maramureş Românilor săi Bud, Şandor, Oprişa, Ioan, Dragomir şi Balea, fiii lui Licovoi, pentru „strălucitele merite" câştigate prin faptul că în numeroasele treburi ale regelui şi ale regatului, s'au străduit, după puterea lor, să fie, şi la bine şi la rău, pe placul Maestăţii Sale[141]).

Ca măsură de siguranţă apoi, pune voevodatul lui Ştefan sub controlul şi ocrotirea comitelui Benedict Himfi, comite în acelaş timp şi al Sătmarului şi Ugocei[142]), om energic, brutal şi fără scrupule, iar ca urmaş al acestuia în funcţia de comite maramureşan, fu aşezat Simeon de gen. Pok, comite în acelaş timp al Crasnei, Sătmarului şi Ugocei[143]). Numirea acestor mari demnitari în fruntea comitatului maramureşan, în perioada dela 1361—1364, deci în timpul când s'au desfăşurat campaniile împotriva lui Bogdan[144]), constitue dovada că voevodatul lui Ştefan nu prezenta suficiente garanţii pentru dominarea situaţiei din Maramureş, în vremuri atât de critice.

De fapt în Moldova regele n'a reuşit să obţină rezultate durabile de pe urma acţiunii din toamna anului 1359 a lui Dragoş. Aşa zisa „restaurare a ţării noastre Moldovane" s'a dovedit de domeniul iluziilor. Acţiunea lui Bogdan trebue să fi

141) I. Mihályi, *o. c.*, p. 50—51.

142) Wertner M., o. c., în *Történelmi Tár*, 1907, p. 24.

143) *Idem, ibidem*, p. 25.

144) Cronicarul I. Küküllö, aminteşte în general de repetate campanii. Prima, cea din 1359, am văzut că s'a redus la o simplă încercare de a readuce pe Români la credinţă faţă de Coroană, pe cale paşnică. Pentru anul 1360 nu avem nici o indicaţie că s'ar fi făcut expediţie în Moldova. Campaniile militare efective în sprijinul fiilor lui Sas împotriva lui Bogdan trebue să se fi produs începând cu primăvara anului 1362, de vreme ce abia dela 1 Nov. 1361 avem confirmată prezenţa din nou a comitetului maramureşan.

fost populară şi în Moldova, unde fără îndoială că bătrânul revoluţionar îşi avea oamenii lui de încredere, menţinând trează nădejdea într'o apropiată eliberare de sub asalturile catolicismului şi de sub stăpânirea indirect simţită a regelui prin comiţii Secuilor şi prin Dragoşeşti. Descălecatul lui Bogdan însemna deci sorocul mult aşteptat al realizării acestei liberări, prin acela, care în decursul celor două decenii de acţiune revoluţionară în Maramureş s'a impus şi regelui ca o personalitate temută, de mare prestigiu, şi care în ochii Moldovenilor prinsese nimb de erou neînfrânt al libertăţii. Fără această popularitate — fireşte din vreme şi sistematic întreţinută — a lui Bogdan printre Moldoveni, nu poate fi explicat succesul mare al descălecatului, într'o vreme când în Moldova se mai aflau fiii lui Sas, ca urmaşi legitimi pe tronul ţării, sprijiniţi de forţa militară a regatului ungar.

Proporţiile înfrângerii suferite de coroana ungară prin descălecatul lui Bogdan în Moldova, nu pot fi măsurate decât prin clocotul de ură cu care regele descrie, într'un document de mai târziu, acţiunea voevodului revoluţionar şi rezultatul ei: „Bogdan voevod şi fiii săi fulgeraţi de diavol, duşmanul omenirei, care, cu păinjenişul răutăţilor şi a veninoasei înşelăciuni pătrunzând în inima lor, i-a determinat ca, abătând pe mai mulţi din calea statorniciei în cuvenita credinţă, să treacă clandestin din numitul nostru regat al Ungariei în Ţara noastră moldovană, pe care s'au învrăjmăşit a o deţine şi păstra pentru ei, spre ofensa Majestăţii noastre"[145]).

Această apocaliptică descriere a descălecatului corespunde vremii când regele epuizase toate mijloacele politice şi purtase repeţite campanii împotriva lui Bogdan, care reuşise să înfrângă oştile regale, rupând definitiv Moldova de coroana ungară. Cronicarul Ioan de Küküllö — s'a văzut — aminteşte despre aceste expediţii militare: Bogdan „a fost combătut mai adeseori de oastea regelui".... Ultima campanie a fost fără îndoială cea purtată cel mai târziu în toamna anului 1364, ter-

145) I. Mihályi, *o. c.*, p. 57.

minată cu definitiva victorie a lui Bogdan. Acest sfârşit îl cunoaştem din documentul din 2 Februarie 1365, cel în care regele caracterizează în culori atât de întunecate descalecatul şi acţiunea ulterioară a lui Bogdan[146]. Din acest document se vede că greul luptei l-a purtat Baliţă (în documente Balc), fiul lui Sas, rămas voevod al Moldovei în locul tatalui său. Despre el povesteşte regele că s'a luptat „cu vărsarea propriului sânge, suportând răni mortale şi expunând morţii crude pe fraţii, rudele şi pe cei mai mulţi din slujitorii săi"... deci o luptă disperată, la sfârşitul căreia Baliţă fu nevoit ca „părăsind ţara noastră Moldovană, lăsând acolo pe scumpele lui rudenii şi pe numeroşii cumnaţi, precum şi toată averea, să vină în slujba noastră, pentru sporirea cinstei şi puterii noastre"...

Răsplata trebuia să fie pe măsura jertfelor: Baliţă şi fraţii săi primesc moşia din Maramureş a lui Bogdan şi anume domeniul Cuhnea cu satele Ieud, Bacicov, amândouă Vişaele, Moiseni şi amândouă Săliştele. In legătură cu această danie merită a fi subliniate amănuntele date de document. După ce regele face descrierea cunoscută în termeni plini de ură a descălecatului şi a acţiunii lui Bogdan în Moldova, adaugă şi sancţiunea: „pentru ca perversitatea (lui Bogdan) să nu treacă drept exemplu la alţii ispitiţi de asemenea fapte" rebelul voevod şi fiii săi, ca nevrednici, sunt spoliaţi de proprietăţile lor şi toate actele eliberate lui şi fiilor săi pentru aceste moşii sunt declarate stricate, anulate şi revocate ca nevalabile. Deci, după un sfert de veac de activitate revoluţionară a lui Bogdan împotriva autorităţii coroanei ungare, timp în care săvârşise şi actul răspicat al trădării, descălecatul, regele, fără să îndrăznească nici după acest act să sancţioneze pe voevodul rebel, abia acum, când armata ungară suferise definitiva înfrângere în Moldova şi când această ţară fu scoasă de sub autoritatea coroanei ungare, se decide să sechestreze moşia din Maramureş a lui Bogdan, pentru a o da lui Baliţă şi fraţilor săi. Această atitudine a regelui ne dă măsura proporţiilor excepţionale a personalităţii lui Bog-

146) I. Mihályi, *o. c.*, p. 56—58.

dan, căruia unul din cei mai de seamă monarhi ai Ungariei, Ludovic cel Mare, fusese în stare până în ultima clipă să-i ierte cele mai răspicate acte de trădare, numai să-l poată avea printre credincioşii săi.

In documentul din 2 Februarie 1365, Baliţă este amintit ca „Balk, filius Zaaz, vayvoda noster Maramorosiensis". Deci, în schimbul domniei pierdute din Moldova, Baliţă primeşte voevodatul Maramureşului. Menţinerea acestei instituţii era necesară din aceleaşi motive, pe cari le invoca regele drept justificare a sechestrării averilor lui Bogdan în Maramureş: „ut ne perversitas (Bogdani) aliis similia presumentibus transeat in exemplum". Dar regele se grăbi să pună voevodatul sub controlul comitelui. La 20 Iunie 1366 este amintit Nicolae Lackfi în calitate de comite al Maramureşului, Sătmarului, Ugocei şi comite al Secuilor, iar la 5 Iulie 1368, fostul comite maramureşan Simeon fiul lui Mauriciu de gen. Pok[147]). Este, oare, aceasta o mărturie de neîncredere a regelui faţă de Baliţă şi Drag, ale căror intenţii nu le cunoştea, sau poate chiar o înfrânare timpurie a legitimei dorinţe, pe care cei doi fraţi o puteau avea, de a stăpâni voevodatul maramureşan cu aceleaşi atribuţiuni de Domn supus numai autorităţii Coroanei, nu şi supravegherii unui comite? Nu o putem şti.

Spre a îndepărta amestecul acestor streini în atribuţiile voevodale, pentru Baliţă nu mai rămânea altă posibilitate, decât să accepte fără rezerve ordinea impusă de rege în Maramureş şi prin dovezi de credinţă să obţină pentru sine şi fratele său şi demnitatea de comite. Şi în adevăr, de la 1368 începând, Baliţă, împreună cu fratele său Drag, îndeplineşte funcţiunea de comite al Maramureşului, la care apoi regele le-a mai adăogat, dela 1373 începând, demnităţile de comite al Sătmarului, al Ugocei şi al Secuilor. In afară de aceste recompense, regele le mai dă în decurs de trei decenii cetăţile Chioariu, Nyaláb şi Aranyos, apoi oraşele Vişc, Hust şi Sighet şi circa 100 sate şi moşii în judeţele Maramureş, Sătmar şi Ugocea[148]).

---

147) Wertner M., *o. c.*, în *Történelmi Tár*, 1907, p. 25.

148) E. Lukinich, *o. c.*, p. 215, 134, 248, 250, 267, 279—283, 298—300,

Această risipitoare generozitate regală, unică prin proporţiile ei neobicinuite, constituia nu numai demna răsplata a unei domnii pierdute, ci ea arăta totdeodată şi importanţa excepţională pe care o atribuia regele succesului obţinut prin fraţii Baliţă şi Drag, de a fi acceptat instituţia comitatului ca supraordonată voevodatului maramureşan.

In cest timp Baliţă continuă să poarte titlul de voevod de Maramureş. Dela 1387 începând însă şi fratele său Drag poartă demnitatea de voevod maramureşan, pe lângă cea de comite.

Instituţia voevodatului deci, chiar şi subordonată comitatului, se impunea în Maramureş ca o realitate, pe care regele este nevoit să o accepte, ea neputând fi deocamdată desrădacinată din această regiune românească.

5. *Concluziuni.*

Ne-am ocupat în cele de mai sus, mai cu stăruinţă de voevodatul maramureşan, înainte de toate fiindcă istoricii streini nu pot contesta caracterul lui românesc, apoi din motivul că dintre voevodatele constatate documentar pe teritoriul Ungariei şi al Transilvaniei, este singurul unde această instituţie s'a putut manifesta în aşa fel, încât să putem desprinde din evoluţia ei atât caracterul cât şi tendinţele ei politice.

Din cercetările noastre se desprind următoarele concluziuni:

a) *Voevodatul maramureşan n'a fost adus de Români pretinşi imigraţi din Moldova în sec. XIV* — cum susţin istoricii unguri — *ci este o instituţie autohtonă românească.*

b) *Politica regală în Maramureş s'a caracterizat prin tendinţa continuă de a înlocui voevodatul cu comitatul, sau cel puţin de a-l supune controlului acestuia, cu scopul unei treptate desfiinţări.* Colonizările de Saşi şi Unguri pe valea Tisei, ten-

---

310, 316, 318, 331—323, 336—339, 341, 376—377, 379—382, 385—386, 388—394, 408, 418—421, 426, 431—432, 434—436, 439—442, 447—449, 459, 463, 473, 475, 478—490, 493, 495—496, 502, 518—521.

taţiile şi recompensele oferite Românilor pentru a-i câştiga pentru credinţă faţă de coroana ungară, suspendarea temporală a comiţilor şi acceptarea de fapt, nu de drept, a voevodatului, în momente de criză, recunoaşterea oficială a voevodatului numai în forma subordonată comitelui şi reînvierea lui sub presiunea înfrângerilor militare suferite în Moldova dela Bogdan, toate acestea sunt fazele luptei de şapte decenii, dusă de rege pentru a impune aici ierarhia şi ordinea feudală şi a supune prin comitat autonomia românească apărată de voevod. In decursul acestor frământări se precizează tot mai limpede faptul că:

c) *voevodatul a tins spre afirmarea deplină a independenţei faţă de coroana ungară, pe care dacă n'a putut-o realiza în Maramureş, a desăvârşit-o în Moldova, prin descălecatul lui Bogdan.*

IV. CARACTERUL ŞI TENDINŢELE VOEVODATULUI ROMÂNESC.

1. *Voevodatul şi autonomia românească.*

Expunerea sumară de mai sus asupra raporturilor dintre voevodat şi comitat în Maramureş nu poate fi pe deplin înţeleasă, fără cunoaşterea caracterului şi a tendinţelor voevodatului românesc pe teritoriul fostului regat ungar. Cei ce s'au ocupat de această instituţie, n'au ţinut seamă de faptul că materialul documentar de care dispunem se referă numai la epoca de decadenţă a voevodatului, când acesta stătea sub presiunea ierahiei feudale, care tindea la îngrădirea atribuţiilor lui şi chiar la desfiinţarea acestei instituţii. Din acest motiv — oprindu-se numai la cazurile semnalate de documente, când procesul de desfiinţare a voevodatului este în plin mers, — I. Bogdan scrie: „In toate părţile unde găsim în Ungaria voevozi de ai Românilor, aceştia sunt sau *a)* identici cu cnezii, sau *b)* nişte cnezi mai puternici, având oarecare autoritate asupra altor

cnezi"[149]), iar G. E. Müller îi consideră subordonaţi comitelui şi numai pentru Maramureş admite că voevodul era reprezentantul colectivităţii româneşti faţă de rege[150]). Ocupându-se apoi de voevozii maramureşeni, I. Bogdan scrie: „O definire mai de aproape a atribuţiunilor acestor voevozi nu găsim în documente; admiţând însă analogia cu voevozii din celelalte comitate, e de presupus că şi cei din Maramureş se alegeau din cneji şi anume din familiile de cneji mai însemnate prin bogaţia sau autoritatea lor morală; că erau recunoscuţi de rege ca voevozi ai Românilor, cu îndatorirea de a aduna şi a plăti regelui veniturile obişnuite dela populaţia românească a ţinutului, îndeplinind aci şi funcţiunea de castelan, care lipsia în Maramureş. Aceste venituri şi îndatoriri erau mai ales quinquagesima din oi şi serviciile militare. Pentru aceasta ei căpătau întâiu usufructul unor moşii, pe care regele li le dăruiau apoi, dacă îşi câştigau merite militare mai însemnate, cu drept de proprietate deplină şi nobilitate, transformându-i astfel din voevozi în adevăraţi nobili ai regatului şi scutindu-i de orice dări şi de orice atârnare de slujbaşii regelui, de comiţi sau castelani.

Nobilitarea lor a însemnat însă, ca şi a cnejilor, pierderea lor deplină pentru poporul românesc[151])".

Această prezentare a atribuţiunilor voevodului nu mai poate fi suficientă, mai cu seamă că ea cuprinde, în afară de informaţiile curente din documente, şi afirmaţii neacceptabile: nu avem nici o dovadă şi nici din evoluţia instituţiei voevodatului maramureşan nu rezultă că voevozii ar fi îndeplinit şi funcţiunea de castelan, care lipsia din Maramureş. Dacă voevodatul maramureşan ar fi fost în această situaţiune, s'ar fi ajuns fie la desfiinţarea totală a comitatului, fie la cea a voevodatului şi n'am fi avut rivalitatea care se constată în Maramureş între aceste două instituţiuni. Deasemenea procesul de trecere dela situaţia — prezentată ca minoră — de voevod, la cea de „ade-

149) I. Bogdan, *Originea voevodatului la Români*. Analele Academiei Române. Ser. II, Tom. XXIV, Bucureşti, 1902, p. 195.

150) G. E. Müller, *o. c.*, p. 28.

151) I. Bogdan, *o. c.*, p. 202.

vărat nobil al regatului", nu constitue o evoluție firească la voevozii maramureşeni. Mişcarea lui Bogdan dovedeşte rezistența şi lupta împotriva acestor tendințe ale politicei regale.

O mai atentă cercetare a documentelor, precum şi încadrarea informațiunilor, destul de puține, în împrejurările istorice contimporane, pot totuşi oferi suficiente indicațiuni privitoare la caracterul şi tendințele voevodatului la Românii din Transilvania şi Ungaria. Astfel documentul din 30 Septemvrie 1364, este lămuritor în această privință. In el Regina Elisabeta arată cum: „Communitas Walacorum nostrorum in comitatu nostro Beregh existentium", reclamând „quod quia ipsi per officiales comitis nostri de Beregh, quos loco woyvode, contra libertatem eorum inter ipsos locare est consuetus, diversas iniurias patiuntur, ideo woywodam Wolacum qui pro ipsis utilis et honestus videretur, de communi voluntate eis preficere admitteremus, secundum quod etiam alii Wolachi in Maramarosio et aliis partibus regni nostri residentes huius modi potirentur libertate. Nos igitur attendentes supplicationem ipsorum Wolacorum fieri esse congruam, annuimus eisdem Wolacis nostris ut *woiwodam quem communitas wolacorum habere voluerit, liberam eligendi et preficiendi habeant facultatem, qui omnes causas inter ipsos exortas iudicare debet et fine debito terminare, omnes eciam proventus nostros et universa iura ex parte dictorum Wolacorum nobis et dicto comiti nostro proveniencia idem woywoda fideliter nobis tenebitur amministrare*"[152]).

Dar, important este momentul politic în care a dat regina acest document. El corespunde timpului când autoritatea Coroanei trece printr'o grea criză în aceste regiuni, în urma înfrângerilor succesive suferite de armata regală în Moldova din partea lui Bogdan. Grija regelui după descălecat a fost — după cum însuşi o mărturiseşte — ca nu cumva exemplul lui Bogdan să ispitească şi pe alții a săvârşi asemenea acte de trădare. Nimic mai firesc deci, de cât ca regina să se grăbească a solu-

[152]) I. Mihályi, *o. c.*, p. 55.

ţiona nemulţumirile Românilor din Bereg, prin diploma din 30 Sept. 1364.

Natura acestor nemulţumiri este precis indicata: Românii din Bereg sufereau mari nedreptăţi de pe urma abuzului devenit obiceiu, de a li se impune în locul voevodului funcţionari de ai comitalui *„potrivnic libertăţii lor". In Bereg, deci, s'a produs desfiinţarea voevodatului în favoarea comitatului şi a slujbaşilor lui.* Tendinţa era veche; realizarea ei a fost înlesnita fară îndoială de atitudinea de totală supunere la politica regala a voevodului Crăciun din 1342—1343, devenind astfel obiceiu. Faptul că — după cum reiese din textul documentului — acest obiceiu era potrivnic libertăţii Românilor, arată lămurit că regina prin actul din *30 Sept. 1346, nu acorda Românilor din Bereg drepturi noui, ci vechile lor libertăţi.*

Precizarea făcută de regină, că aceste libertaţi sunt aceleaşi şi la Românii din alte părţi ale Ungariei şi în deosebi la Românii din Maramureş, lasă să se întrevadă că, spre deosebire de faptul cum au fost ele încălcate de autorităţile comitatului Bereg, în Maramureş au putut fi menţinute, şi aceasta — adaugăm — numai datorită rezistenţei continue opusă de voevodat şi în deosebi de mişcarea revoluţionară a lui Bogdan. Iata, deci, *o anumită lature, identificabilă, a scopurilor urmărite de voevodul rebel:* apărarea libertăţilor cuprinse în documentul din 30 Sept. 1364 faţă de comitat.

Aceste libertăţi, după cum arată documentul, sunt în primul rând:

a) *Dreptul Românilor de a-şi alege liber voevodul;*

b) *Dreptul voevodului de a judeca „în toate cauzele ivite între Români", având astfel atribuţiuni judecătoreşti depline şi în justiţia majoră şi în cea minoră.*

Această interpretare a textului din document: „omnes causas inter ipsos exortas iudicare debet et fine debito terminare", cere a fi mai amănunţit justificată, datorită documentelor mai târzii, cari arată dificultăţile ridicate de lumea feudală în aplicarea atribuţiilor judecătoreşti ale voevodului în diferite cazuri.

Astfel proprietarii feudali, primarii satelor nobilitare şi cetăţenii oraşelor din judeţul Bereg, socoteau că în temeiul procedurei urmate faţă de iobagii lor, sunt în drept să aresteze pe Români, să le sechestreze averile şi să-i condamne pentru orice crimă sau delict săvârşit pe teritoriul proprietăţilor nobilitare sau orăşeneşti. Din acest motiv, în urma reclamaţiei facute de proprietarii de sate româneşti Clemente şi Ioan fii ai lui Maxim[153]) şi de Nicolae şi Valentin[154]) fii ai fostului voevod de Bereg Crăciun, în ziua de 6 Oct. 1366 regina ordonă ca *Românii şi iobagii numiţilor proprietari,* aflători în teritoriul sau în mijlocul nobilimei, al stăpânilor feudali, sau al oraşelor, *să nu poată fi judecaţi, nici arestaţi, nici să nu li se sechestreze avutul decât pentru furt, tâlhărie, sau alte crime publice.* Orice alte pricini ar avea cu ei, să fie judecate numai în faţa numiţilor stăpâni ai lor, cari vor da satisfacţie fiecărui reclamant, după cum cere legea[155]).

Aceeaşi fii ai voevodului Crăciun şi ai lui Maxim, vor determina şi clarificarea situaţiei lor de Români proprietari de sate deţinute de regină, faţă de sfera de jurisdicţie a palatinului, a judelui curiei regale şi a comitetului, în raport cu cea a voevodului. Astfel la 25 Sept. 1370 regina decide[156]) ca *în chestiunea proprietăţilor pe cari numiţii Români le deţin dela regină... aceştia vor fi judecaţi de comite ca reprezentant al persoanei reginei*[157]), *iar în celelalte pricini mai mici, vor fi judecaţi de voevodul Românilor din Bereg*". Ordonă deci palatinului şi judelui curiei regale, precum şi subalternilor lor, să nu îndrăsnească a judeca pe numiţii Români, nici să-i cheme în faţa lor la judecată. Iar dacă cineva are de făcut vre-o reclamaţiune împotriva acelor Români, să o ducă înainte comite-

—

153) E. Lukinich, *o. c.* Doc. nr. 60 181.

154) E. Lukinich, *o. c.* Doc. nr. 56, 77, 84, 86, 138.

155) I. Mihályi, *o. c.*, p. 59.

156) I. Mihályi, *o. c.*, p. 63—64.

157) Cf. textul mai lămurit al documentului din 24 Sept. 1380 la I. Mihályi, *o. c.*, p 76.

lui sau a voevodului, cari le vor da satisfacţia cuvenita potrivit legilor.

La 1378 apoi, ţinând seama de plângerile Românilor din comitatul Bereg, că diferiţii funcţionari îi trag în judecata în mod arbitrar, nesocotindu-le mărturiile şi dovezile şi fara să fi făcut cercetare prealabilă judecătorească în faţa cnezilor sau voevodului, cum au cerut ei, regina *ordonă tuturor autorităţilor regatului, să nu îndrăsnească a judeca pe numiţii cnezi şi români, de cât pentru furt, tâlhărie şi alte crime.* Iar daca au vre-o pricină împotriva lor, să-i cheme în faţa judecăţii comitelui de Bereg, sau a mai marilor acelor Români, conform legii[158]).

Caracteristica acestor hotărâri ale reginei este ca ele n'au fost respectate. Din acest motiv ordinul din 6 Octomvrie 1366 a fost nevoie să fie repetat la 27 Februarie[159]), iar cel din 25 Sept. 1370 a fost reînoit la 24 Sept. 1380[160]).

Cercetând aceste documente, G. E. Müller observă, mai corect decât alţii istorici, că: „Betreffs der Gerichtsbarkeitsrechte der Woiwoden ist hervozuheben, dass die anfänglich weitgehenden Rechte dieser Woiwoden in der Folgezeit zu Gunsten der Komitatsoberbehörden eingeschränkt erscheinen". Anume, în timp ce la 1364 jurisdicţia voevodului de Bereg cuprindea toate pricinile ivite între Români, la 1378 a fost restrânsa numai la cauzele mai mici, judecarea crimelor fiind reservată comitelui, căruia i se dă în anii 1370, 1380, 1383 şi judecarea chestiunilor de proprietate[161]).

Documentele mai sus pomenite însă arată că procesele de proprietate au fost rezervate pe seama comitelui nu mai în calitatea acestuia de reprezentant al reginei („Comes noster de Bereg in nostra persona") şi numai când sunt puse în discuţie proprietăţile pe cari Româniü le deţineau dela re-

158) N. Drăganu, *Românii în veacurile IX XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei.* Bucureşti, 1933, p. 375. Cf. şi E. Lukinich, *o. c.,* doc. nr. 240.

159) I. Mihályi, *o. c.,* p. 78.

160) I. Mihályi, *o. c.,* p. 76.

161) G. E. Müller, *o. c.,* în *Siebenbürgische Vierteljahrschrift,* 61 Jahrg. 1938, Heft 1—2, p. 29.

gina („super factis possessionum quas iidem a nostra tenent maiestate"). Proprietățile deținute nu prin danie regală, ci prin drept de moștenire, rămâneau deci în sfera de judecată a voevodului și se făceau după dreptul românesc[162]). In ce privește dreptul de judecată al crimelor, atribuit comitelui, documentele nu sunt în deajuns de clare. Cele din 6 Oct. 1366 și 27 Febr. 1383 se referă numai la cazurile când Românii au săvârșit aceste crime pe teritorii aparținătoare nobililor, proprietarilor feudali sau ale orașelor, nu și ale satelor cneziale românești. Cel din 19 Febr. 1378 se referă în general la Românii din județul Bereg.

La început însă voevozii au avut atribuțiuni judecătorești mai mari — după cum constată și G. E Müller — extinzându-se asupra tuturor pricinilor ivite între Români, deci — adăugăm — și asupra crimelor. Dovada o avem în documentul din 7 Mai 1371, în care se confirmă *existența unei proceduri românești în judecarea crimei de furt*[163]).

Această procedură aparținând justiției majore, în mod firesc n'a putut fi aplicată decât de voevod, sau, în regiunile unde voevod nu exista, de „universitas kneziorum" ca supremă autoritate judecătorească la Români

In urma precizărilor de mai sus, textul „omnes causas inter ipsos exortas iudicare debet et fine debito terminare" din documentul din 30 Sept., trebue interpretat în sensul că *voevodul avea atribuțiuni judecătorești atât în procesele de justiție majoră (crimele), cât și în cele de justiție minoră (delictele).*

---

[162]) Impărțirea moșiei Cuhea la 14 Mai 1353 se face „juxta modum olachorum, que inibi fieri consvevissent et que iam sunt et in posterum fieri possent". (Cf. I. Mihályi, *o. c.*, p. 31).

[163]) Barabás Samu, *Codex diplomaticus ... comitum familiae Teleki de Szék.* Tom. I. Budapest, 1895, p. 168. Românul Petru fiind arestat pentru crima de furt și dus de funcționarii județeni spre a fi judecat în fața castelanului din Deva, „universi kenezii et olachi de quator sedibus, districtibus castri Deva ipsum iudicium et legem regni inhibuerunt ... dicendo ut iidem officiales iuxta legem olachorum eundem Petrum comprobare possent, sed non cum aliis iuribus regni, ideo ullum iudicium seu iustitiam ipsis facere interdixerunt". Cf. și E. Lukinich, *o. c.*, p. 233.

Această deplină sferă de autoritate judecătorească a voevodului este însaşi fiinţa autonomiei româneşti exercitată şi întruchipată de voevod[164]).

Care a fost atitudinea regalităţii şi a organelor ei executive faţă de această instituţie? Din necontenitele straduinţe ale nobilimei şi ale comiţilor, de a îngrădi puterea voevodala, luându-i dreptul de judecată în procesele de crima şi lasându-i numai pe cele referitoare la delictele obicinuite, apoi din tendinţa — isbutită în Transilvania — de a încadra pe Românii din judeţele nobilitare în justiţia feudală, precum şi din desfiinţarea voevodatului în Bereg, rezultă, credem, mai presus de orice îndoială că *ţinta regalităţii ungare, urmărită prin organele ei subalterne, a fost desfiinţarea voevodatului şi prin el a autonomiei româneşti*[165]).

Această autonomie românească se apără împotriva legilor regatului ungar, cari nesocotesc libertăţile (datinele) cuprinse în jus valahicum; este potrivnică ordinei şi ierarhiei, care ocroteşte şi execută justiţia feudală, deci comitatului nobilitar. In cele mai multe regiuni, mai cu seamă în comitate, autonomia românească a fost fie total, fie în parte strivită de regimul feudal; în alte părţi — cum sunt districtele româneşti din Hunedoara şi Banat — ea a găsit forme de compromis pentru a se menţine în cadrul comitatului, în Maramureş însă ea a opus o

---

[164]) In documentul din 30 Sept. 1364 se precizează şi obligaţiile voevodului: de a strânge darea cuvenită regelui şi comitelui. Această sarcină însă voevodul nu o îndeplinea ca subordonat al comitelui— cum greşit crede G. E. Müller — ci pentru a feri autonomia românească de amestecul funcţionarilor judeţeni. Cu acelaş scop s'a înfiinţat în districtele privilegiate româneşti din judeţul Hunedoarei şi din Banat instituţia crainicului. (Cf. G. E. Müller, *o. c.*, p. 32—33 şi S. Dragomir, *Câteva urme ale organizaţiei de stat slavo-române*. Dacoromania, Anul I (1920—1921), Cluj, p. 151 sqq.

[165]) Cazurile rare — şi numai despre acestea vorbesc documentele — când regele confirmă existenţa voevodatului în diferite părţi ale ţării. sunt determinate fie de situaţii dificile, în care se găsea regele faţă de rezistenţa Românilor, cum este cazul în Maramureş, fie de măsuri de oportunitate fiscală până la treptata desfiinţare a acestei instituţii.

rezistenţă continuă tuturor încercărilor de a fi subordonată, diminuată, sau desfiinţată.

2. *Tendinţa voevodatului românesc spre suveranitate.*

S'ar putea crede că afirmarea atât de viguroasă a autonomiei româneşti, mai bine zis a voevodatului, în Maramureş, se datoreşte mişcării lui Bogdan, sau că numai această mişcare a creat-o. Rezistenţa împotriva ordinei feudale, reprezentată şi introdusă prin comitat, este însă mai veche şi, după cum s'a arătat, ea a determinat vacanţa comitatului timp de două decenii în Maramureş (1328—1348). *Bogdan are meritul de a fi dat caracter revoluţionar acestei rezistenţe şi mai cu seamă de a fi dus lupta pentru conservarea şi afirmarea autonomiei româneşti până la concluzia ei finală: suveranitate proprie şi independenţă faţă de coroana ungară.* Faptul că regele cu un deceniu înainte de a se produce descălecatul lui Bogdan în Moldova, încă la 1349 îl numeşte pe Bogdan „nostro et regni nostri infidelis notorius" constitue o recunoaştere oficială acestui caracter al revoluţiei lui Bogdan, iar descălecatul acestuia în Moldova este afirmarea fără echivoc a tendinţei spre suveranitate şi independenţă, care dacă n'a putut fi realizată în Maramureş, a dus-o în schimb la o izbândă totală în „marca" moldovenească a regatului ungar.

Dar ceeace interesează în problema cercetată în acest studiu, este dacă tendinţa spre suveranitate şi independenţă a fost proprie autonomiilor româneşti, mai precis voevodatului, în Ungaria, sau numai afirmarea ambiţioasă a unui incorigibil revoluţionar, cum era Bogdan?

Tendinţele pentru conservarea autonomiilor locale sunt destul de numeroase în Ungaria şi Transilvania în cursul veacurilor XIII—XIV. La periferiile regatului — în momentele când autoritatea regală era în decadenţă — s'au dat lupte pentru suveranitate proprie şi independenţă.

Am arătat mai înainte exemplele cu „regatul" lui Matei Csák şi stăpânirea lui Iacob Kopasz. Soarta, pe care au avut-o

acești oligarhi și stăpânirile lor nu erau de natura a încuraja o încercare similară în Maramureș.

Indemnul pentru afirmarea și cucerirea cu armele a suveranității depline și a independenței, nu le-a putut primi Bogdan decât dela exemplul lui Basarab, care prin biruința dela Posada, din anul 1330, a cucerit independența Țării Românești. Dar și această independență își trage originea tot dintr'un alt descălecat voevodal, provenit din Țara Făgărașului, cu patru decenii mai înainte. Și aici, în Țara Oltului, a existat o rezistență împotriva tendințelor de infiltrare a unor demnitari streini ca proprietari și prin ei a prezenței permanente și pe teren a puterii regale pe pământul autonomiei românești; și aici, aceasta „Țară" românească, caută a fi pusă sub controlul unui comite vecin, tot atâtea motive cari determină pe enigmaticul voevod local ca, la sfârșitul rezistenței, să treacă munții descalecând în Muntenia, pentru a realiza acolo, ceeace nu putuse pastra și desăvârși în Făgăraș: suveranitatea deplină și independența față de regatul ungar[166]). Acțiunea lui Bogdan în Maramureș și în Moldova apare în chip firesc ca o reeditare a acțiunei identice a enigmaticului voevod făgărășan cu trei sferturi de veac mai nainte[167]). Bogdan — poate să fi știut de ea — prin vreo tradiție. Sigur este însă numai că el a cunoscut biruința dela Posada, care indica unicul mijloc cu ajutorul căruia suveranitatea și independența pot fi câștigate.

Ținând seamă de antecedențele acestor două descălecate și de scopurile realizate prin ele, credem a nu săvârși o abatere dela adevărul istoric, afirmând că *tendința voevodatului românesc în Ungaria a fost păstrarea autonomiei cu cele mai largi atribuțiuni de suveranitate cu putință, iar când împrejură-*

---

166) Cum am amintit despre descălecatul Țării Românești vom publica un studiu aparte. Cf. și Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică și descălecatul Țarii Românești în lumina nouălor cercetări*. Analele Acad. Române. Mem. Secț. Ist. Seria III. Tom. XXV. Mem. 1.

167) Cf. comunicarea făcută de Gh. I. Brătianu la Academie despre *Tradiția istorică a descălecatului Moldovei în lumina noilor cercetări*, în ziarul Curentul din 13 Iulie 1944.

rile au înlesnit-o, cu dorința de totală independență față de coroana ungară.

E adevărat că manifestarea acestei tendințe nu se poate vedea decât în mod sporadic și în forme de compromis în anumite regiuni, ca în Hunedoara și Banat, iar în comitatele nobilitare de loc, sau prea puțin. Aceasta se datorește însă faptului că în aceste părți puterea regală și a nobilimei au fost în măsură a-și exercita cu succes mijloacele de constrângere pentru a supune sau a încadra autonomiile românești în ordinea feudală. In acele părți însă, unde puterea regală și cea nobilitară nu erau încă deplin consolidate, cum a fost la sfârșitul sec. XIII în Țara Oltului, iar în sec. XIV în Maramureș, această tendință s'a manifestat cu atâta vigoare, încât prin descălecat au dat ființă celor două state românești.

Dar în afară de cele semnalate mai sus, merită a fi subliniat un alt aspect al tendinței spre suveranitate în Maramureș, tendință mărturisită chiar și de voevozii cari au acceptat încadrarea lor în ierarhia statului ungar.

Se cunoaște anume actul din 13 August 1391, prin care Baliță și Dragu închinaseră mânăstirea Sf. Arhanghel Mihai din Perii Maramureșului Patriarhului din Constantinopol. Ce scopuri au urmărit frații Baliță și Dragu cu acest act?

Versiunea greacă a documentului, socotită ca mai apropiată de originalul necunoscut, dă prețioase informațiuni. La cererea lui Dragu (în document Dragoș), care călătorise în acest scop la Constantinopol, Patriarhul ia sub ocrotirea lui mănăstirea din Peri — moștenire familiară a lui Baliță și Dragu —, o ridică la rangul de stavropighie, iar egumenul mânăstirii, Pahomie, îi acordă rangul de exarh al Românilor din comitatele Maramureș, Crasna, Solnocul de Mijloc, Ugocea, din unele părți din Sătmar și de pe domeniile cetăților Ciceu și Unguraș, cu drept de judecată în chestiunile bisericești și de supraveghere a judecăților făcute de preoții în subordine, precum și de sfințire de biserici etc. potrivit canoanelor. După moartea lui Pahomie,

dreptul de alegere al succesorului său revine lui Baliţa şi Dragu, împreună cu călugării mânăstirei[168]).

Deosebit de semnificativ în acest act este faptul ca, deşi atât Maramureşul, cât şi Moldova, faceau parte din Mitropolia din Halici[169]), Pahomie, ca exarh al Românilor din Maramureş şi Transilvania de Nord, nu era supus jurisdicţiei acestui mitropolit, ci direct patriharhiei din Constantinopol. Momentul politic, când Dragu obţine actul de mai sus, are şi el importanţa. Ofensiva catolică în Moldova, deslănţuită de Poloni, obţinu rezultate însemnate. La 1371 se întemeiase episcopia catolica de Siret şi în acelaş an episcopatul Milcoviei primi un nou titular. Reacţiunea ortodoxă se manifestă prin întemeierea unui episcopat al Moldovei şi sfinţirea de episcop a lui Iosif de catre mitropolitul din Halici, înainte de 1391, poate chiar înainte de 1387. Se stăruia apoi la Constantinopol pentru recunoaşterea unui mitropolit al Moldovei. „Obţinerea unui asemenea prelat, însemna şi consacrarea religioasă a independenţei Statului" [170]). Abia cu mitropolie proprie, suveranitatea Moldovei era deplina. Negocierile în acest scop cu patriarhul din Constantinopol începură înainte de 1393 şi au fost duse la bun sfârşit abia în 1401.

In cadrul acestor frământări pentru independenţa bisericească, actul din 13 August, 1391 obţinut de Dragu dela patriarhul din Constantinopol, arată că el ascunde tendinţe similare pentru Transilvania de Nord. De fapt, *prin constituirea unui exarhat al Românilor din Transilvania septemtrională, dependent numai de Patriarhia din Constantinopol şi prin dreptul rezervat lui Baliţă şi Dragu, ca împreună cu călugării mânastirei din Peri să aleagă pe urmaşii lui Pahonie, cei doi fraţi îşi asigurau*

---

168) Hurmuzaki—Iorga, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. XIV, p. 13—15. Cf. şi E. Lukinich, *o. c.*, p. 418 421.

169) C. Marinescu, *Infiinţarea Mitropoliilor în Ţara Românească şi Moldova*. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. Seria III, Tom. II. Mem. 6 .Bucureşti, 1921, p. 11 squ.

170) C. Marinescu, *o. c.*, p. 16.

dreptul de patronat bisericesc asupra Românilor din Transilvania de Nord, drept care este o atribuţie a suveranităţii.

In aceeaşi lună August a anului 1391, Patriarhul încredinţeaza pe ieromonahul Simeon cu administrarea Bisericii din Halici, până ce aceasta va primi dela Patriarhie un nou arhiereu. Iar dacă Simeon ar fi murit între timp „să aibă voie domnii de acolo, voevodul Baliţă şi fratele său Dragu, a alege pe altul ca dichiu al Bisericii (din Halici) şi să o ţie şi acela, cum ar fi ţinut-o şi ieromonahul Simeon[171]).

Acest document aruncă o nouă lumină asupra scopurilor urmărite de Dragu şi Baliţă prin vizita celui dintâi la Constantinopol. Haliciul trecuse din mână în mână între puterile rivale cari îl revendicau: Ungaria, Polonia şi ducii lituani. La 1390 fusese smuls de regina polonă Hedviga din stăpânirea cumnatului său Sigismund, regele Ungariei, care, ocupat fiind încă ani de-arândul cu expediţii militare în Sud, nu a reacţionat.

Obţinerea dreptului de patronat asupra Bisericii din Halici — fiindcă aceasta reiese din documentul citat — într'o vreme când acest drept îl revendica regele polon Vladislav Iagello, iar mitropolitul Moscovei râvnea să supună jurisdicţiei sale şi această Biserică[172]), apoi înfiinţarea unui exarhat, care să cuprindă pe ortodocşii din Maramureş, Ugocea, Bereg, Sătmar, Ciceu şi Bistriţa şi punerea acestui exarhat sub dreptul de patronat al fraţilor Baliţă şi Dragu, arată că Patriarhul îşi facuse idei mari despre aceşti voevozi şi lega nădejdi de proiectele lor. In cele două acte patriarhiceşti, Baliţă şi Dragu nu sunt presentaţi ca demnitari din regatul ungar (comiţi), ci ca voevozi „de preabun neam"; în Halici ca „domni", deşi această calitate nu o aveau nici ca proprietari, nici ca stăpânitori. Fără îndoială că Dragu n'a uitat să arate Patriarhului descendenţa lor din „os de Domn", şi calitatea lui Baliţă de fost voevod al Moldovei, din a cărei stăpânire pe nedrept a fost alungat, tot atâtea calităţi şi merite, cari îl îndreptăţeau să domnească şi în viitor.

[171]) Hurmuzaki—Iorga, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. XIV, p. 15.

[172]) C. Marinescu, *o. c.*, p. 16.

Inaintea regelui, firește, rostul calatoriei la Constantinopol trebuia altfel prezentat. Dreptul de patronat asupra Bisericii din Halici al celor doi voevozi maramureșeni, prin calitatea acestora de supuși ai regelui, continua sa extinda pe cale religioasă drepturile coroanei ungare asupra acestor regiuni, contestate cu arma în mână și de Polonia și de ducii Lituaniei. Iar înființarea unui exarhat al Românilor din Transilvania de Nord și județele vecine ungare, independent de mitropolia dela Halici și în directă subordonare față de Patriarhia din Constantinopol, dovedea acestor Români că ei își pot realiza autonomia bisericească sub patronatul unor voevozi de-ai lor, și în cadrul regatului ungar, chiar cu aprobarea regelui catolic, înainte ca Românii din Moldova Bogdan-Mușatinilor, cari de mult se straduiau pentru aceasta, să fi putut realiza o asemenea independența bisericească.

Dar oricâte planuri își vor fi făurit cei doi voevozi maramureșeni în urma călătoriei lui Dragu la Constantinopol, asupra dăinuirei dreptului lor de patronat în Halici — date fiind marile rivalități cari se încrucișau în această regiune — credem ca nu și-au făcut iluzii. *Ca rezultat pozitiv al acestei călătorii, rămânea tot exarhatul Românilor din Transilvania de Nord și județele ungare învecinate, al cărui drept de patronat dădea lui Baliță, și Dragu putința de a exercita asupra acestor Români o parte de suveranitate — cea religioasă —, singura pe care o socoteau realizabilă în cadrul regatului ungar.*

Au fost, sau nu, realizate aceste intenții ale voevozilor maramureșeni, nu putem preciza[173]). Documentele patriarhicești nu

---

[173]) Documentul Patriarhului Antonie a fost confirmat în traducere latină la 14 Mai 1494 de regele Vladislav al Ungariei (*Magazinu Istoricu pentru Dacia*. Tom. III. București, 1846, p. 172 squ.). De vreme ce cu acest prilej fusese prezentat originalul grecesc („graecis literis") spre confirmare, care fu găsit întreg și autentic, versiunea latină pare să fi fost făcută numai acum, pentru a putea fi înserată în documentul de confirmare. Această traducere se deosebește de originalul grecesc în două puncte esențiale și anume alegerea succesorului lui Pahomie nu se face numai de Baliță și Dragu „cu voia călugărilor din mânăstire", cum spune originalul grecesc (Cf. Hurmuzaki —

lasa însa nici o îndoială că Baliță și Dragu au râvnit și încercat realizarea unei atari suveranități asupra Românilor din Transilvania de Nord și din județele învecinate.

Dovada existenței unor asemenea tendințe tocmai la Balița și Dragu, beneficiarii fără limită ai celei mai largi generozități regale, este în adevăr foarte semnificativă.

Oricum ar fi încercat ei să justifice dreptul de patronat asupra exarhatului proiectat, prin faptul că au obținut acest drept fără prealabilul consimțământ al suveranului, încălcau dreptul de patronat suprem al acestuia[174]). Din acest motiv, ținând seama că la 1391 dorința lui Baliță și Dragu de a exercita un atribut al suveranității — patronatul religios asupra unor masse românești al căror teritoriu depășea proprietățile celor doi

Iorga, *Documente*, XIV, p. 15), ci, pe lângă aceștia și de „omnibus hominibus, parvis et magnis in dictis residentiis pertinentibus", deci și de toți Românii din exarhat. Pahomie apoi nu este amintit cu titlul de „exarh", ci cu unul mai modest de „prior et abbas" al mânăstirei din Peri. In versiunea latină este deci vădită tendința de restrângere și diminuare a celor obținute de cei doi voevozi maramureșeni prin călătoria lui Dragu la Constantinopol. Era, oare, această restrângere și diminuare corespunzătoare situației dela 1494 a egumenului mânăstirei din Peri, sau era o tendință mai veche, poate chiar dela sfârșitul secolului XIV, a cercurilor catolice din Ungaria, față de exarhatul românesc și de dreptul de patronat a lui Baliță și Dragu? Nu este exclus! La 1494 situația egumenului mânăstirei din Peri, față de cea pe care a avut-o Pahomie, era total schimbată. Anume regele Vladislav, la cererea egumenului Ilariu, reconfirmă actul patriarhicesc din 1391 numai cu condiția ca „acel frate Ilariu și următorii lui să dea episcopului din Muncaciu cuvenita reverință, iar arhiepiscopului din Transilvania, celui de acum și celor viitori, ca superiori ai săi, să le arate cuvenita supunere și ascultare". (*Magazinul Istoric pentru Dacia*, Tom. III, p. 178). Independența bisericească a exarhatului românesc deci, fie că n'a fost dela început admisă de cercurile catolice ungare, fie că fusese treptat desființată. Despre procesul de jurisdicție dintre episcopia din Muncaciu și stavropighia din Peri, început la sfârșitul sec. XV și continuat în veacul următor, vezi Hodinka A. *A munkácsi görög-katolikus püspökség története.* (Istoria episcopiei greco-catolice din Muncaciu). Budapest, 1909.

[174]) Pentru dreptul de patronat al regilor unguri vezi: Déák Iános, *A kegyuri jog Magyarországon a Reformátioig.* (Dreptul de patronat în Ungaria până la Reformă). Kolozsvár, 1916; cf. capitolul III, p. 49 și urm.

voevozi — trecea dincolo de limitele îngaduite de drepturile regelui ungar; că temelia acestei râvnite suveranitaţi au aşezat-o în mănăstirea din Perii Maramureşului ca ctitorie familiara a Dragoşeştilor; că legitimitatea dorinţei lor de a exercita o asemenea suveranitate o întemeiau nu pe calitatea lor de proprietari, sau de demnitari ai regatului, investiţi de rege cu asemenea atribuţiuni, ci pe calitatea lor de voevozi, toate acestea ne îndreptăţesc a crede că *cei doi fraţi socoteau voevodatul ca o instituţie superioară demnităţii de comite*, chiar daca aceasta demnitate o deţineau pentru 3—4 judeţe ungare, *ca pe o domnie cu îndreptăţite veleităţi de suveranitate deplină.*

Aspiraţiunile celor doi voevozi maramureşeni — în condiţiunile în cari ei se aflau şi în cari şi le-au manifestat — dovedesc tendinţe identice cu cele pentru cari a luptat şi a izbândit Bogdan. *Acţiunea lui Baliţă şi Dragu din vara anului 1391 la Constantinopol vine să confirme şi ea, că tendinţele voevodatului românesc au fost totdeauna autonomia dusă până la suveranitate deplină*

V. VOEVODATUL TRANSILVAN IN RAPORT CU CELELALTE VOEVODATE ROMÂNEŞTI.

După ce s'a lămurit în cele de mai sus originea şi evoluţia voevodatului transilvan, apoi raporturile voevodatului maramureşan cu regalitatea ungară, precum şi caracterul şi tendinţele instituţiei voevodale la Românii din Transilvania şi Ungaria, suntem, acum, mai în măsură a cerceta fiinţa voevodatului transilvan în raport cu celelalte voevodate româneşti.

S'a afirmat de istoricii streini, că voevodatul transilvan nu are nimic comun cu instituţia românească purtătoare a aceleiaşi denumiri şi aceasta din pricina că — după cum susţine istoriografia maghiară — despre nici una din organizaţiunile politice aflate de Unguri cu prilejul venirei lor în Transilvania, nu se poate dovedi că ar fi cuprins în ea element românesc.

Această aserţiune este voit eronată. Se ştie, anume, ca sin-

gurele informaţiuni despre situaţia etnică şi politică a Transilvaniei, din vremea pătrunderii Ungurilor, sunt cele cuprinse în cronica notarului anonim. Nu mai reluăm aici discuţia asupra timpului când şi-a scris Anonimus cronica şi a valorii informaţiunilor lui[175]). Ele vorbesc însă precis despre Românii şi Slavii din aceste regiuni, cât şi despre „Gelou dux Blacorum"[176]). Acum, chiar dacă Anonimus ar fi inventat pe Gelou ca erou eponim, un fapt rămâne totuşi de necontestat, anume ca Românii şi Slavii din Transilvania aveau o organizaţiune politică-militară. Că Românii aveau rolul conducător, nu mai încape nici o îndoială, de vreme ce Anonimus arată pe ipoteticul Gelou ca fiind „quidam Blacus", deci Român.

Acceptând teza istoriografiei maghiare, că Anonimus se referă la situaţia etnică a Transilvaniei de pe vremea lui, pe care o transpune în epoca descălecării Ungurilor în Panonia, resultă că enigmaticul notar avea cunoştinţă fie prin informatori, fie prin tradiţie, de existenţa unei organizaţiuni politice româno-slave, în fruntea căreia stătea un conducător român, înainte ca această organizaţiune să fi ajuns a fi supusă autorităţii regale ungare.

Fără îndoială că în persoana lui Gelou avem atestată existenţa instituţiei voevodatului transilvan, în faza ei româno-slavă, încă nesupusă autorităţii coroanei ungare. Faptul că acest Gelou nu este amintit cu termenul de voevod, ci cu cel de „dux", nu poate fi invocat drept argument împotriva existenţei voevodatului. Anonimus pentru toate căpeteniile militare, ungare, slave, sau de orice alt neam, nu foloseşte de cât termenul de „dux". Acest termen e folosit şi ca echivalent latin al celui slav de voevoda[177]). Ţinând acum seama de faptul că termenul de voevoda intrase în limba diplomatică ungară la 1176, când

---

175) I. Moga, *Le Roumain de Transylvanie au Moyen Âge.*, p. 119—124.

176) St. L. Endlicher, *Rerum hungaricarum monumenta Arpadiana.* Leipzig 1931, p. 24—26.

177) Voevozii Rutenilor = „duces Ruthenorum"; voevodul Chievului = „dux de Kyeu"; „duces Ruthenorum, scilicet de Kyeu et Susdal"; (Endlicher, o. c. p. 9—11); „magnus dux Bulgariae". (Idem, p. 13).

avem amintit pe Leustachius cu acest titlu, resulta ca Anonimus scria despre existenţa voevodatului românesc din Transilvania într'o vreme anterioară anului 1176, deci se referea la realităţi, dacă nu din epoca descălecatului unguresc, cel mai târziu la cele din prima jumătate a sec. XII[178]), deci în epoca, în care regii Ungariei au fost nevoiţi să renunţe la încercarea de a organiza o marcă după model apusean în frunte cu un „princeps ultrasilvanus" şi să accepte fiinţa voevodatului transilvan ca pe o instituţie străveche, ce nu putea fi desradacinata din realităţile geografice şi etnice ale acestei ţări.

In temeiul acestor fapte, se poate afirma cu certitudine ca *voevodatul transilvan nu numai că a avut în compoziţia lui element etnic românesc, dar el a fost o organizaţiune politică româno-slavă, identică cu celelalte voevodate româneşti, fiind atestată de izvoarele istorice cu două veacuri înaintea celei din Ţara Românească şi cu trei veacuri înaintea celei din Moldova.*

O altă teză a istoriografiei streine, este — după cum s'a arătat — cea susţinută de G. E. Müller, care consideră pe voevozii Transilvani ca „guvernatori... numiţi de rege, purtatori ai titlului de voevod". Despre aceşti „guvernatori" susţine autorul că nu se pot compara cu voevozii ţărilor române, deoarece „Voevozii Munteniei şi ai Moldovei erau domnitori independenţi, în timp ce voevozii Transilvaniei, ca locţiitori ai regelui, au fost numiţi sau destituiţi de rege".

Această comparaţie poartă pecetea metodei cunoscute a d-lui G. E. Müller, de a judeca anumite instituţiuni sau stari juridice nu prin caracterul lor specific originar, ci prin situaţia de drept în care acestea au ajuns a fi forţate să se încadreze[179]).

---

178) I. Moga, o. c., p. 123—125.

179) Dintre numeroasele lucrări ale autorului, strabătute de acest spirit şi elaborate cu această metodă, semnalăm cunoscutul studiu: „*Die ursprüngliche Rechtslage der Rumänen in Siebenbürger Sachsenlande*". Hermannstadt, 1912, care a stârnit o vie polemică (cf. studiul d-lui S. Dragomir în „*Contribuţiuni istorice privitoare la trecutul Românilor de pe pământul crăiesc*". Sibiu, 1913).

Fără îndoială, nimeni nu contestă că voevodatul Transilvaniei a ajuns sub autoritatea regalității ungare și ca atare voevozii erau numiți sau destituiți de rege, guvernând în numele acestora. Dar aceasta este situația juridică în care a fost adus voevodatul transilvan, drept resultat al permanentei străduințe a regalității de a încadra și supune această instituție ierarhiei regatului ungar. Situația aceasta însă nu constitue caracteristica intrinsecă, ființa voevodatului transilvan.

Pentru cunoașterea acestei caracteristici nu se poate face paralelă de cât între instituțiuni de origine identică, supuse aceluiaș regim politic. Termenul de comparație pentru voevodatul transilvan, nu poate fi de cât voevodatul maramureșan. Deosebirea între aceste două voevodate nu se manifestă în caracterul lor originar, ci în spațiul geografic diferit asupra căruia se întindea jurisdicția voevodală, precum și în faptul că în timp ce în Transilvania regele își exercita autoritatea în mod direct asupra voevodatului, în Maramureș o făcea și indirect, prin mijlocirea reprezentantului său local, comitele.

Ținând seamă de aceste deosebiri, neesențiale în ce privește natura intrinsecă a celor două instituții, în temeiul datelor analizate în cap. II—IV al acestui studiu, se pot constata următoarele:

a) Regele a manifestat față de voevodatul transilvan o vădită neîncredere, îngrădindu-i sfera de autoritate judecătorească, scoțând pe Sași și Secui și chiar pe indivizi izolați de sub jurisdicția voevodului și punându-i în directă dependență față de el. Deasemenea a adus și împroprietărit în Transilvania oameni verificați în statornica lor credință față de rege, pentru a-i avea sprijin și frână împotriva puterii voevodale. Aceeași neîncredere a dovedit-o regele și față de voevodatul maramureșan. Drept sprijin al autorității lui în această regiune a așezat coloniști streini în valea Tisei și a urmărit stăruitor captarea de români izolați în serviciul regalității, pentru a-i scoate de sub autoritatea voevodală, pe care urmărea să o desființeze și pe care a reușit să o supună controlului exercitat de comite.

b) Voevozii Transilvaniei, cari nu au înțeles sa ramâna simpli „guvernatori" — cum îi dorea regele, — și-au manifestat în mod categoric dorința de a-și apăra deplina jurisdicție asupra tuturor locuitorilor, nesocotind privilegiile regale acordate indivizilor și colectivităților scoase de sub autoritatea voevodală, și impunând — cum a făcut Toma Szécheny la 1324 — regelui să restitue dreptul voevodului de a judeca în toate pricinile „precum judecau vechii voevozi din vremea înaintașilor noștri, iluștri regi ai Ungariei". Pentru aceleași drepturi ale voevodului, de a judeca „în toate cauzele ivite între Români", atât în cele aparținătoare justiției majore, cât și în cele ale justiției minore, s'au străduit și Românii din Bereg și le-au aparat și voevozii maramureșeni, această deplină jurisdicție constituind însași ființa autonomiei românești întruchipată de voevod.

c) Voevozii reprezentativi ai Transilvaniei au închegat un regnum transilvanum ca expresie a autonomiei, cu jurisdiție și legislație proprie și cu tendință spre suveranitate și independență față de coroana ungară. La fel autonomia românească din Maramureș, apărată de voevozi împotriva tendințelor regale de a o desființa, și-a afirmat — prin mișcarea revoluționară a lui Bogdan — voința de suveranitate și independență față de regatul ungar, pe care dacă n'a putut-o realiza în Maramureș, a dus-o la deplină biruință în Moldova.

d) *Acest paralelism între lupta pentru apărarea acelorași atribuțiuni și afirmarea acelorași tendințe politice ale voevozilor maramureșeni și transilvani, precum și atitudinea regalității față de cele două voevodate, impun în mod logic conclusia că regalitatea ungară s'a găsit față în față cu două organizațiuni cu caracter intrinsec identic.*

Firește, există și deosebiri între cele două voevodate. Aceste deosebiri nu constau însă — repetăm — în caracterul instituției, ci în spațiile geografice diferite asupra cărora își exercitau atribuțiunile, în forma cum regele își exercita autoritatea asupra lor și — adăugăm — în deosebirea factorilor etnici și politici, cari determinau evoluția celor două autonomii. Astfel, în timp ce voevodatul maramureșan cuprindea o autonomie exclusiv

românească, reglementată prin dreptul românesc (jus valachicum), ostil dreptului feudal representat de comite și de coloniști streini privilegiați, voevodatul Transilvaniei și-a organizat în cursul timpului autonomia tocmai pe temeiul dreptului feudal, cuprinzând în ea „națiunile" politice privilegiate: nobilimea, Sașii și Secuii, precum și orașele cu drepturi municipale.

Cele două voevodate au ajuns deci să fie de structură diferită, dar — după cum s'a văzut — de caracter și tendințe identice. Deosebirea de structură a determinat și soarta diferită pe care au avut-o cele două voevodate. Anume, în timp ce în Maramureș voevodatul în luptă cu ordinea feudală, a fost întâi subordonat comitatului, pentru ca mai târziu să fie desființat, în Transilvania, sprijinindu-se tocmai pe ordinea feudală, voevodul, — deși numit de rege și guvernând în numele acestuia —, în calitatea lui de șef al puterii judecătorești, conducător al celei legislative și șef al administrației și al armatei, se afirmă tot mai mult ca un adevărat domnitor.

In legătură cu această situație a voevodului transilvan, merită a fi subliniat faptul că *autonomia transilvană întemeiată pe ordinea feudală, s'a constituit potrivnic scopurilor urmărite de regalitate, sub presiunea nevoilor interne prin voevodat și sub conducerea lui, identificându-se cu aspirațiunile politice ale acestuia.*

Anume, după scoaterea colectivităților etnice privilegiate, Sașii și Secuii, de sub autoritatea voevodală și așezarea lor sub directul control al regelui prin comes Saxonum și comes Siculorum, a urmat, prin dispozițiunile dietei din 1290 dela Buda, extinse și asupra Transilvaniei, scoaterea și a nobilimei transilvane de sub autoritatea voevodală, pentru a distruge acel regnum transilvanum al lui Roland Borș, care constituia un început de realizare politică a autonomiei în forma unui stat transilvan. Carol Robert — cum am văzut — a fost nevoit să restitue deplina jurisdicție a voevodului transilvan. Urmașul său, Ludovic, a întărit autonomia naționala a Sașilor și a Secuilor și prin drepturile municipale acordate diferitelor orașe săsești, ca și

prin cele acordate comitatelor nobilitare, a contribuit în mod esenţial la organizarea „naţiunilor" politice privilegiate din Transilvania. Aceste naţiuni însă au sfârşit prin a se închega în autonomia transilvană cu dietă şi legislaţie proprie[118]), autonomie făurită sub autoritatea voevodală, identificânu-se cu aspiraţiile ei politice spre suveranitate şi independenţă. Aceste tendinţe le mărturiseşte Martinuzzi într'o scrisoare din 1542, prin cuvintele: „din vechime se frământă Transilvanenii să se desfacă de acest regat al Ungariei, ca, după exemplul Moldovei şi Munteniei, să se supună Turcului"[181]). Acest proces, ce merge spre făurirea statului transilvan, deosebit şi chiar potrivnic celui ungar, are în miezul său forța de închegare a instituției voevodale, ca factor reprezetativ al autonomiei transilvane.

In lumina acestor constatări, încercarea dlui G. E. Müller de a reduce rolul voevozilor transilvani la acela de „guvernatori" numiţi şi destituiţi de rege, este prea simplistă, ţinând seama numai de forme şi nu de conţinut, şi dovedeşte o vădită intenţie de a ignora ființa şi tendințele acestui voevodat.

Deasemenea, discriminarea pe care o face acelaş autor între caracterul voevodatului transilvan şi cel al voevodatelor muntean şi moldovean, este arbitrară, de oare ce fixează ca termeni ai comparaţiei numai situaţia de drept diferită, în care au ajuns aceste instituţii, cu scopul de a exclude elmentul esenţial: caracterul intrinsec şi tendinţele identice ale acestor voevodate.

In adevăr, voevozii din Ţara Românească şi din Moldova erau domnitori independenţi, şi — adăogăm —, aleşi de staturile conducătoare ale ţării în această demnitate, în timp ce voevozii Transilvaniei, până la o anumită vreme, erau numiţi, sau destituiţi de rege. Dar istoricul sas amintit ia termen de comparaţie situaţia la care s'au ridicat voevodatele Ţării Româneşti şi al Moldovei după ce — pe de o parte, prin descălecatul voe-

---

180) I. Lupaş, *Realităţi istorice în voevodatul Transilvaniei din sec. XII—XVI*. Bucureşti, 1938, p. 63 şi urm.

181) I. Lupaş, o. c., p. 82.

vodal dela sfârşitul sec. XIII, şi prin lupta lui Basarab dela 1330, pentru eliberarea de sub autoritatea coroanei ungare, de altă parte prin descălecatul lui Bogdan în Moldova, urmat de aceeaşi îndepărtare a autorităţii coroanei ungare, — cele două ţări române şi-au putut realiza independenţa politică, iar voevozii lor au ajuns să-şi exercite toate atribuţiunile unor domnitori neatârnaţi, în timp ce pentru voevozii Transilvaniei, G. E. Müller ia ca termen de comparaţie situaţia acestora dinainte de a se putea elibera de sub autoritatea regelui.

Fireşte, această trunchere voită în evoluţia voevodatului transilvănean, autorul amintit n'ar putea-o justifica, de cât cu teza, că odată ce Transilvania s'a smuls de sub autoritatea coroanei ungare, ea nu mai era voevodat, ci principat. Acest principat însă este resultatul evoluţiei fireşti a voevodatului şi prin el a autonomiei transilvane; este fructul tendinţelor mai vechi ale acestuia spre suveranitate. Faptul a fost recunoscut şi de autori maghiari, de exemplu Endes M., care, ca jurist, în monografia sa despre autonomia transivană, deşi are vădita tendinţă de a susţine punctul de vedere al integrităţii de drept a regatului ungar împreună cu Transilvania, aşa cum face şi G. E. Müller — recunoaşte totuşi că, încă înainte de înfiinţarea principatului „Transilvania s'a străduit ca, după exemplul Ţării Româneşti, să se organizeze ca stat suveran"[182]).

La această suveranitate însă voevodatul transilvan n'a putut ajunge, de cât după sdrobirea forţelor regatului ungar de către Turci, în bătălia dela Mohàcs. Abia după această prăbuşire, în decurs de patru decenii şi jumătate, voevodatul transilvan a reuşit la 1571 să fie organizat în stat cu deplină suveranitate, cu constituţie proprie, având în frunte un principe ales, asemenea domnitorilor din ţările române.

Renunţarea la titlul de voevod nu s'a făcut din pricina că instituţia voevodală n'ar fi putut reprezenta această suveranitate, — domnii Ţării Româneşti şi ai Moldovei, ca suverani, continuau să poarte titlul de voevod —, ci datorită situaţiei

---

[182]) Endes M., *o. c.*, p. 152.

subordonate în care fusese ținută din punct de vedere de drept instituția voevodală în ierarhia regatului ungar. Păstrarea titlului de voevod ar fi putut da prilejul în viitor ca, în temeiul drepturilor coroanei ungare, voevodatul Transilvaniei să poată fi revendicat pentru o reîncadrare în corpul regatului ungar. Din acest motiv, pentru a se sublinia și mai mult ruperea definitivă de coroana ungară, s'a renunțat la titlul de ovevod, care în Transilvania nu mai corespundea cu situația de drept a țării și s'a adoptat titlul considerat superior, de principe. Aceasta fiind realitatea istorică, afirmația amintitului jurist maghiar Endes M., că „Principatul Transilvaniei nu este continuarea autorității voevodale. ci a celei a regalității ungare"[183]), este în vădită contrazicere cu evoluția voevodatului și a principatului transilvan.

VI. INCHEIERE.

Oprind, deocamdată, la aceste date, cercetările și considerațiunile noastre asupra voevodatului transilvan, — cercetări, pe cari nădăjduim să le putem relua curând, cu posibilități mai complete de investigație a amănuntelor —, credem a putea formula resumativ următoarele concluziuni:

1. *Voevodatul transilvan, asemenea celorlalte voevodate românești, își trage originea din instituția voevodală românoslavă autohtonă, cuprinzând o ordine juridică și socială cu totul deosebită de cea a Ungurilor descălecători și de organizațiunile de tip apusean întroduse de primii regi ai Ungariei în aceste părți.*

2. *Cu toate că acest voevodat a ajuns să fie constrâns a se încadra în ierarhia feudală a regatului ungar, voevozii trnsilvani au căutat să-și salveze atribuțiunile lor originare, în special deplinele puteri judecătorești, asemenea altor voevozi români supuși aceleiași politici regale feudale, iar ca instituție*

---

[183]) Endes M., *o. c.*, p. 180.

conducătoare politică, voevodatul — prin representanţii săi mai de seamă — s'a afirmat ca factor principal de închegare a statului transilvan autonom, cu tendinţe de suveranitate deplină şi de independenţă faţă de coroana ungară.

3. *Această tendinţă spre suveranitate şi independenţă este proprie şi celorlalte voevodate româneşti, Muntenia şi Moldova, cari, cu veacuri înaintea voevodatului transilvan, au reuşit să o ducă la o deplină realizare. Acest din urmă voevodat, are deci acelaş obiectiv ca şi cel muntean şi moldovean, anume eliberarea de sub autoritatea coroanei ungare, ca mijloc de realizare a suveranităţii depline şi prin aceasta se încadrează în mod firesc în destinul comun al formaţiunilor politice izvorîte din instituţia voevodatului băştinaş românesc.*

Constatările de mai sus, — deşi mai au nevoie de unele verificări şi cercetări de amănunt — credem că şi după întregirea acestor investigaţii, nu vor suferi modificări esenţiale. Ele sunt în desacord cu tezele susţinute de istoricii streini şi în unele privinţe întregesc concluziunile la cari a ajuns, în decursul cercetărilor sale, dl. I. Lupaş, în publicaţiunile semnalate în prezentul studiu.

